

T.C.
BİLECİK ŐEHY EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ULUSLARARASI POLİTİK
EKONOMİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA GÜRBULAK

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖRKEM ALTINÖRS

BİLECİK, 2023

10363071

T.C.
BİLECİK ŐEHY EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ULUSLARARASI POLİTİK
EKONOMİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA GÜRBULAK

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖRKEM ALTINÖRS

BİLECİK, 2023

10363071

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNMA SINAVI JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-360
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	26.08.2022/35
Revizyon Tarihi	
Revizyon No.su	
Toplam Sayfa	01

Öğrencinin,

Adı Soyadı : Kübra Gürbulak
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Kamu Yönetimi Tezli YL
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Görkem Altınörs
Tez Başlığı : Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğinin Uluslararası Politik Ekonomisi
Tezin İngilizce Başlığı : The International Political Economy of Energy Security in the Eastern Mediterranean
Savunma Sınavı Tarihi : 01/02/2023

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından **OY BİRLİĞİ** ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri;

Unvan, Ad Soyad	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Görkem Altınörs	
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Zarplı	
Doç. Dr. İbrahim Aytaç Kadioğlu	

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .. /.. / 20.. tarih ve ../.. sayılı kararı.

Enstitü Müdürü Unvan, Ad Soyad

İmza/Mühür

BEYAN

“Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Uluslararası Politik Ekonomisi” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR	☐	DESTEK ALINMAMIŞTIR	☒
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;			
ETİK KURUL onayı			
var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Kübra GÜRBULAK

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Başta bilgiye ve bilime ufakta olsa katkı sağlayabilmek adına yazmış olduğum bu tezin yazım sürecinde yoluma ışık olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Görkem ALTINÖRS'e sonsuz sabrı, aktarmaya çalıştığı kıymetli tecrübeleri ve sunmuş olduğu tüm bilgilere kalben, zihnen ve ruhen teşekkür ederim. Sizinle çalışmak benim için büyük şans. Lisans ve Yüksek Lisans hayatım boyunca öğretmeye olan inançlarıyla bana ilham olan Doç. Dr. Pınar ÖZDEN CANKARA ve Doç. Dr. Yavuz CANKARA'ya teşekkür ediyorum. Yine Lisans, Yüksek Lisans eğitimimde bilgi ve tecrübelerini tüm ilgisiyle sunan, akabinde tezin savunma aşamasında jüri üyesi olarak bulunan Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ZARPLI hocama tüm katkıları adına çok teşekkür ediyorum. Eğitim, öğretim hayatım boyunca dersler aldığım, eğitimlerine katıldığım tüm hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Öğrettilerinizi benim için çok kıymetli.

Sevgili Ailem. Bu tezin yazılmasında en büyük amaçlardan bir tanesi size tüm yaşantım adına tüm kalbimle teşekkür edebilmektir. İlk öğretmenim, bana okuma yazmayı öğreten, çalışmayı, emek vermeyi öğreten biricik Babam Şentürk GÜRBULAK'a, mütemadiyen bana inanan, her zaman ilerlemeyi, yarım bırakmamayı aşıl原因an biricik Annem Ayten GÜRBULAK'a sevgilerine, şefkatlerine, fedakârlıklarına, maddi manevi desteklerine, başarmama olan inançlarına ve her zaman her konuda yanımda olmalarına, bunu hissettirmelerine tüm varlığımla teşekkür ederim. Bana öğrettiğiniz, öğreteceğiniz her öğretilere sonsuz teşekkürler. Tez yazım sürecimde yılmadan, usanmadan bana destek veren, tezin tamamlanacağına en az benim kadar inanan, bunun gerçekleşmesini isteyen, verdikleri destekle tezi tamamlayabilmeme yardımcı olan kardeşlerim Damla GÜRBULAK BOZKURT ve Vedita GÜRBULAK'a çok teşekkür ediyorum. Güzel kalpli, sevgi dolu, her zaman beni destekleyen biricik İkizim ve kaç yaşına gelirse gelsin bizim küçük kardeşimiz kalacak olan düşünceli, sevgi dolu, her zaman yanımda hissettiğim ablasının aşkı; çalışmamın tamamlanması için göstermiş olduğunuz ilgi, inanç, değer ve tüm manevi duygular adına teşekkür ederim. Ailem, yoluma devam edebilmemde en büyük destekçilerim, varlığınız için şükran doluyum. Sizlerin sevgisi yoluma devam edebilmem de ki en büyük etkenlerden.

Verdiğim mücadelede beni yalnız bırakmayan varlıklarına şükran duyduğum ailem kadar yanımda olan, tezin hangi aşamada olduğunu sürekli arayarak, yazarak soran ve tezin tamamlanmasını en az ben ve ailem kadar dileyen, inanan dostlarıma, arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ediyorum. Teşekkürümün içerisinde olduğunu hisseden, düşünen sevgili dostlarım

her birinizin ismi benim için çok kıymetli. Tez yazım sürecimin her anında uzaktan benimle birlikte bu mücadeleyi sürdüren, tüm duygularına şahit olan, hisseden biricik dostum, güzel arkadaşım Yağmur ÖZTÜRK'e desteği için çok teşekkür ediyorum. Ve son olarak benim kadar teşekkürler bölümünü önemseyen, ilk olarak teşekkürler bölümünü okuyan sevgili okurlar adına dile getirmeyelim ki, yolunuza yılmadan devam edebilmenizi, öğrenmeye olan aşkınızla devam edebilmenizi diliyorum. Çalışmamın akademik literatüre ve bir sonraki akademik çalışmalarında yol alabilmem adına katkı sağlamasını temenni ediyorum. Bilime, bilgiye, değişime, gelişime, okumaya, düşünmeye ve sorgulamaya inancı olan herkese.

Kübra GÜRBULAK

2023

ÖZET

DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİSİ

Bu çalışmada, Doğu Akdeniz'de mevcut enerji güvenliği durumuna Uluslararası Politik Ekonomi anlayışıyla eleştirel bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Ekonomi-politika kavramlarının birlikte ele alınması ve uluslararası boyutun dâhil edilmesi gerektiği, devlet dışı aktörlerin ve bölge dışı aktörlerin varlığı, güvenlikleştirme kavramı; UPE disiplinin benimsemiş olduğu bu anlayışlar ile Doğu Akdeniz'deki mevcut durum ele alınmaya çalışılmıştır. Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği sorunsalının klasik uluslararası ilişkiler anlayışlarının ötesinde yeniden değerlendirilmesi noktasından hareketle, konunun neden UPE anlayışıyla ele alınması gerektiğine yönelik çalışma gerçekleştirilmiştir. UPE disiplinin benimsemiş olduğu anlayışlar çerçevesinde, Doğu Akdeniz'deki mevcut halin bir güvenlikleştirme durumu olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Bu noktalardan hareketle tezin ilk bölümünde UPE disiplini, İngiliz Okulu, Güvenlikleştirme ve Karşılıklı Bağımlılık kavramları aktarılarak çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Akabinde Doğu Akdeniz'deki mevcut durumda bir güvenlikleştirme durumunu ortaya koyabilmek adına Doğu Akdeniz gerginliği tarihsel arka planıyla ikinci bölümde, Türkiye-Yunanistan-Kıbrıs karşılıklı ilişkileri üzerinden analiz gerçekleştirilmiş, ilişkilerde Arap Baharı sürecine dikkat çekilmiş, Mısır, Libya üzerinden okumalar ele alınıp, aktarılmıştır. Daha sonra Suriye, İsrail ve Mısır Doğu Akdeniz'de enerji jeopolitiği ve politikaları verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ulusları boyutun ortaya konması adına ABD, Fransa ve Rusya'nın bölgede enerji güvenliğine yönelik faaliyetleri işlenmiştir. Aynı zamanda küreselleşmeyle birlikte daha da etkinleşen ve UPE anlayışının benimsemiş olduğu anlayış içerisinde yer alan, devlet dışı aktörlerin ve devletlerin şirketleşmesine dikkat çekilmiş, hem uluslararası boyutun dâhil edilmesindeki konumlarına hem de Doğu Akdeniz'deki rollerine değinilerek devlet dışı aktörlerin varlıkları aktarılmaya çalışılmıştır. Son olarak Doğu Akdeniz'de tüm aktörlerin enerji güvenliğini nasıl algıladıkları ve ne yönde politikalar yürüttükleri işlenerek, aktörlerin enerji güvenliğini farklı boyutlarda algıladıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Güvenliği, Uluslararası Politik Ekonomi, İngiliz Okulu, Güvenlikleştirme, Karşılıklı Bağımlılık.

ABSTRACT

THE INTERNATIONAL POLITICAL ECONOMY OF ENERGY SECURITY IN THE EASTERN MEDITERRANEAN

In this study, it is aimed to make a critical evaluation of the current energy security situation in the Eastern Mediterranean with the understanding of International Political Economy. The concepts of economy and policy should be considered together and the international dimension should be included, the existence of non-state and non-regional actors, the concept of securitization; With these understandings adopted by the UPE discipline, the current situation in the Eastern Mediterranean has been tried to be discussed. Moving from the point of re-evaluation of the energy security problem in the Eastern Mediterranean beyond the classical international relations understandings, a study has been carried out on why the issue should be handled with the understanding of UPE. Within the framework of the understandings adopted by the UPE discipline, it has been tried to convey that the current situation in the Eastern Mediterranean is a situation of securitization. Based on these points, in the first part of the thesis, the concepts of UPE discipline, English School, Securitization and Interdependence were explained and the theoretical framework of the study was tried to be formed. Then, in order to reveal a situation of securitization in the current situation in the Eastern Mediterranean, in the second part, with the historical background of the Eastern Mediterranean tension, an analysis was carried out on the mutual relations between Turkey-Greece-Cyprus, attention was drawn to the Arab Spring process in the relations, and readings on Egypt and Libya were discussed and conveyed. Then, the energy geopolitics and policies in Syria, Israel and Egypt in the Eastern Mediterranean were tried to be given. In the third part of the study, the activities of the USA, France and Russia on energy security in the region are discussed in order to reveal the international dimension. At the same time, attention was drawn to the corporatization of non-state actors and states, which became more active with globalization and included in the understanding adopted by the UPE understanding, and the existence of non-state actors was tried to be conveyed by mentioning both their position in the inclusion of the international dimension and their roles in the Eastern Mediterranean. Finally, it has been tried to reveal how all the actors in the Eastern Mediterranean perceive energy security and what policies they implement, and how the actors perceive energy security in different dimensions.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Security, International Political Economy, British School, Securitization, Interdependence.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ve ENERJİ GÜVENLİĞİ

1. Giriş.....	7
2. Uluslararası Politik Ekonomi	10
2.1. Uluslararası Politik Ekonominin Tanımı	10
2.2. Uluslararası Politik Ekonominin Tarihsel Gelişimi	12
2.3. UPE'nin 4 Analiz Düzeyi.....	13
2.4. Susan Strange'in 4 UPE Boyutu (Güç Boyutları).....	13
2.5. Uluslararası Politik Ekonomi ve Kuramsal Teoriler	16
2.5.1. Uluslararası Politik Ekonomi ve Realist Teori	16
2.5.2. Uluslararası Politik Ekonomi ve Liberal Teori	18
2.5.3. Uluslararası İlişkiler ve Marksist/ Eleştirel Teori	20
3. Küreselleşme ve UPE.....	21
4. Karşılıklı Bağımlılık.....	24
5. Enerji Güvenliği ve Uluslararası Politik Ekonomi.....	25
5.1. Enerji Güvenliğinin Tanımı	25
5.2. Enerji Güvenliğinin Uluslararası Politik Ekonomisi.....	28
5.2.1. Realist kuram açısından enerji güvenliği	29
5.2.2. Liberal kuram açısından enerji güvenliği.....	30
5.2.3. Marksist kuram açısından enerji güvenliği	31
6. Güvenlik Teorileri	32
6.1. İngiliz Okulu	32
6.1.1. İngiliz Okulu: Kökenleri, Ontolojik Duruşu ve Yöntem	32
6.1.2. Temel Argümanları	34
6.1.3. Yöntem.....	35
6.1.4. Üyelerin tartıştıkları konular	36
6.2. İngiliz Okulu: İkinci Nesil	37
6.2.1. Normatif Kanat	38

6.2.2. Yapısalıcı Kanat	39
6.3. İngiliz Okulu Güvenlik Anlayışı	40
6.3.1. İngiliz Okulu ve Güvenikleştirme Kavramı	41
7. Bölüm Değerlendirmesi	42

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ GERGİNLİĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

1. Giriş.....	43
2. Türkiye(TR)-Yunanistan(GR)-Kıbrıs(CY) İlişkileri Tarihi.....	44
2.1. 1923-1939 Arası Dönem	44
2.2. 1945-1960 Arası Dönem	46
2.2.1. İkili İlişkilerde Kıbrıs Sorunu	48
2.3. 1960-1980 Arası Dönem	49
2.4. 1980-1990 Arası Dönem	56
2.5. 1990-2001 Arası Dönem	58
2.6. 2001-2012 Arası Dönem	62
3. Arap Baharı Sonrası Mısır ve Libya ile ilişkiler TR, GR, CY'nin İlişkileri.....	69
3.1. Arap Baharı	69
3.2. Arap Baharı Sonrası Türk Dış Politikası.....	70
3.3. Arap Baharı Sonrası Türkiye-Libya-Yunanistan ve Türkiye-Mısır-Yunanistan İlişkileri	72
3.3.1. Türkiye-Libya-Yunanistan-GKRY İlişkileri.....	72
3.3.2. Türkiye-Mısır-Yunanistan-GKRY İlişkileri	74
4. Suriye, İsrail ve Mısır'ın Doğu Akdeniz'de Enerji Jeopolitiğinin Kısa Tarihi ve Enerji Politikaları	76
4.1. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'de Enerji Jeopolitiği ve Enerji Politikaları	76
4.2. Suriye'nin Doğu Akdeniz'de Enerji Jeopolitiği ve Enerji Politikaları	78
4.3. İsrail'in Doğu Akdeniz'de Enerji Jeopolitiği ve Enerji Politikaları.....	79
5. Bölüm Değerlendirmesi	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, EKONOMİ ve POLİTİKA YAKINSAMASI OLARAK DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİ

1. Giriş.....	82
2. Doğu Akdeniz	83
3. Doğu Akdeniz Adına Nenden Uluslararası Politik Ekonomi.....	85
3.1. Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği ve UPE açısından Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği.....	85

3.1.1. Ekonomi-Politika Neden Birlikte Ele Alınmalı	86
3.1.2. Neden Uluslararası Boyut	91
3.1.2.1. Amerika Birleşik Devletlerinin Doğu Akdeniz Politikası ve Faaliyetleri	92
3.1.2.2. Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikası ve Faaliyetleri	95
3.1.2.3. Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikası ve Faaliyetleri	98
3.1.3. UPE Söylemlerinde Devlet Dışı Örgütler ve Dış Politikadaki Etkileri- Doğu Akdeniz Faaliyetleri	100
3.1.3.1. Devlet Dışı Aktörler ve Dış Politikada Etkileri.....	101
3.1.3.2. Yeni Yönetişim	113
3.1.3.2.1. Devletlerin Şirketleşmesi.....	113
3.1.3.2.2. Varlık Fonu	114
3.1.3.2.3. UPE Aktörü Olarak TÜSİAD, MÜSİAD ve TİKA Örnekleri	115
4. Bölgedeki Aktörler/Bölge Dışı Aktörler ve Devlet Dışı Aktörler Adına Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği	116
5. Bölüm Değerlendirmesi	124
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	129

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1. Uluslararası Enerji Şirketlerinin Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri**105**

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

BOP: Büyük Ortadoğu Projesi

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler

MEB: Münhasır Ekonomik Bölge

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

UPE: Uluslararası Politik Ekonomi

TİKA: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TÜSİAD: Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UEA: Uluslararası Enerji Ajansı

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

GİRİŞ

Dünya üzerinde birçok bölge vardır ki tarihsel kodları ve geleceğe yönelik vaatler sunmasıyla her geçen gün bir sonraki güne nazaran önemini arttığını göstermektedir. Doğu Akdeniz bölgesi gerek tarihsel kodları gerek geleceğe yön verecek vaatleriyle uluslararası sistemde artan önemiyle çalışmalara konu olmaktadır. Öyle ki Asya, Afrika ve Avrupa deniz ticaret yollarının birleştiği noktada yer alması, zengin kültürel, siyasi, ticari birikiminin bulunması, ilk medeniyetlerin buradan doğarak gelişmesi, birçok imparatorluklara ev sahipliği ve dini öğelerin buradan doğmuş olmasıyla Doğu Akdeniz uluslararası sistemin odağı noktasına gelmiştir. Kültür ve medeniyetlerin doğması, uluslararası ticaret ağına sahipliğiyle önemli olan Akdeniz'in ve 'Akdeniz'in Doğusu' adıyla alınan bölge coğrafyasında petrol, doğalgaz barındırması uluslararası rekabet açısından önemini arttırmaktadır. Bunun yanında insanlık tarihi açısından önem arz eden birçok konunun Doğu Akdeniz coğrafyasından dünyaya yayıldığını görmek mümkündür.

Akdeniz'in üç kıtayı birleştiren özelliği Doğu Akdeniz limanlarının deniz ticaretinde büyük yer edinmesini, stratejik nokta olmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki insanlık tarihinin verdiği savaşlar sonrası bölge adına hemen paylaşım girişimleri ve ticaretin sürekliliğinin sağlanması durumları aktörlerce bölgenin ne derece etkin olduğunu göstermektedir. Bölgenin bu derece etkinliğinin altında yatan diğer önemli husus ise enerji keşifleriyle kazanmış olduğu enerji jeopolitiğidir. Günümüzde enerjiye olan talebin artması ve mevcut kaynakların paylaşılması problemi Doğu Akdeniz'in etkinliğini arttırmıştır. Enerji rezervlerinin küresel siyaseti etkileyen boyutunu belirtmekte yarar vardır. Bölge dünya ile ilişkilendirildiğinde gerçek anlamda değer kazanmaktadır. 1968 yılında ilk arama çalışmalarının gerçekleşmesi ve ilk keşiflerin yaratmış olduğu etki bölgenin jeostratejik ve jeoekonomik değerini önemli ölçüde arttırırken, bölge adına politikaların şekillenmesinde de etkin olmaktadır.

Enerji konusu dünya üzerinde geçmişten bugüne birçok aktörün gündeminde yer almaktadır. Giderek artan nüfus ve sanayileşmenin yarattığı ortam enerjiye olan talebin yükselmesini beraberinde getirmiştir. Buna bağlı olarak Doğu Akdeniz'de gerçekleşen keşifler oluşan artı talebe cevap olarak doğmuştur. Gelişen teknoloji ve küreselleşme enerji kaynaklarına olan ihtiyacın artmasında önemli faktörlerdir. Enerji uluslararası ilişkilerde birçok önemli role sahiptir. Enerji arzında, naklinde, kaynaklara ulaşımında güvenlik noktasında önemli role sahiptir. Bu noktadan hareketle bölgenin oynadığı uluslararası ticaret

rolünün yanına eklenen bünyesinde enerji kaynakları barındırma rolü hem bölge ve bölge dışı aktörlerin hem de sistemdeki diğer aktörlerin bu coğrafyada etkinliklerini arttırmalarına, politikalarını şekillendirmelerine zemin hazırlamıştır. Enerjiye sürekli, kesintisiz, temiz, yenilenebilir bir şekilde ulaşmak noktasında politikalar yürüten aktörlerin aynı zamanda enerji kaynaklarına düşük maliyetle, ucuz fiyatlarla elde etmek amaçları barındırdığına belirtmek gerekir. Enerji güvenliğinin sağlanması tüm aktörlerin yegâne amaçları arasındadır. Enerji arz ve güvenliği ulusal çıkarlarla bağlantılı kavramlardır. Dolayısıyla enerji jeopolitiği son derece önemli bir kavramdır.

Doğu Akdeniz’de Libya-Yunanistan-Türkiye-Mısır-Suriye-İsrail-Lübnan-Ürdün-KKTC-GKRY-Filistin bölge devletlerinin bölgeye yönelik politikaları bulunmaktadır. Bölge devletlerinin enerji noktasında dikkat edilmesi gereken noktaları enerjiyi ithal-ihraç etmeleri boyutunda değişmektedir. Dolayısıyla enerji ithal etme ve ihraç etme rolündeki ayrımla politikaların ne yönde oluşturulacağı belirlenebilmektedir. Şüphesiz her aktörün enerjiye olan yaklaşımında; dışa bağımlılığı azaltmak, düşük maliyetli enerjiye ulaşım noktalarıyla politikalar yürütmeye önem verdikleri kabul edilen bir gerçektir. Bölge devletlerinin enerji bağımlılığını azaltma politikalarına Doğu Akdeniz’de gerçekleştirilen keşiflerin etkisi son derece önemlidir. Bunların yanında sistemdeki birçok aktörün Doğu Akdeniz adına politikalar yürütmektedir.

1970’li yıllarda oluşmaya ve gelişmeye başlayan Uluslararası Politik Ekonomi disiplini ekonomik ve politik unsurların bir arada ele alınarak değerlendirilmesi gerektiği, ekonomik her durumun siyasi sonuçlar doğuracağı politik olan her durumda ekonomik sonuçlar doğuracağını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda uluslararası sistemde tüm aktörlerin dâhil edilmesi gerektiğini tüm alanlarda ve dış politikada en az devletler kadar etkin olabildiklerini geliştirmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta enerji güvenliği kavramının içerisinde ekonomik ve politik noktaları barındırmasıdır. Ve Doğu Akdeniz’de mevcut durumun yalnızca devletler nezdinde ele alınamayacağıdır.

Bahsedildiği üzere Doğu Akdeniz tarihsel geçmişiyle ve son dönem petrol, doğalgaz enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle değerini daha da arttırmaktadır. Gerek jeopolitik konumu gerekse bünyesinde barındırdığı enerji kaynaklarının çıkarılıp işlenmesiyle bölgede rekabet çanlarını çalmayı tarihten bugüne korumaktadır. Başta ilgili devletler Türkiye-Yunanistan ve küresel aktörlerin bölge üzerinde politikalar yürütmeleriyle Doğu Akdeniz birçok alanın konusu olmuştur. Bu sebeple Doğu Akdeniz’deki enerji güvenliği ekonomik, politik olarak ele alınmasının yanında uluslararası boyutunun işlenmesi konunun UPE disiplinince ele

alınması önemli bilimsel değere sahiptir. Ve enerji güvenliği problemi petrol kriziyle birlikte uluslararası ilişkiler alanına konu olmaya başlamıştır. Enerjinin sürdürülebilirliği, devamlılığı konularını bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla bölgede son on on beş yıldır gerçekleştirilen keşiflerin aktörlerce yeni güvenlik algılamalarına sebebiyet vermiştir. Doğu Akdeniz de enerji güvenliği ekonomik ve politik bir değere sahiptir. Aktörlerin enerji güvenliği özelinde beklenti, talep ve karşılaştıkları sorunlara politikalar üretmeleri karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın henüz yıldızı parlamamış UPE disiplinince ele alınması çalışmaya önemle özgün bir değer katmaktadır. Nitel araştırma yönteminden yararlanılan çalışmada aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri dış politika analizi üzerinden değerlendirilmeye çalışılmış, aktör temelli değerlendirmeye dönemsel bir değerlendirme eklenerek analiz ortaya konmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda çalışmanın oluşturulmasında sistem düzeyli analiz yönteminden yararlanılmıştır.

Bu noktalardan hareketle tam adıyla Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Uluslararası Politik Ekonomisi çalışmasının amacı, Doğu Akdeniz’de mevcut enerji güvenliği konusunu Uluslararası Politik Ekonomi anlayışı çerçevesinde ele alarak farklı bir değerlendirme sunmak, eleştirel bir değer sağlamaktır. Çalışmanın çıkış noktası olan ‘Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği neden UPE anlayışıyla ele alınmalıdır’ sorusudur. Araştırmada Doğu Akdeniz’de son dönemlerde yükselen gerginliğin tarihsel arka planı öncelikli olarak işlenecek olup Doğu Akdeniz’de oluşmuş enerji güvenliği problemi UPE ile tüm küresel dinamikleriyle incelenecektir. Bu noktada ‘devletlerarası rekabet ve güvenlikleştirme bağlamında Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği aktörleri nasıl belirlenmektedir?’ tezin araştırma sorusunu oluşturmaktadır.

Çalışmayı önemli kılan noktalardan ilki, temel uluslararası ilişkiler teorilerinin realist, liberal teorilerin yetersizliği noktasından konuyu UPE perspektifinden ele alıyor olmasıdır. Aynı zamanda UPE disiplininin benimsemiş olduğu anlayışla ekonomi politika kavramlarının birleştirilmesi ve uluslararası boyutun konuya dâhil edilmesi savunularıyla Doğu Akdeniz’deki enerji güvenliğini farklı bir bakış açısıyla sunmuş olmasıdır. Güvenlik kavramını devlet ve piyasa merkezli anlayışların dışında yani realist/liberal teoriler anlatısı dışında anlamak gerektiği, güvenliğin içeriden üretilen, oluşturulan bir boyut olduğunun altının çizilmesi noktasından hareketle eleştirel bir yaklaşım sunarak literatüre katkı sağlaması durumu çalışmayı önemli kılan noktadır. Ve Çalışmada ‘Güvenlik’ kavramının Uluslararası İlişkiler teorilerinden realist teorinin ötesinde bir anlayışla değerlendirmek gerektiğine dikkat çekmekteyiz. Çalışmada bugün Doğu Akdeniz’deki enerji güvenliği kavramının

açıklanmasında klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin ötesine geçilmesi, UPE perspektifinden ele alınması gerektiği noktasından hareketle çalışmada güvenikleştirme kavramından yararlanılmıştır. Türkiye-Yunanistan-Kıbrıs üçgeni ilişkisinin şu anki hali ve enerji güvenliğiyle bağlantısı (2010 sonrası enerji güvenliği boyutu ortaya çıkıyor), ama daha önceden gelen azınlık sorunları ve diğer sorunlar üzerinden doğan durumun güvenikleştirme durumu anlatılmaya çalışılacaktır. Realist teorinin güvenlik anlayışında yatan devlet güvenliği kavramı olarak değil buradaki durum üretilen bir güvenlik meselesi olduğu noktasının vurgulanmaktadır. Her iki tarafında kışkırtmalarla birbirlerine yaklaştıkları dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Oysaki belirli dönemlerde ilişkiler gayet iyi olduğu bu noktada unutulmamasının altı çizilmelidir. Yunanistan'ın Türkiye'nin AB üyeliğine kendi noktasından bakarak güvenliği açısından daha iyi olduğu noktasına getirip evet oyu vermesi boyutlarının olduğuna da dikkat çekilmelidir. Bu durumlarla güvenliğin üretilen bir kavram olduğu, realist teori temelli ele alınmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Dış politika yapım süreçlerinde etkili olan unsurlar nelerdir? sorusu üzerinden konu ortaya koymaya çalışırken aktörlerin dış politikaları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Tez Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliğinin neden UPE disiplinince ele alınması gerektiği noktasından hareketle oluşturulmuştur. Bu noktada anlayışça kabul edilen beş önemli noktanın doğrultusunda çalışma oluşturulmuştur. Bu önemli beş noktayı belirtmek gerekirse, birinci olarak UPE anlayışının kabul etmekte olduğu ekonomi ve politika kavramlarının birlikte ele alınması durumudur. Bu noktanın aktarılmasında durumun ekonomik ve politik boyutları aktararak verilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak UPE anlayışının belirttiği nokta konuların Uluslararası boyut taşıyor olmalarından hareketle, konunun uluslararası boyutunun dâhil edilmesidir. Üçüncü unsur olarak Doğu Akdeniz'deki mevcut durumda yalnızca bölge devletlerinin politikalarının değil bölge dışı devletlerinde aktifliğinin durumudur. Dördüncü önemli UPE unsuru olarak belirtmekte yarar var ki uluslararası sistemin yegâne aktörünün devletler olarak algılanması anlayışının dışında devlet dışı aktörlerin de uluslararası sistemin birer aktörü oldukları ve politika yapım süreçlerinde en az devletler kadar etkin oldukları noktasının açıklanmasıdır. Doğu Akdeniz'deki mevcut durum neden UPE ile alınmalıdır sorusunun Beşinci ve son unsuru olarak realist anlayış dışında Doğu Akdeniz'de bir güvenlik anlayışını kabul etmek gerektiğidir.

Bu noktalardan hareketle çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teorik arka plan oluşturulmaya çalışılmış, UPE disiplinin tanımı, tarihsel gelişimi, içerisinde yararlanmakta olduğu kavramlar aktarılmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç ele alınacak

konunun teorik arka planını oluşturan UPE disiplini anlaya bilmektir. Küreselleşme kavramının açıklanmasıyla ilk bölüme devam edilmektedir. Küreselleşme kavramının açıklanmasında önemli nokta küreselleşmenin doğurmuş olduğu yeni durumların beraberinde getirmiş olduğu durumların anlaşılmasıdır. Öyle ki küreselleşmenin etkisiyle önemli UPE söylemlerinin; sistemde devlet dışı aktörlerin varlıklarının artmış olduğu, dış politika ve iç politika arasındaki ayrımın aşınmaya başladığı kabul edilmektedir. İç ekonomik politığın dış yanması üzerinden farklı bir bakış açısı sunmak amaçlanmaktadır. Dış politika yapım sürecinde küresel konjonktürün etkisi, içteki yapısal durumların etkinliği üzerinde durulmuştur. Bu noktada ikinci bölümde 2008 krizi ve Arap Baharının etkisi ile Türk dış politikasındaki değişim ele alınmıştır. Önemli UPE kavramlarından karşılıklı bağımlılık kavramı aktarılmıştır. Yine konunun önemli kavramlarından olan enerji güvenliği kavramı açıklanmaya çalışılmış, birçok kuramca ele alınarak bakış açısı sunmaya çalışılmıştır. Güvenlik kavramına İngiliz Okulunun yaklaşımlarına yakın olduğumuzdan öncelikle İngiliz okulunun açıklanması önemli görülerek okulun gelişim süreci, temel kabulleri aktarılmış, içerisinde barındırdığı Güvenlikleştirme kavramı aktarılmaya çalışılmıştır. Burada güvenlikleştirme kavramının açıklanmasındaki nihai amaç ikinci bölümde ele alınmakta olan ilişkiler ağının temel dayanağının anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu noktadan hareketle tezin ikinci bölümünde Türkiye Yunanistan ilişkileri tarihsel arka planıyla ortaya konmaktadır. Anlatı Türkiye-Yunanistan ilişkileri dönemlere ayrılarak verilmeye çalışılmış, ilişkilerin kırılma noktaları aktarılmaya çalışılmıştır. Temel de yatan Kıbrıs sorunu ele alınmış, ilişkilerin bugününün anlaşılması tarihsel arka planın aktarılmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bölümde Arap Baharı sürecine dikkat çekilmiş Arap Baharının yaratmış olduğu durumla Türkiye'nin dış politikasında ki durum ele alınmaya çalışılmıştır. Arap baharı sonrası Türkiye-Yunanistan-GKRY ilişkileri Mısır-Libya ile her iki aktörün ilişkileri aktarılmaya çalışılmıştır. Mısır Arap Cumhuriyet'inin, Suriye ve İsrail'in enerji jeopolitikleri aktarılmış, enerji politikaları ele alınarak bölüm tamamlanmıştır. Buradaki amaç, başta Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği kavramının güvenlikleştirme durumu olduğunun anlaşılmasına açıklık getirmektir.

Üçüncü bölüme Doğu Akdeniz bölgesinin tanıtılması ile başlanmış, değinmekte olduğumuz beş önemli UPE unsurunun üçünün aktarılması üzerinde durulmuştur. İlk olarak neden ekonomi ve politika kavramları birlikte ele alınmalı noktasındaki argümanlar aktarılmış daha sonra uluslararası boyutun dâhil edilmesi noktasına değinilmiştir. Bölge dışı aktörlerin bölge adına yürütmekte oldukları politikalar aktarılmaya çalışılmıştır. Küresel aktörlerin bölge

adına faaliyet yürütmeleri ve politikalar oluşturmalarına yönelik noktalar açıklanmaya çalışılmıştır. Ve devlet dışı aktörlerin buradaki önemli rolleri, faaliyetleri ve dış politikayı belirleme noktasında ki etkinliklerine değinilmiştir. Dış politika kararlarının oluşum süreçleri çalışmalara konu olmaktadır. Bölümde devlet dışı aktörlerin dış politika yapım sürecinde etkinlikleri aktarılmaya çalışılmıştır. Devletlerin şirketleşmesi boyutu ele alınarak Varlık fonu, TÜSİAD, MÜSİAD ve TİKA dış politika yapım sürecinde etkinlikleri vurgulanmaya çalışılmıştır. Ve son olarak tezin araştırma sorusuna yönelik geliştirilen hipotezler adına Doğu Akdeniz’de bölge devletleri, bölge dışı aktörler ve devlet dışı aktörlerin enerji güvenliği algılamalarına yer verilmiştir. Bu noktada geliştirilen hipotezler, Devletlerarası rekabet Uluslararası Politik Ekonomi disiplinince yüksek oranda belirlenmektedir. Enerji güvenliğinin ekonomik-politik yanı aktörleri yüksek oranda etkilemektedir ve aktörlerin politikaları rekabet ve güvenlikleştirme durumları ile şekillendirmektedir. Bu noktada her aktör adına farklı enerji güvenliği algısı doğmaktadır.

Buradan hareketle Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği durumuna Uluslararası Politik Ekonomi anlayışıyla yeni değerlendirme sunması, realist anlayış ötesinde bir değerlendirme sunuyor olması, eleştirel yanı ve Doğu Akdeniz’deki mevcut halde güvenlikleştirme durumunu ortaya koyması önemli bilimsel değer taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ve ENERJİ GÜVENLİĞİ

1. Giriş

Bu bölümde, ele alacak olduğumuz ‘Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Uluslararası Politik Ekonomisi’ tez konusunun temel dayanağı olan ve teorik çerçevesini oluşturan Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) disiplinin açıklanması aktarılması ile başlanacaktır. Disiplinin anlaşılması adına ilk olarak UPE’nin tanımı ve tarihsel gelişimi üzerinde durulmaktadır. Akabinde UPE’nin içerisinde barınan teorik yaklaşımlar ele alınacaktır. Realist, Liberal, Marksist teorilerin UPE içerisindeki konumları bölümde aktarılmaya çalışılacaktır.

Gelişen, değişen, yeni durumlar ve olasılıklar günümüz dünyasında giderek artmakta ve her boyutta ilişkileri şekillendirmektedir. Küreselleşmenin bu durumlara etkisi son derece yüksektir. Çok daha hızlı ve çok daha geniş kapsamlı bir küreselleşme dalgası oluşmakta ve devam da etmektedir. Günümüzde uluslararası ve dünya toplumlarında gelişme, genişleme yaşanmakla birlikte karşılıklı bağımlılıkta son derece artmaktadır. Devletler birbirlerinden ayrı düşünülemezken daha bağımlı hal alırlarken bu durum yeni ekonomik ve siyasi bir düzenin oluştuğunu göstermektedir. Uluslararası ilişkiler alanı da bu yeni ekonomik ve siyasi yapıdan değişikliğe yönelik payını almakta yalnız ve yalnız devlet eliyle şekillenen ilişkiler bütününden çok aktörlü bir yapıya dönüşme yolunu tutmaktadır. Bölümün ilerleyen kısmında İkinci ve üçüncü bölümlerin teorik arka planını oluşturduğunu düşündüğümüz küreselleşme kavramı ve UPE disiplini içerisinde yer alan karşılıklı bağımlılık teori aktarılmaya çalışılmıştır.

Zira 1970’li yıllarda ortaya çıkan Uluslararası Politik Ekonomi kuramı günümüz dünyasında değişen ve gelişen konulara birçok çalışmaya yer vermektedir. Ekonomi alanının durumunda değişikliğe gidilmesini kendisine verilmeyen değerlerin artık verilmesi gerektiğini devlet karar ve işlemlerinde ekonomik unsurların uluslararası alanı son derece etkilediğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkileri siyasi boyut kadar etkileme gücünü olduğunun yadsınamaz bir gerçek olduğunu belirtmektedirler. Bu alanda Susan Strange, uluslararası alanda artık mücadelelerin ekonomik pazardan ne kadar pay alınabilir noktasına kaydığını, eski amaç ve hedeflerin varlığıyla beraber durumun son derece değişikliğe gittiğini, devletlerin artık yegâne aktör olma rolünü başka aktörlerle paylaşmaya başladığını bunun ekonomik alanının öneminin farkına varılması ve yeni düzenin bu durumlarla şekillendiğinden ötürü meydana geldiğini söylemektedir. Belirtmek gerekir ki özellikle

üçüncü bölümde ele almaya çalıştığımız durumu çok uluslu şirketlerin gelişip yükselmeye geçtiği günümüzde, kararları etkileme güçlerinin boyutları durumları bu noktalara dayandırılmaktadır.

Daha önce uluslararası alanla askeri güç ön planda yer almaktayken günümüz dünyasında güç faktörleri değişime uğramıştır. Coğrafya artık önemini kaybetme noktasına gelmektedir. Toprak kazanma daha önemliken artık dünya pazarına açılıp yer edinebilme asıl amaç olmaktadır. Dolayısıyla sınırların ortadan kalkmakta olduğu düzlemde iç ve dış politika ayrımlarının giderek ortadan kalkması gerektiği ve devletlerin yegâne aktör olarak kabul edilişi ile uluslararası piyasaya verilmesi gereken önem verilmemesi revize edilmelidir.

Ekonomi ve siyasetin birbirlerine yaklaşması bir bütün olarak ele alınması disiplinle savunulmaktadır. Küreselleşme kavramına dikkat çekerek gelişen ve değişen dünyada her türlü iletişim artarken zor kullanımı ve güç yerini iş birliği ve uzlaşma durumlarının daha çok tercih edilebileceği yer almaktadır. Diğer yandan devletler refahı artırma gibi ortak amaç ve hedeflere yönelmesi karşılıklı bağımlılığın artması ilişkileri iş birliğine yönlendirmede etkin olacaktır.

Devleti temel alan yaklaşımların artık yeterli olmadığı görüşünü sunan küresel yaklaşım, devletlerin temel aktör olma özelliklerinin aşınmaya başlamasıyla birlikte ve sisteme yeni aktörlerin dâhil olmasıyla uluslararası ilişkilerin yalnızca devletlerin dış politikalarıyla incelenemeyeceğini, küreselleşmeyle beraber iç ve dış politikanın aralarındaki uçumun kapandığını vurgulamaktadır. Bu noktada Uluslararası İlişkiler alanı her aktörün kendi çıkar ve amaçlarını sağlama odaklı çalışmaktadır. Dolayısıyla rekabetin son derece hissedildiği bir ortamdır. Fakat bu noktada yine küreselleşmenin etkisi büyük ki yalnızca yeni aktörler ortaya çıkarmıyor iç ve dış siyaset arasındaki ayrımın kalmasıyla her aktörün birbirini etkilediği durumda aktörlerin birbirleriyle iş birliği yönünde gelişmeleri dikkat çekilmeye başlanmıştır.

Küreselleşmeyle beraber askeri güç yerini ekonomik güce bırakmıştır. Dolayısıyla artık ekonomi alanında rekabetin öne çıktığı gözlenmektedir. Uluslararası alan rekabet ve çatışmanın olduğu bir alandır. Fakat bu alan rekabet ve çatışmayı barındırırken aynı zamanda iş birliği taşımaktadır. Lipson'a göre rekabet aktörleri düşmanca bir ilişkinin içine sokmakta olmasına karşın iş birliği önemli bir ihtiyaçtır. Çatışma kadar iş birliği durumunu da içeren bir süreçtir. Çatışma halinde çıkarların uzlaştırıldığı bir süreçtir. Bölümde küreselleşme kavramı aktarıldıktan sonra enerji güvenliği kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Enerji çeşitliliğini artırma arzusu rekabeti arttırmakta ilişkiler açısından iş birliği doğurmaktadır. Üçüncü bölümde ele alınacak olan enerji güvenliği boyutlarının tam olarak anlaşılabilmesi adına

kavramın aktarılması önemle yer almaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle enerji olan ihtiyaç ve bu ihtiyacın karşılanması durumu önem teşkil etmektedir. Zira iç taleplerin karşılanması için birçok girişimde bulunulmuştur. Bu noktada bilhassa çıkarların örtüşmesi ilişkileri belirlemede önemli rol oynamaktadır. Aktörlerin hem kendi açılarından çıkarları hem de devletlerin ortak çıkarları ilişkileri son derece yönlendirmektedir. Baktığımızda bu durum daha fazla çıkar elde etmek daha fazla pay almak isteğini arttırmakta rekabeti körüklemektedir. Enerjiyi ithal eden ve ihraç eden ülkeler açısından ayrı ayrı sorunlar belirlemektedir. Özellikle enerji çeşitlendirme arzusu tüm devletler açısından dikkate alınmaktadır.

İlerleyen süreçte İngiliz Okulunu aktarılma çalışılacaktır. Tanımı, kökenleri ve savunucularının anlatımları ile İngiliz Okulu anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Belirtmekte yarar vardır ki İngiliz Okulunu tanımlayan en önemli kavramlardan biri “uluslararası toplum” kavramıdır. İngiliz Okulu toplumsallığa nasıl yaklaşmaktadır? Sorusu karşımıza ilk çıkan sorulardan bir tanesidir. Realist teori ‘uluslararası siyaset, toplumsallığın olmadığı bir alandır’ der. Toplumdan bahsedilmesi için merkezi otoritenin olması gerektiğini savunmaktadır. İngiliz Okulu ise merkezi otoritenin olmadığı yerde bile uluslararası düzende toplumdan bahsedilebileceğini belirtmektedir. Buna da anarşik toplum demektedir. Realist teorinin kabul ettiği gibi uluslararası ilişkilerde anarşi varlığını kabul eden İngiliz Okulu aynı zamanda bir toplumsallığın olduğunu da kabul etmektedir. Realistler Hobbesçu geleneğini savunurlar ve anarşi durumunda toplum kavramından bahsedilemeyeceğinin altını çizerek İngiliz Okulu Grotiusçu çizgiyi takip etmektedir. Ve buradan yola çıkarak anarşik topluma ulaşmaktadırlar. Hobbesçu çizgide olan Realist teori ‘uluslararası ilişkiler doğa halini yansıtan bir ortamdır’ demektedirler. Herkesin herkesle savaşının olduğu dolayısıyla devletlerin devletlerle savaşı olduğu ve güvenlik sorunun en ileri derecede olduğunu savunmaktadırlar. Devletlerin bu çatışmacı tavırlarını savunan realist teorinin karşısına İngiliz Okulu küresel bir dayanışmanın olduğu çizgiyi çıkarırlar. Grotiusçu çizgiyi takiple devletlerarasında iş birliği ve düzenlenmiş bir etkileşimin olduğunu savunmaktadırlar. İleride bahsi geçecek olan karşılıklı bağımlılık kavramının iş birliğine aktörleri yönelttiğini belirtmekte fayda vardır.

İngiliz Okulunu bir üçüncü yol olarak gören kuram temsilcileri Realizm ve Liberalizmin kimi önermelerini kabul edip kendilerini bunların arasında bir kuram olarak tanımlamaktadırlar. İngiliz Okulu savunucuları biraz daha Lockeçu doğa hali durumu kabul ederler. Yine sözleşme öncesi durumdur ve yine merkezi otorite yoktur fakat ya soy bağıyla ya da herhangi başka bir durumla bir düzen oluşturulur. Merkezi otoritenin yokluğu düzenin çöküşünü beraberinde getirmiyor. Yine bir düzen vardır. Merkezi otorite olmasa bile zor

kullanımı, şiddet, güvenlik vs. konular bir düzende sağlanabilir demektirler. Dolayısıyla uluslararası anarşi Lockeçu anarşiye benzer. Büyük güçlerin tanınması durumu ve büyük güçlere verilen imtiyazlar buna örnek verilebilir. Kabul edilmiş bazı normlar merkezi otoritenin yokluğunda bile belli bir düzen verir. İngiliz Okulu savunucuları anarşinin içerisinde bir toplumdaki bahsederler.

İngiliz Okulunun güvenlik yaklaşımı bölümde aktarılacak ve İngiliz Okulunun önemli kavramlardan olan güvenlikleştirme kavramı aktarılacaktır. Doğu Akdeniz'deki gerginliğin tarihsel arka planı bu noktadan hareketle oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla iki ve üçüncü bölümde anlatımların desteklenmesi amacıyla yakın olduğumuz İngiliz Okulu kavramlarından güvenlikleştirme kavramı ve karşılıklı bağımlılık kavramı aktarılmıştır.

Doğu Akdeniz'deki yeni keşifler bölgede artan enerji talebinin karşılanması açısından büyük beklentiler doğurmaktadır. Bölge devletleri ve diğer büyük güçler dâhil buradan sağlanacak çıkarlara odaklanmaktadır. Bölgedeki rekabet son derece artış göstermektedir. Bölge devletlerinden enerjiyi ithal eden ülkeler artan enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji çeşitliliğini arttırmaya odaklanırken bölge devletlerinden ihracatçı ülkeler pazar arayışları içerisinde olduklarıdır. Buradan çıkarı olan bölge dışı ülkelere rekabet duyguları içerisinde olduklarıdır. Ekonomik ve politik olan rekabeti arttırmaktadır. Çıkarlar zamansal olarak iş birliğine devletleri sürüklemektedir. Enerjiye yönelik rekabet artmakla beraber enerji güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.

Tüm bu parametreler eşliğinde üçüncü bölüm adına oluşturulacak argümanların temel dayanakları bu bölümde aktarılmaya çalışılacaktır.

2. Uluslararası Politik Ekonomi

2.1. Uluslararası Politik Ekonominin Tanımı

Uluslararası Politik Ekonomi (International Political Economy), siyaset bilimi, iktisat bilimi ve aynı zamanda uluslararası ilişkiler bilimlerini de kapsayan, güç, refah, devlet, devlet dışı aktörler ve piyasa kavramlarının karşılıklı ilişkilerinin nasıl boyutlar alacağını anlamaya çalışan bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok farklı alanda kullanılmaya uygun olan bilim dalı, temelde devletler ve piyasaların karşılıklı ilişkilerini araştırma adına faaliyetler yürütmektedir. Birçok yazar, uluslararası politik ekonomiyi uluslararası sistemin

yapısı hakkında analizlerde bulunabilmek adına kullanılan sorular dizisi olarak tanımlamaktadır.¹

Uluslararası Politik Ekonomi, siyaset ve ekonomi disiplinlerinin kesiştiği noktada yer alan; siyasi gücün ekonomik sonuçlarını nasıl etkilediğini, ekonomik gücün siyasi olayları nasıl şekillendirdiğini, uluslararası boyutunun dâhil edilmesiyle inceleyen, araştıran ve eleştiren bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet ve piyasanın karşılıklı varoluşu ve etkileşimi politik ekonomi alanının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Pozitif ve normatif bir bilim dalı olarak kabul edilen UPE, devletlerin ekonomideki rolünü belirlemede ve düzenlemede oldukça etkin bir role sahiptir. Bu doğrultuda hem ekonominin hem de siyasetin kurallarını bir araya getirerek, analizlerde bulunarak, çözümler ortaya sunmaktadır. Günümüzde giderek önem kazanan bir bilim dalı olarak Uluslararası Politik Ekonomi (UPE), politika ile ekonomi arasındaki etkileşimi teorik ve metodolojik bir çerçevede açıklamak temeline dayanmaktadır.² Diplomasi ve ekonominin karşılıklı bağlarının keşfini ortaya koymaya çalışılmaktadır.³

Uluslararası Politik Ekonomi ilgilenmekte olduğu birçok alan ve konu kapsamı dolayısıyla birçok teori, analiz araçları kullanarak soru ve sorunları anlamaya çalışan ve günden güne hızlı bir gelişme gösteren alandır.⁴ UPE; söylenildiği üzere yalnızca devlet-devlet ilişkisinden oluşmamaktadır, birçok aktör olarak sayabileceğimiz devlet dışı aktörler ve daha birçok alan ile de bağlantı ve etkileşim içerisindedir. UPE'nin temel aktörleri birey, devlet, devlet dışı aktörler ve uluslararası sistemin etkileşimi olarak belirlenebilir.⁵

Basitçe aktarmak gerekirse, UPE, ekonomik ve politik durumların küresel boyutta analizinin sağlanması adına çalışmalar yürüten bir disiplinin adıdır. Uluslararası boyuttaki siyasi ve ekonomik olayların karşılıklı etkilerinin nasıl incelenmesi gerektiğine odaklanmaktadır. Birçok farklı yaklaşımlarla iç içe, karşılıklı olarak etkileşim halinde olması, birçok aktörü bünyesine dâhil etmesi ile tercih edilen bir disiplindir.

¹ J. Eckhardt (2016). International Political Economy, Kelley Lee & Benjamin Hawkins (Ed.), *Researching Corporations & Global Health Governance An Interdisciplinary Guide*, Rowman & Littlefield International, London, s.29-30.

² İ. Demir (2020). Devletlerarası Ekonomik İlişkileri Düzenleyen Uluslararası Örgütlerin Politik Ekonomisi: Devletler, Çıkar Grupları ve Örgüt Bürokrasisi Kısacasında Küresel Yönetişim. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 15(33), 8-9.

³ S.Strange (1970). International Economics and International Relations A case of Mutual Neglect. *Oxford University Press on behalf of the Royal Institute of International Affairs*, 46(2), 313.

⁴ R. Namazov (2020). *Rusya Federasyonunun Enerji Politikasının Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi: Putin Dönemi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.5.

⁵ R. Gilpin (2001). *Global Political Economy: Understanding The International Economic Order*. Princeton University Press, 77-78.

2.2. Uluslararası Politik Ekonominin Tarihsel Gelişimi

UPE, ekonomi ve siyaset bilimlerinin ayrı düşünülmemeyeceği noktasından hareketle 1970’li yıllarda bağımsız bir disiplin olarak birleştirici gücüyle ortaya çıkmıştır. Daha önce ekonomi ve siyaset bilimlerinin ayrı olarak ele alınmasından rahatsızlık duyulmamıştır fakat İkinci Dünya savaşıyla birlikte yaşanan gelişmelerle ekonomi ve siyaset bilimleri ayrı olarak değerlendirilemeyeceğine yönelik eleştirmeler yaygınlaşmaya başlamıştır. 1970’lerde cereyan eden Bretton Woods sisteminin çöküşü, 1973 ve 1979 dünya petrol krizleri ve gelişmiş ülkelerdeki 1974 ekonomik durgunluğu gibi olaylar ekonomik konuların gündeme oturmasına sebep olmuştur. Bu tarz olayların gerçekleşmiş olması ekonomik ve siyasi olayların birbirilerini karşılıklı olarak ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı ortamı daha çok ekonomik gücü en üst seviyeye çıkarma amaçlı olması nedeniyle siyaset bilimi ile olan ilişkinin ayrı ayrı değerlendirilmesi durumunu açıklar nitelikte. Fakat yaşanan olaylar ekonomi ve siyaset bilimlerinin birbirlerinden ayrı düşünülmemeyeceğini göstermiştir.⁶

Ve modern dünyada artık ulusal ve uluslararası siyaset ve ekonomi alanlarının karşılıklı ilişkilerinde artış olmasıyla birlikte böyle bir bilimsel alanın doğuşuna olan ihtiyaç artmıştır. Değişen bu düzende sorunların çözülebilmesi adına ekonomi siyaset bilimlerinin karşılıklı iletişiminde dikkate alınması gerekir. Bu alanla birlikte artık devletlerin yalnızca güvenlik peşinde olmamaları düşüncesi yayılmış, her ekonomik durumun siyasal yansımalarının her siyasal durumun da ekonomik yansımalarının olduğu gerçeğiyle realist anlayışa ara verilmesi anlaşılmıştır. Böylece siyaset ile ekonomi arasında birini diğerine öncelikli veya üstün gören anlayış yerine, UPE araştırmacıları bu ikisinin birbirine bağımlılığını ön plana çıkararak devletlerarası ilişkilerin hem siyasal hem de ekonomik bakış açılarının birlikte dikkate alınmasının daha iyi anlaşılabilirliğini öne sürmüşlerdir. Bahsi geçen durumlar neticesinde ekonomi ve politika disiplinlerinin birlikte ele alınması adına yapılan ilk çalışmaları 1970 tarihli Susan Strange tarafından yazılan “International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect” başlıklı makalede görmekteyiz. Strange, çalışmasında siyaset bilimcilerin ekonomik dinamikleri ekonomistlerin siyasi durumları dikkate almadıklarını oysa her iki durumun birbiriyle karşılıklı ilişki içerisinde değerlendirilmesi gerektiği bu yüzden hataya düştüklerini vurgulamıştır.⁷

⁶ Z. Öniş & M. Kutlay (2014). Uluslararası Politik Ekonomi, Şaban Kardak & Ali Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul, s.307-310.

⁷ A. Al (2015). Politika- Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 144-146.

1970'lerden sonra yaşanan gelişmeler Strange'in haklı varsayımlarda bulunduğunu göstermiş ve bu bağlamda ABD'li bilim adamı Robert Gilpin, birçok aktörün karşılıklı ilişkisinin, güç ve refah kavramlarının karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte olduklarını vurgulamıştır. Günümüz dünyasında problemleri anlayabilmek ve uluslararası politik ve ekonomik olayların çoğalmasıyla aralarındaki karşılıklı ilişkiyi hem ulusal hem de uluslararası boyutta değerlendirebilmek için UPE ayrı bir bilim dalı olmasına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla ekonomik her konunun siyasi sonuçları ve siyasi her durumun ekonomik sonuçları, karşılıklı olarak etkileşimleri ve bu etkileşimden doğan sonuçlara UPE disiplince son derece önem verilmektedir.⁸

2.3. UPE'nin 4 Analiz Düzeyi

UPE araştırmacıları dört analiz düzeyini çalışmalarına uygulamaktadırlar. Analiz düzeyleri şunlardır:

Küresel Düzey: En geniş analiz düzeyi küresel boyutu dâhil eden düzeydir. Bütün devletlerin toplumların küresel meselelerde nasıl avantajlar ya da dezavantajlar ortaya çıkardığına odaklanmaktadır, **Devletlerarası Düzey;** Herhangi iki devlet arasında çatışma veya iş birliği, anlaşma veya ulus ötesi şirketlerin kurallarını belirlemede ekonomik, siyasi ve askeri gücün nasıl etkilediğini vurgulamaktadır, **Devlet/Toplum Düzeyi;** Devletler içlerinde bazı faktörler barındırmaktadırlar. Bu düzey de bu faktörlerin farklı konularda analizini gerçekleştirirken uygulanmaktadır. Devletlerin içlerinde barındırdıkları kültürlerin etkileri, değişik hükümet türlerinin başka devletlerle ilişkileri nasıl şekillendirdiğine vs. odaklandığımızda kullanılan düzeydir, **Birey Düzeyi;** Genellikle devlet liderlerinin belirli politikaları neden tercih ettikleri veya etmediklerini neden bu tür davranışları tercih ettiklerine yönelik birçok faktörü içermektedir. Daha çok karar alıcıların tercihlerine odaklanılmaktadır.⁹

Bahsi geçen bu analiz düzeyleri araştırmacıların çalışmalarında problemin nedenlerini ve bu probleme yönelik çözümleri üretmelerinde yardımcı olmaktadır.

2.4. Susan Strange'in 4 UPE Boyutu (Güç Boyutları)

Küreselleşmeyle birlikte ekonomi ve politikanın karşılıklı etkileşiminden doğan ulusal aynı zamanda uluslararası boyutta savaş, uluslararası anlaşmalar, ticaret anlaşmaları ve daha fazlası UPE'nin inceleme konusudur. Ve UPE, bu konuları interdisipliner bir bakış açısıyla çalışmalara sokmaktadır. Uluslararası politik ekonomi disiplinin kendine özgü yapısı, tüm

⁸ A. Al & F. Aypek Ayyvacı (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13(26), 221-224.

⁹ Ö. Demir (2018). Temel Kavramlar, Ömer Demir (Ed.), *Uluslararası Politik Ekonomi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.13-14.

konulara diğer disiplinlerle ayrı ayrı olarak değil hepsini incelemeye dâhil ederek hepsinden yararlanarak değerlendirmeye almasıdır ve bu şekilde bu değerlendirmelerin daha anlamlı hale geleceğini savunmaktadır. UPE disiplinin kurucu isimlerinden olan Susan Strange, UPE'nin inceleme alanlarına ilişkin dört boyut sunmaktadır. Bunlardan bahsetmek gerekirse ilki güvenlik yapısı bir ikincisi üretim ve ticaret yapısı, finans ve para yapısı en son olarak da bilgi ve teknoloji yapısıdır.¹⁰

Güvenlik Yapısı; İnsanlık tarihi yüz yıllardır bu kavram adı altında birçok eylemde bulunmuş bu kavram adı altında birleşmişlerdir. Güvenlik temel ihtiyaçlardan en temeli olarak ortaya çıkarken insanlar kendilerini başka bir devlet ya da herhangi bir aktör tarafından gelebilecek her türlü davranıştan korumaya çalışmaktadır. Güvenlik yapısı devletin gelebilecek tehditlere karşı korunma içgüdüsünü temsil eder. Güvenlik kavramının küresel bir boyutu vardır. Dünya üzerinde yaşayan bütün canlılar adına güvenliği sağlamak kişi, devlet, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanmaya çalışılır. Savaşlar, saldırılar, salgınlar, devrimler gibi birçok durum güvenlik meselelerini tehdit etmektedir. Bu gibi durumların güvende olmak en temel insan ihtiyaçlarındandır. **Üretim ve Ticaret Yapısı;** Uluslararası politik ekonominin merkezinde yer alan konulardan bir tanesi de üretim ve ticarettir. Bu üretimin neden kimin için yapıldığı dâhil hangi durumlarda yapıldığı neyin üretildiği gibi soruları da cevaplandırmak arzusundadır. Bu alanda üretimin yapılarak diğer devletlere satışının gerçekleşmesi, yeni ticaret anlaşmalarının doğması, ticaret yapılarken uygulanacak kuralların değişikliğe uğraması, bu gibi olaylardan veya başka olaylar karşısında zarara uğrayan bireylerin durumları yer alan konulardan bazılarıdır. Devletlerin refah seviyesini artırma noktasındaki süreci ele alan durumdur. **Finans ve Para Yapısı;** Bu yapı belli kaynakların nasıl dağıtılacağını, paraya ulaşmanın hangi yollarla sağlanacağı ve milletlerin paraya ne zaman ulaşacaklarını belirler. **Bilgi ve Teknoloji Yapısı;** Bilgi ve teknoloji geliştirip kullanım alanları arttırıldığında ciddi boyutlarda refah ve güç kaynağı olmaktadır. Bu alanlarda kendisini geliştirmiş milletler diğer milletlere karşı daha avantajlı durumda olacaklardır.¹¹

Kısacası bu dört analiz karşılıklı ilişkileri sunmaktadır. Balaam ve Dillman'a göre birey düzeyi bireylerin tercih ve davranışları, devlet/toplum düzeyi devlet içindeki faktörler, devletlerarası düzeyi devletlerin karşılıklı ilişkileri ve küresel düzeyi gerçekleşen

¹⁰ D. Ateş & G. Samur Gökmen (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. *Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 51-53.

¹¹ N. David Balaam & B. Dillman (2020). *Uluslararası Ekonomi Politığe Giriş*. (Çev.) Nasuh Uslu, Adres Yayınları, Ankara, s.41-43.

küreselleşme boyutu oluşturmaktadır. Strange'in güvenlik yapısı kavramına ilişkin örnek vermek gerekirse güvenliğin sağlanması, savaş ve barış durumları, terör saldırıları, krizler, üretim ve ticaret yapısı kavramına; uluslararası ticaret, üretim süreçleri, ulus ötesi şirketler, finans ve para kavramlarına; finansal yatırımlar, sıcak para, bilgi ve teknoloji kavramlarına ise kitle imha silahları, sanayi, bilimsel buluşlar örneklendirilebilir. Balaam ve Dillman, küresel düzey boyutunun küresel herhangi bir faktörün yarattığı durumları, devletlerarası düzey boyutunun devletlerarasında ilişkileri, iş birliklerini, karşılıklı rekabeti. Devlet/toplum düzeyi boyut ise ülke içinde ki herhangi sınıf ve grubun yarattığı baskılarını ve lobicilik faaliyetlerinin ülke içindeki siyaseti belirlemedeki durumlarını ve son olarak ele alınan birey düzeyi ülkede karar alıcı konumdaki bireylerin tercihlerini vurgular. Bu alanlar birbirleriyle karşılıklı iletişim halinde olup birbirlerini etkilemektedirler.¹²

Uluslararası politik ekonominin inceleme alanları, kavramlara yaklaşımı ve kavramlar arası karşılıklı etkileşiminden UPE'nin devletlerarası bir boyutu vardır. Devletlerarası olası bir iş birliğine yönelik bir karşılığı bulunmaktadır. Devletlerarasında olası herhangi bir durumu değerlendirmeye alırken UPE kavramlarından yararlanmak gerekmektedir. UPE'nin interdisipliner bir yapıda olması daha sağlıklı analizler sunmaya yardımcı olmaktadır. Ekonomi ve politikanın bütüncül olarak ele alınması disipline kabul görmektedir. Devlet politikalarını etkileyen unsurlardan birinin ekonomik gelişmeler olduğu tespit edilmiştir. Devletlerin yalnızca güç ve güvenlik üzerinde durmayacakları, siyasal durumların bir ekonomik yanının ekonomik durumlarında birer siyasi boyutunun olacağı disiplin tarafından kabul edilmektedir. Küreselleşme, güvenlik ve enerji konuları ekonomik ve politik olarak karşılıklı etkileşim halinde olunan konular başta olmak üzere birçok konu UPE çerçevesinde ele alınmaktadır.¹³

Soğuk savaşın bitmesi ekonomimin ve politikanın etkileşimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ekonominin ve politikanın harmanlanmasını savunan UPE, bu özelliğiyle neden sonuç arasındaki bağın aynı zamanda analizlerin veriminin artmasına katkı sağlamaktadır. Dünya düzenini anlamlandırmaya devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini aktarma rolünü uluslararası ilişkilerden UPE disiplini devralmıştır. Uluslararası politika ve ekonomi arasındaki ayırım giderek kapanmaya başlamış ve iki disiplin ayrı düşünülmemeyeceği görülmüştür. Küreselleşme kavramına UPE disiplince dikkat çekilmektedir. Devlet merkezli

¹² N. David Balaam & B. Dillman (2020). *Uluslararası Ekonomi Politğe Giriş*. (Çev.) Nasuh Uslu, Adres Yayınları, Ankara, s.40-43.

¹³ A. AL & G. Katıtaş (2017). *Uluslararası Politik Ekonomi Var Olanın Fark Edilişi*, Arzu Al & Meral Balcı & İmam Bakır Kanlı (Ed.), *Uluslararası Politik Ekonomi 1*, Savaş Yayınevi, Ankara, s.1-4.

bir anlayışla analizler yapılması terk edilmeye başlanmış başta şirketler olmak üzere başka aktörlerinde varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Strange, diplomatik ilişkilerin yalnızca devletlerarasında yürütülüyor oluşuna karşı çıkmış bu açıdan yaklaşılacak durumları eksik kabul etmiştir. Günümüzde devlet-devlet ilişkilerinin devlet-şirket şirket-şirket ilişkilerine yerine bıraktığını belirtmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle bu durumun giderek güncellendiğini savunmaktadır.¹⁴

UPE, birçok alan ve konuyla ilgilenmektedir. Özellikle uluslararası sistemdeki aktörlerin sorunlarla nasıl baş ettiği, olası bir iş birliğinin hangi durumlarla sağlanacağı gibi konular disiplin için analiz edilmekte olan konulardır.

2.5. Uluslararası Politik Ekonomi ve Kuramsal Teoriler

Uluslararası politik ekonomi yaklaşımı birçok farklı alanı içerisinde barındırması sebebiyle uluslararası ilişkiler literatüründen ayrıntılı olarak bahsetmeyi gerekli kılmaktadır. Buradan hareketle UPE'yi açıklamamıza yardımcı olacak teorik yaklaşımlar burada aktarılmaya çalışılacaktır.

2.5.1. Uluslararası Politik Ekonomi ve Realist Teori

Ulusalçılık, ekonomik milliyetçilik ve merkantilizm olarak da isimlendirilen realist yaklaşım Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes tarafından geçmişten günümüze varlığını koruyan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşım uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğunu ve bu yapı içerisinde ulus devletten daha yüksek bir otoritenin varlığının olmadığını savunmaktadır. Uluslararası politik ekonominin ilk incelemeleri merkantilizme tarafından yapılmıştır. Aslında merkantilizmin dayanak noktası devlet olarak belirlenirken temelde güç ve refahı açıklayan bir yaklaşım olduğu kabul edilmektedir. Ana aktörün devlet olduğunu vurgulayan yaklaşım ilişkileri politik iktidarın şekillendirdiğini belirtmektedir. Merkantilist anlayışa göre devlet ve vatandaşların çıkarlarının korunması adına hükümetlerin uluslararası ticarete dâhil olmaları gerekmektedir.¹⁵

Öncelikle merkantilist yaklaşımdan bahsetmek gerekirse, merkantilist yaklaşımın savunmuş anlayışa göre devlet müdahalesinin yerli üreticileri korumak adına zorunlu bir durum olduğudur. Aynı zamanda ihracatın ithalattan önde tutulması gerektiğini düşünen daha güçlü daha zengin devlet oluşturmayı hedefleyen ekonomik milliyetçi ve devletçi bir

¹⁴ R. Kızılböğâ Özaslan & Ayberk Akbulut (2017). Küreselleşme ve Uluslararası Politik Ekonomi İlişkisi, Arzu Al & Meral Balcı & İmam Bakır Kanlı (Ed.), *Uluslararası Politik Ekonomi I*, Savaş Yayınevi, Ankara, s.96.

¹⁵ H. Rumeysa Dursun (2017). Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 70-74.

yaklaşımıdır. Ekonomi ve politika bu yaklaşımda iç içe geçmiş bir durumdadır. Uluslararası ilişkiler teorilerinden olan realist teori, devletlerin iş birliğine gittiklerinde bunun kendi çıkarlarına olacağını savunan görüşlere karşı çıkmaktadır. Sistemin anarşik yapıda oluşu realist yaklaşım için dayanak noktasıdır. Sistemde mutlak aktör devletlerdir. Herhangi başka bir kurum, kuruluş, örgüt realist yaklaşım için sadece devletlerin çıkarlarını arttırmak adına var olduklarını savunur.¹⁶ Dolayısıyla dış ticareti yönetecek olan aktör devletlerdir. Güç ilişkisinde bir devletin gücünün artması diğerinin zararına olacağını kabul eden realist yaklaşım ulusal milliyetçilik anlayışını savunmaktadır. Devlet merkezli anlayışı devletlerin ülke içindeki sermayelerini korumak ve arttırmak, uluslararası alanda söz sahibi olabilmek adına bir başka devletin topraklarının ele geçirilmesinde bir sakınca olmadığını iddia etmektedir. Korumacılık önlemleri, gümrük tarifeleri bu yaklaşım için kabul edilir bir durumdur.¹⁷

Realizm, ekonomik politik ve toplumsal hedefler için iç istikrarı ön planda tutmak gerektiğini olması gereken yerine olanla ilgilenen bir yaklaşımdır. Uluslararası sistemi koruyacak bir üst yapının olması devletlerin kendi aralarında daima bir savaş durumu yaratacağı dolayısıyla bu yapının anarşik bir düzen içerisinde varlığını devam ettirmek için çatışma halinde olduğunu savunmaktadır. Bu anarşik düzen hali güvensiz bir ortam beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla askeri güç ve ekonomik gücün artırılması devlet tekeline bırakılması gerektiği birincil şart olarak kabul edilmiştir.¹⁸

Realist-merkantilist anlayış UPE disiplini içerisinde en eski geçmişe sahip yaklaşımdır. Esası devlet ve devlet çıkarlarına hizmettir. Uluslararası güvenlikten diğer tüm farklı alanlara uzanan geniş yelpazeyi içerisine alır. Devletlerarası iş birliklerinin anarşik yapı dolayısıyla tarafların çıkarlarına bile olsa birinin bir diğerine karşı mutlak üstün olacağı ve daha fazla kazanç elde edeceği daha sonra bu kazancı nasıl kullanacağı realist anlayış için endişesi yaratır ve olası iş birliğini sıfır toplamı bir ilişki olarak değerlendirir.¹⁹

¹⁶ M. Aydın (2004). Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 34-43.

¹⁷ G. Nazan Bedirhanoglu (2006). *Uluslararası Ekonomik Örgütlerin Amerikan Hegemonyasındaki Rollerini*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.10-14.

¹⁸ A. Sandıklı & B. Emeklier (2012). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. *Bilsam Yayınları*, (3), 5-9.

¹⁹ D. Murat Düzgün (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (47), 256.

2.5.2. Uluslararası Politik Ekonomi ve Liberal Teori

Uzun bir dönem kendinden söz ettiren realist teori karşısında 18.y.y. sonlarında İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesiyle birlikte Adam Smith tarafından ortaya atılan fikirler devletçi ve devlet kontrollü ekonomik yapıya karşıt olarak ortaya çıkmıştır. Adam Smith’e göre devletlerin rollerinin topluma karşı dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı koruma görevi, içeriden gelebilecek herhangi bir baskı ya da şiddete karşı koruma ve bazı kurum kuruluşlar kurarak gelişmelerini takip etmektedir. Siyasi olaylarla ekonomik büyüme sürecinde bağ kurmazlar. Ekonomik ve siyasi gelişmelerin karşılıklı etkileşiminin olduğu görüşlerini gereksiz bulan liberal görüşe göre siyasi olayların siyasi yanı ekonomik büyümenin arkasında ekonomik durumların var olduğunu savunur.²⁰

Merkantilist anlayışın savunmuş olduğu devletlerin zenginliklerinin altın ve gümüş miktarının çokluğuna karşı Liberal görüş, üretim ve ekonomik kalkınmaya vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda yine realist yaklaşımın savunmuş olduğu devlet müdahalesi anlayışına karşı minimum devlet müdahalesi sistemini savunmaktadırlar. Bunun adına serbestleşme mantığını kullanmışlardır. Devletin piyasayı serbest ve rekabetçi hale getirme görevinin olduğunun ve olası tehditlere karşı mücadele vermesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.²¹

Liberal düşüncede ön planda tutulması gereken durum bireylerdir. Merkantilizm için temel aktör nasıl devletler ise liberalizm için bireyler politik ekonomi içindeki temel aktörlerdir. Ekonomik faaliyetlerin ilk amacı bireylere fayda sağlamak olduğu ve serbest ticaret anlayışla bireylerin daha fazla ürün ve hizmet elde edebileceklerini savunmaktadır. Liberaller için refahı arttırmak ve bireysel özgürlük birincil amaçtır. Bireyler liberal görüşe göre rasyonel olarak hareket etmektedirler ve faydalarını maksimum seviyeye getirmelerini piyasanın denge fiyatına ulaştığında sağlanacağını belirtmektedirler. Devlet tarafından gelecek herhangi bir baskı olmadığı sürece bireyler her zaman rasyonel davranışlarda bulunacaklardır. Rasyonel davranış sergileyen bireylere devlet müdahalesi olmayınca piyasada dengede olacaktır. Kıtlik ve kaynakların oluşu sistemde bireyler kendi çıkarlarını arttırmak adına birçok farklı yollara başvuracaklarını belirtilmiştir.²²

²⁰ A. Şen (1998). Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir? *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(1-2), 402-403.

²¹ T. Arı & B. Çetin (2013). Liberal İktisadi Düşüncede Devlet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-113.

²² Z. Yılmaz (2009). John Dewey’in Liberalizmi: Birey/cilik- Toplum ve Özgürlük. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (12), 80-85.

Liberal görüş serbest ticaret mantığıyla her devletin verimli oldukları alanda mal ve hizmet üretmeleri gerektiğini uluslararası iş bölümünün ve ekonomik uzmanlaşmanın her zaman daha faydalı olacağını ifade ederler. Anarşik düzenin karşısına çıkarlar, iş birliğini koyan ve dış politika anlayışlarını bu noktadan yürüten anlayıştır.²³ Daha çok serbest ticaret mantığını savunmaktadırlar. Gerçekleşmesini arzu ettikleri konular içerisinde ticaret ilişkilerinde devlet otoritesinin minimum düzeyde tutulması, ihracat üzerinde kısıtlamalardan söz edilmemesi, ithalat noktasında korumacı anlayıştan vazgeçilmesi ve sınırlandırmaların olmayışı girmektedir. Merkantilist anlayışa karşı olarak devletin piyasa güçlerinin etkin rolünü desteklemesi gerektiğini iddia etmektedirler.²⁴

Önemli bir nokta ise Liberal anlayış iş birliği temelli, uzlaşılı yanlısı bir yaklaşımı benimsemektedir. Merkantilist anlayışın dış ticari ilişkiler için belirttiği sıfır toplamlı bir ilişki yerine liberal anlayış dış ticari ilişkileri pozitif toplamlı bir oyun olarak nitelendirir. Ve ticari ilişki taraflarının kazanç elde edeceklerini ifade etmektedirler.²⁵

1970'ler ve akabinde Robert Keohane ve Joseph Nye, Karşılıklı Bağımlılık teorilerini ortaya atmışlardır. Devletler yalnızca çıkar için ilişki kurmazlar aynı zamanda fayda ve maliyet konularına da ilişkilerini dayandırmaktadırlar. Birçok çeşitli durum beraberinde aktörlerin birbirleri üzerinde karşılıklı etki oluşturmalarının kaçınılmaz bir gerçek olduğunu belirtmişlerdir. Karşılıklı bağımlılığı üç özellekle açıklamaya çalışmaktadırlar. Birinci özellik olarak devlet yetkilileri yalnızca resmi olarak görüşmeler dışında farklı iletişimlerde kurmaktadırlar ve artık uluslararası örgütlerinde bu ilişkilere dâhil olmaya başladıklarını bu özelliğin çoklu bağlantı olarak adlandırdıklarını belirtmektedirler. İkinci özellik olarak güvenlik konularının artık bu derece işlenmeyeceğini, iç ve dış politika ayırımına son verildiği, askeri konuların artık yer edinmeyeceğini konular arası hiyerarşi yokluğu olarak belirtmişlerdir. Son olarak askeri gücün azalan rolü olarak adlandırılan özellekle karşılıklı bağımlılığın artması beklenmekte ve böylece devletlerin birbirlerine gerçekleştirecekleri herhangi bir müdahaleden kaçınacaklarını belirtmektedirler.²⁶

Liberal görüş değinildiği üzere piyasanın serbestleşmesini olumlarken, uluslararası ortamda olası bir rekabet durumunu önlemeye çalışırlar. Bu önemleri uluslararası kurallar ve

²³ S. Demir & A. Bilgin Varlık (2013). Realist ve Liberal Teorilerde “Güç” Anlayışı, Hasret Çomak & Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Beta Basım, İstanbul, s. 69-70.

²⁴ O. Kurmuş (2010). Türkiye’de Neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*,34(268), 17.

²⁵ A. Yılmaz (2013). *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler Teori-Temel Kavramlar-Yeni Gelişmeler*. Kadim Yayınları, Ankara, s.147-152.

²⁶ S. Burchill (2013). Liberalizm, Scott Burchill & Andrew Linklater (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Çev.) Muhammed Ağcan & Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, s.96-100.

düzenlemelerle sağlamaya çalışmayı savunmaktadırlar. Ancak devletlerin bu kuralları uygulamada herhangi bir müdahaleye girişmelerini istemezler.²⁷

2.5.3. Uluslararası İlişkiler ve Marksist/ Eleştirel Teori

Merkantilist teoriye tepki olarak gelişen liberal teoriye karşı da Marksist teori Karl Marx tarafından geliştirip ortaya atılmıştır. Anlayış kapitalistler ve işçiler arasındaki ilişkinin çatışmacı durumda olduğunu savunur aynı zamanda politik ekonomiyi de çatışmacı temele koyarlar. Realistler nasıl devletleri liberaller bireyleri temel aktör kabul ediyorsa Marksist anlayış temel aktör olarak toplumsal sınıfları kabul etmektedirler. Marksist anlayışı benimseyenler kapitalistlerin amaçlarının yüksek kar elde etme olduğunu ve yüksek karın elde edilmesinde çalışan kesimin göz ardı edilerek sağlandığını bu kesimin sömürüldüğünü iddia etmektedirler. Anlaşılacağı üzere Marksist teori temeline işçi sınıfına hak ettiği değerin verilmeyişi oturmaktadır. Bu işleyişte devleti ve üretim araçlarına sahip olan kesimin yüksek refaha ulaştığını ancak işin tüm kötülüklerini çeken işçi grubunun sömürülmesine sessiz kaldığını açığa vurmaktadır.²⁸

UPE çerçevesinde yapılacak bir çalışmada yapılacak analizler ekonomi ve sınıf çatışması eksenli olacaktır. Marksizm devletleri temel aktör olarak görmez ekonomiye, sınıflara ve aynı zamanda kapitalizmin dünya da yaratmış olduğu yoksulluğu vurgu yapmaktadır Erken kapitalistleşmiş ülkeler geri kalan kesimi yoksullaştırmaktadır. UPE geleneğinde Marksist anlayış şu şekilde değerlendirilebilir: Devletlerin üretim araçlarına sahip kesimin çıkarlarını koruma yetkisinin olduğu ve uluslararası ilişkiler, üretim araçlarına sahip kesimin rekabetini üzerine kavramlaştırılır.²⁹

Marksist anlayıştan etkilenecek ortaya çıkan görüşlerden bir tanesi *Bağımlılık Okuludur ve Dünya Sistemi Teorisidir*. Anlayışa göre dünyada yer alan devletler gelişmişlik düzenine göre merkez ve çevre ülkeler olmak üzere ayrılmışlardır. Merkez ülkeler gelişmişlik seviyesi yüksek olan devletleri temsil ederken çevre ülke olarak adlandırılan az gelişmiş ülkeleri sömürmektedirler. Marksist yaklaşım sistemin çatışmacı bir durumda ve toplumların sınıflar arası mücadele içerisinde olduğunu belirtmektedirler. Kapitalist sistem az gelişmiş ülkeleri sömürmek ve gelişmelerine engel olmak üzerine kuruludur. Sınıfların çıkarları

²⁷ F. Elma (1996). *Liberal Düşüncenin Gelişim Süreci ve Türkiye'ye Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.77-78.

²⁸ A. Uslu (2013). Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar ve Tartışmalar, Hasret Çomak & Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Beta Basım, İstanbul, s.285-288.

²⁹ Ö. Bayram Soylu (2019). Geleneksel ve Alternatif Yaklaşımlar Çerçevesinde Uluslararası Politik Ekonomi, Sema Yılmaz Genç & Sedanur Demir (Ed.), *Proceedings Book*, Pazıl Reklam Danışmanlık, İstanbul, s.37.

birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu farklılık çatışma sürecini tetiklemekte ve olası çatışma durumunu etkilemektedir. Marksist anlayış çıkar çatışmasından doğan bu durumun kapitalizmin sonunu getireceğine inanmaktadır.³⁰

3. Küreselleşme ve UPE

Küreselleşmenin tanımı yapılırken bahsetmek gerekir ki bu kavram üzerine olumlu ve olumsuz yaklaşımlar bulunduğu kabul edilmektedir. Fakat yine bir kabul vardır ki o da küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal anlamda iç içe geçmiş dünyayı ifade ettiği'dir. Dünyadaki ekonomilerin sınır aşarak birbirlerine geçmeleri olarak tanımlanan küreselleşme için yine sistemdeki birçok aktörün, piyasaların ve daha birçok faktörün zamansız, daha hızlı yol almalarını sağlayan süreç olarak da ifade edildiğini belirtmeliyiz. Küreselleşme, tüm dünya üzerinde herhangi bir yerde yaşanan olaydan yine en uzakta bulunanın da sebep sonuç ilişkisi kurduğu ve böylece birbirlerine bağlanmaları durumudur. Küreselleşme bir süreçtir. Ve bu durum farklı ekonomik ve politik fikirlerin uygulanmasıyla ekonomik büyümeye sebep olan bir süreç olarak ta tanımlanmaktadır.³¹

Küreselleşmenin ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bir ifade bulunmamaktadır. Kimi ifadeye göre tarihin ilk sahnelerinden itibaren oluşmaya başlamış ve devam etmiş olduğu kimi ifadelere göreyse liberal ekonomik politikalar sonucu küresel çapta serbest dolaşımın sağlandığı 19.yy. sonu olduğu verilmektedir. Üzerinde hem fikir olunan bir konu da ekonomi, politika ve uluslararası ilişkilerin küreselleşmenin aralarındaki bağları giderek arttırmış olduğudur. Küreselleşmeyle bağlantı içerisinde olan her ekonomik ve politik konu UPE'ye dâhil olmaktadır. Küreselleşme dalgaları halinde gelişerek hızla yayılan bir süreçtir. Uzmanlar küreselleşmenin üç dalga halinde gelişip yayıldığını belirtmektedirler. 16.yy'dan başlayarak Sanayi Devrimi neticesinde kapitalizmin ortaya çıkmasıyla yayılmakta ve kendini henüz kapitalistleşmemiş devletlere dayatmaktaydı. Sanayileşmenin getirmiş olduğu yarış sömürge yarışına dönüşmüştür. Sömürgelerini daha da arttırmak isteyen güçlü devletler 19.yy. boyunca zayıf imparatorlukları yıkmış ve küreselleşmenin bir parçası haline getirmişlerdir. Yani küreselleşmenin birinci dalgası hegemonya mücadelesi olarak tanımlana bilir. Küreselleşmenin ikinci dalgasının temelini Marshall Planı tutmaktadır. ABD'nin çeşitli araçlarla kendi küresel ekonomik düzenini tüm dünyaya yayma arzusuyla şekillendirmeye

³⁰ G. Şevket Avcıoğlu (2014). Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültürel Kuramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (31), 98-103.

³¹ N. Filiz İrge & A. AL (2020) *Günümüzün Risk ve Tehditlerine Karşı Güvenlik Algılamasında ki Yeni Stratejilerin Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi*. [Erişim: 31.12.2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/55670/gunumuzun_risk_ve_tehditlerine_karsi_guvenlik_algilamasindaki_yeni_stratejilerin_uluslararsi_politik_ekonomi_acisindan_degerlendirilmesi]

çalıştığı süreç. Küreselleşmenin üçüncü dalgası Berlin Duvarının yıkılmasıyla başlamış olduğu kabul edilir.³²

Küreselleşme Susan Strange'in bahsetmiş olduğu UPE'nin dört yapısı (ticaret, para, teknoloji ve güvenlik) dayanağını vermektedir. Uluslararası politik ekonomi kuramına 1985 yılında dâhil edilen kavram dünyanın her yerinde ilerleyen gelişen bilgi, teknoloji, kültür ve fikirlerin karşılıklı bağımlılığını vurgular. Küreselleşme; hızlı ve yoğun karşılıklı bağımlı olma durumunu yansıtan ekonomik bir süreç, dünyadaki piyasaların tek bir piyasa altında iç içe geçmesidir, devlet otoritesi zayıflatarak yerine daha serbest piyasa getirmesiyle siyasi yönü olan bir süreçtir. Ulus devletler alanında farklı bir alan açılmakta küreselleşmeyle birlikte gelişmektedir. Bu alandan bahsedecek olursak küreselleşmeyle birlikte dış arenada yaşanan gelişmeler iç arenadaki gelişmeleri etkileme durumunun hızlı bir şekilde artması değişen alanı sunmaktadır. Küreselleşmeyle beraber yeni bir uluslararası ortam gelişmektedir. Özellikle bu alanda uluslararası ilişkilerde temel aktörün ulus devletler yanında yeni aktörlerinde en az ulus devletler kadar etkili rol oynadığı daha birçok yeni aktörün sahneye çıktığı gözlemlenmektedir. Bu gibi değişiklikler ulus devletlerin uluslararası ilişkileri belirlemede yok olduğu anlamını taşımamakla birlikte yegâne aktör olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Yine küreselleşmeyle birlikte dünya genelinde karşılıklı bağımlılık artarken uluslararası ilişkilerde de yeni düzenler oluşmaktadır. İlişkiler daha derin ve birbirini etkileyen şekilde yeni ortama eşlik etmektedir. Karşılıklı bağımlılığın yükselişe geçmesi küreselleşme süreciyle hızla artmaktadır. Uluslararası ilişkiler ortamındaki bu durumda iç politika ve dış politika etkileme durumundaki ayrımı silmekte baktığımızda iç politika dış dünyada yaşanan gelişmelerden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Dolayısıyla küreselleşme yeni bir uluslararası ortam sunmaktadır.³³

Küreselleşmeyle beraber realist bakış açısının şiddetle savunduğu askeri gücün artırılması odaklı çalışmalar yerini daha çok ekonomik, teknolojik güce bırakmaya başlamıştır. Askeri güvenliğin önemi yerini hala korumaktadır ancak küreselleşmeyle birlikte bu önem başka açılara kaymaktadır. Yine zorlayıcı gücün yerini işbirliği odaklı ilişkilerin alması da küreselleşmeyle birlikte artmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte devletlerin birbirlerini etkilemelerinin yanında devlet dışı aktörlerinde devletleri hükümetleri devletlerden daha fazla etkileyebildiği sürece doğru kayılmaktadır. Dolayısıyla temel aktör

³² F. Bayar (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32(4), 26-30.

³³ M. Gürkaynak & S. Yalçiner (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23), 74-82.

olarak kabul edilen devletler davranış ve tutumlarında dış dünyayla arasındaki bağı attırarak onu daha fazla dikkate almaya başlamıştır.³⁴

Aslına bakarsak buradan yola çıkarak söyleyebiliriz ki Kohone ve Nye uluslararası ilişkilerin ve ortamın değişmeye başladığını ve realist kuram söylemlerinin çok ötesinde bir düzenden bahsedilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Realist kuramın savunmakta olduğu devlet merkezli devletleri temel aktör kabul eden anlayış yerine özellikle küreselleşmeyle beraber ulus ve hükümetler ötesi ilişkilerin doğmakta olduğu bu durumun yadsınamayacak bir gerçek olduğunu belirtmektedirler. Yine bu ortam ve düzen için yegâne konu artık askeri güvenlik alanının çeşitli güvenlik meselelerinin gerisinde kalmaya başlamasıdır. Özellikle karşılıklı bağımlılık kavramı ve yeni aktörlerin ortaya çıkması bu ortam ve düzenin küreselleşmeyle beraber ne ölçüde değişmiş olduğunu göstermektedir. Zira bu durum iç ve dış politika arasında yapılan ayrımı kaldırmaktadır. Aynı zamanda devletlerin birçok rolü bu yeni aktörlere geçmektedir. Bakıldığında devlet dışı aktörlerin düzeni en az devletler kadar etkilediği gözlemlenmektedir. Özellikle devletler önemleri git gide artan devlet dışı aktörlerle etkileşim halinde olmak zorundadırlar. Küreselleşmeyle beraber askeri güç yerini iş birliğine bırakmaktadır. Küreselleşmeyle beraber enerjiye olan ihtiyaç son derece artmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik ve politik yansıması vardır. Ve bu durum aynı zamanda uluslararası bir boyuttur, dolayısıyla küreselleşme UPE kuramıyla birlikte ele alınması gereken bir durumdur.³⁵

Küreselleşmenin ekonomik boyutu; küreselleşmeyi ekonomik olarak incelediğimizde hızlı şekilde uygulanan ekonomik politikalarda görebilmekteyiz. Küreselleşmenin uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırması boyutu göz önünde tutulmalıdır. Dünya ekonomilerinin bütünleşik bir hal alması, sınırların ortadan kalkmasını temsil eder. Teknolojik gelişmeleri beraberinde getirmekle beraber bu alanda hızlı bir şekilde gelişme göstermektedir. Küreselleşmenin politik boyutu, uygulanacak veya kaldırılacak programların karar ve politikaların yayılma durumu ve etkisine bakmak gerekecektir.³⁶

Küreselleşmeyle birlikte ekonomik ve politik herhangi bir konu ulusal boyuttan uluslararası bir boyut kazanmaktadır.

³⁴ C. Güleç (2018). Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri. *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 80.

³⁵ M. Gürkaynak & S. Yalçınar (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23), 82-88.

³⁶ K. Kırtay (2008). *Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Işığında Küreselleşmenin Türk Dış Politikasının Şekillenmesine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s.6-13.

4. Karşılıklı Bağımlılık

Robert Kohene ve Josept S. Nye'in geliştirmiş oldukları karşılıklı bağımlılık küreselleşmeyle birlikte daha da gelişme göstermiş ve daha anlaşılır hale gelmiştir. Realist teorinin kabul etmekte olduğu yegâne aktör devlet temelli anlayışına karşılık gelen süreçte sistemdeki diğer aktörlerinde yüksek oranda etkisini kabul eden anlayış popüler hale gelmiştir. Devletlerin son derece önemli uluslararası ilişkiler aktörü olduğunu kabul eden anlayış devletlerin kendilerini diğer aktörlerden tamamen soyutlayamayacağını aksine birbirleri ile sürekli iletişim halinde oldukları kabulü hâkim olmaya devam etmektedir. Bu durum aktörleri iş birliğine yöneltirken bu durumun aktörlerin karşılıklı ilişki hallerinde olduklarından ifadeyle yola çıkılmaktadır. Her aktör kendisi adına çıkar tanımlamaları yapmaktadırlar. Farklı seviyelerde çıkar olmasına karşın bu durumun karşılıklı bağımlılığı ortadadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde karşılıklı olarak aktörlerden birinin diğeri üzerinde her zaman daha önde bir pazarlık payı bulunmaktadır.³⁷ Konumuz dolayısıyla Doğu Akdeniz'den örnek vermek gerekirse Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarına olan talep üçüncü bölümde anlatılacaktır. Gözlemlendiği üzere buradaki enerji kaynaklarına olan talep ve ihtiyaç her aktörün içerisinde bulunduğu bir durumdur. Ancak dikkat edilmesi gereken bir durum olası bir enerji güvenliğinden her aktör aynı oranda etkilenmeyecek olmasıdır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına sahip ülkelerin enerjiyi talep eden her aktör ile yürütecekleri süreç birebir aynı olmayacaktır. Olası bir enerji güvenliği probleminde her zaman daha fazla sorun yaşayacak ve etkilenecek olan aktör olacaktır. Ve enerji ihraç eden bu aktörlerin bu aktörler üzerindeki ilişkileri değişiklik gösterecektir. Bölgedeki enerji kaynaklarına en çok ihtiyacı olan aktörün etkilenme durumu daha yüksek olacaktır. Dolayısıyla enerji ihraç eden aktörler pazarlık gücünü en çok ihtiyaç olan aktör üzerinde kullanacaktır.³⁸

Sistemdeki diğer aktörler ve devletlerin gelişen ilişkilerine dikkat çeken Keohane ve Nye, devletlerin çok uluslu şirketler, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler ile olan gelişen ilişkilerini sunmaktadırlar. Örnek verilen bu aktörlerin almış oldukları kararlar devletlerin iç politikalarındaki durumları değiştirmeye belirsizleştirmektedir. Dolayısıyla iç ve dış politika ayrımı belirsizleşmektedir. Bu da birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıklarını

³⁷ A. Pulat (2018). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri:2002-2014. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 98-101.

³⁸ İ. İshankulov (2019). *Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Türkiye Türkmenistan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, s.19-24.

yükseltmektedir. Olası her konu artık devletler için önem sırası olmaksızın işlenmeye başlanmıştır.³⁹

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası düzenin geçirmiş olduğu değişiklik, sınırların ortadan kalması durumları doğan karşılıklı bağımlılıkla birlikte daha iyi anlaşılmaktadır. Küreselleşen dünyada devletlerin tek olarak bazı noktalara yetişememeleri aktörleri bazı kurum ve kuruluşlar altında toplanmalarını doğurmuştur.⁴⁰ Yeni oluşumların artacağı yine kabul gören bir anlayıştır. Bununla bağlantılı Bölgeselleşme kavramı gelmektedir. Çeşitli alanla birbirleri ile bölgesel entegrasyon hareketleri giderek önem kazanır olmuştur. Karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme birbirleriyle bağlantılı bir hal almaktadırlar. Keohane ve Nye, ekonomik alanda doğan bir karşılıklı bağımlılık muhakkak siyasi alanda da bir bağımlılık göstereceğini savunmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse şirketlerin ekonomik olarak ilişkide oldukları devletlerin zamanda siyasi alanlarında da etkin oldukları ve daha birçok alanda da belirginleştikleri verilebilir. Devletlerin tek başlarına üstesinden kalkamayacakları birçok faaliyeti sistemdeki birçok aktörle karşılıklı bağımlılık içerisinde çözmektedirler. Örnek vermek gerekirse salgın hastalıklar ve göç sorunları. Konumuzla ilgili olarak belirtmekte fayda var ki enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşmak, maliyetli olan durumlar devletlerce birçok enerji şirketinin katılımı ile gerçekleştirilmektedir.⁴¹ Üçüncü bölümde örnekleri aktırılacaktır.

Bu noktada dikkat etmemiz gereken nokta aktörlerin sıfır toplamlı bir durum yerine karşılıklı olarak kazanabilecekleri durumların var olduğunun altını çizmek gerekir. Geçmişten günümüze gelen birçok anlaşmazlık ve sorunların özellikle konumuz gereğince enerji güvenliği sorunun aktörlerce nasıl şekilleneceğine bu uyuşmazlıkların yeni boyutlar kazanıp kazanmayacağına kavram açıklık getirebilir. Aynı zamanda konumuz gereği enerji ithal eden ve ihraç eden aktörler arasında ki bağımlılığı belirtmekte fayda vardır. Aşağıda enerji güvenliği ve üçüncü bölümde ele alınacak olan konu adına faydalı olacaktır.

5. Enerji Güvenliği ve Uluslararası Politik Ekonomi

5.1. Enerji Güvenliğinin Tanımı

Güvenlik kavramı son dönem çalışmalarında sık sık yer almış olsa da aslına bakılacak olursa güvenlik kavramı çok eski çalışmalara kadar eski tarihe dayanmaktadır. Fakat bu eski

³⁹ E. Eren & P. Yantur (2022). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Perspektifinde Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle Dış Ticaret İlişkilerinin Ekonomi Politik Analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 445.

⁴⁰ N. Gürel (2018). Dış Politika Analizi ve Uluslararası İlişkiler Disiplinin Sorunlarına Katkıları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 7.

⁴¹ C. Kakışım (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 72-79.

dönem yayınlarda daha çok klasik bakış açısı hüküm sürmektedir. Son dönem yayınları yeni güvenlik kavramları olarak belirtilen güvenlik çalışmaları izlenmektedir. 1990 sonrası güvenlik kavramı üzerinde değişiklikler ve ele alınacak konularda çeşitlenmeler meydana gelmektedir. Güvenlik kavramının yeniden gözden geçirilmesi ve yeni güvenlik konularının eklenmesiyle farklı çalışmalar katkı sağlamaktadır. Küreselleşmeyle birlikte uluslararası ortam değişmektedir. Bununla birlikte yeni güvenlik konuları kendilerini göstermeye başlamıştır. Çevre, göç ve enerji kavramları bunlara örnek verilebilir. Günümüzde güvenlik kavramından yalnızca devletleri temel alan güvenlik anlayışlarından çok daha geniş bir güvenlik algısı anlaşılmaktadır. Bu yeni güvenlik konularına getirilecek yeni çözüm ve önlemlerde beraber gelmektedir. Artık enerji güvenliği konusu dünya genelini ilgilendiren bir durum haline gelmiştir. Klasik güvenlik anlayışı halen daha önemini korumaktadır ancak özellikle küreselleşmeyle beraber sınırların ortadan kalkması durumları klasik güvenlik anlayışına ket vurmuş enerji güvenliği konularına çözüm ve önlem noktalarının önemini arttırmıştır aynı zamanda küreselleşmeyle beraber enerjiye olan ihtiyacın artması da yine bu önemi atmış olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Yeni aktörlerin artması durumu devletlerin yegâne aktör olması durumunu azaltması yeni güvenlik meselelerinin çeşitlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Şöyle ki devletler yegâne aktör olarak kabul edildikleri süre zarfında askeri ve sınır güvenliği konularından öte güvenlik konuları ön planda değildi azda olsa vardı fakat günümüzdeki şekliyle anılmamaktaydı. Yeni aktörlerin ve değişen düzenle devletleri içerisine alan askeri ve sınır güvenliği konularını yerini yeni güvenlik konularına bırakmıştır.

Enerji güvenliği çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Kesin bir tanımı yapılamamış olsa da birçok farklı tanımlamalarda bulunulmuştur. Fakat bu karışık durumun basitte olsa bir tanımı yapılabilir. Kısaca tanımlamak gerekirse var olan ve yeni keşfedilecek herhangi bir enerji kaynağına kesintisiz ulaşabilme imkânı olarak tanımlanabilir.⁴²

Başka bir tanım yapılacak olursa enerji güvenliği, tüketici ülkelerin ihtiyaçları olan enerji kaynaklarını karşılayabilecek şekilde ulaşabilmeleri olarak sınırlı bir şekilde tanımlanabilir. Buradan enerjinin çeşitliliği, niteliği, cinsi ve etkili bir şekilde kullanılmaları önemli bir durum konumunda olduğu anlaşılabilir. Devletler nezdinde bakacak olursak enerjiden yeterli düzeyde yararlanabilmek ve diğer devletlerle olan ilişkilerde etkin bir şekilde kullanabilmek önemlidir. Toplumsal olarak bakmak gerekirse, kaynakları sorunsuz ve kesintisiz bir şekilde ulaşıp kullanabilmek son derece önemlidir. Dolayısıyla güvenliğinin

⁴² C. Sevim (2009). Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (13), 94.

sağlanması önemli bir konudur. Bu derece önemli olan konu enerji güvenliğini doğurmuştur.⁴³ Geçmişten günümüze devletler ve insanlar birçok farklı kaleme bağlı kalmışlardır. Bunlardan enerji bağımlılığı çok önemli bir konudur. Dolayısıyla devletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve toplumların refah düzeylerinin aksamadan artabilmeleri adına enerji güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. 1970'ler ve 1980'lerde yaşanan petrol krizi enerji güvenliğinin bu şekilde tanımlanmasını beraberinde getirmiştir.

Böylesi genel tanımlar enerji güvenliği olgusunu anlama adına yol gösterici olmakla beraber her aktör adına aynı enerji güvenliği tanımının yapılamayacağı da bir gerçektir. Enerji güvenliğinin tanımı enerji ihraç eden tarafta mısınız, yoksa enerji ithal eden tarafta mı? Enerji bağımlılığımız ne orandadır? Enerji güvenliği dendiği zaman hangi seviyede bir güvenlik sizin için makul bir ölçüdür? Enerjinin diğer ekonomik değerleriniz arasında önceliği nedir? Enerji güvenliğini ekonomik, siyasi ya da mühendislik bakımından mı değerlendiriyorsunuz? Sorularına verilen yanıtlara göre yapılarak değişiklik göstermektedir.

Enerji güvenliğini tanımını bazı kavramlar şekillenmektedir. Tanım yapılırken karşımıza çıkan bu kavramlar kaynakta yeterlilik, kaynağa ulaşımında az maliyet, kaynağa ulaşılabilirlik, risklerin minimize edilmesi, enerji çeşitliliği, verimliliğin yükseltilmesi gibi ve daha da arttırabileceğimiz kavramlardan enerji güvenliği tanımı çıkabiliyoruz. İç çatışmalar, terörist saldırılar, doğal afet gibi faktörler, savaş durumları enerji güvenliğine tehdit oluşturmaktadırlar. Enerji kaynaklarına sahip olma her dönem için yüksek refaha sahip olma açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Yüksek refah standartlarında olma enerji kaynaklarına sahip olmaktan geçerken burada enerji kaynaklarına kesintiye uğramaksızın ulaşmak belirmektedir. Enerji kaynaklarına güvenli ve kesintisiz ulaşım tarih sahnelerinde yerini almıştır. Enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşılması kadar enerji kaynaklarının çeşitliliği de önemli bir almaktadır.⁴⁴

Enerji güvenliği meselesinde birçok farklı konu bir anda doğabilmektedir. Ve bir şekilde enerji güvenliği enerji anlaşmaları yapılmalıdır. Aktörler bir şekilde enerji güvenliğini sağlama noktasında farklı arayışlara gireceklerdir. Yaşanabilecek en ufak iç ve dış sorun enerji güvenliğine dair sorunlar teşkil edebilmektedir. Fakat günümüzde bu sorunlara bir şekilde cevap verilmelidir. Olası bir fiyat artışı veya herhangi başka bir soruna karşı aktörler yeni arayış yolları aramaya başlamaktadırlar. Ayrıca güvenlik meselelerinin çözülmesi ekonomik açıdan çok değerlidir. Özellikle çıkarların yakınlaşması bu noktalarda son derece

⁴³ B. Karabulut (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 33-35.

⁴⁴ C. Saçı (2020). Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye. *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 139-143.

önemlidir. Ekonomik ve politik yan, aralardaki rekabeti arttırır ancak ortak amaç ve çıkarlarla dengelemeye gevşetmeye çalışmaktadır. Artan rekabeti iş birlikleriyle çözümlenmeye çalışır.

5.2. Enerji Güvenliğinin Uluslararası Politik Ekonomisi

Uluslararası politik ekonominin tanımına tekrar bakmakta yarar vardır. Şöyle ki UPE, politikanın merkezinde ‘güç’ ve ekonominin merkezinde ‘refah’ kavramlarının kesişmesidir. Hükümetler ve piyasa arasındaki ilişkinin uluslararası boyutu UPE’nin özünü vermektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği hem politik hem de ekonomik bir boyuta sahiptir. Küreselleşmenin yaratmış olduğu dalgalarla güvenlik konusu bir hayli değişikliğe uğramıştır. Ulusal boyuta sahip olan güvenlik artık bu boyuttan uzaklaşarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ve bu süreçte görmüş olduğumuz üzere güvenlik meseleleri yalnızca ekonomik değil siyasi bir boyutta kazanarak ilerlemektedir. Bakacak olursak enerji güvenliği kavramı uluslararası siyasi, ekonomik, askeri boyutta anlam içeren bir kavramdır. Özellikle son yıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte enerji güvenliği kavramı uluslararası bir boyut kazanmıştır.⁴⁵

Enerji güvenliğinin tanımını yaparken tanımın birkaç farklı sorunun cevabının tanımı değiştireceğini soruların yanıtlarına göre tanımın şekilleneceğini farklılıklar gösterebileceğine değinmiştik. Enerji ihraç eden tarafta mısınız, yoksa enerji ithal eden tarafta mı? Enerji bağımlılığınız ne orandadır? Bu sorulara örnek olarak hatırlatmakta yarar vardır. İşte buradan yola çıkarak devletleri artık enerji ihraç eden ve enerji ithal eden diye iki gruba ayırabiliriz. Günümüz de artık devletlerarası güç ilişkisinde enerji kaynaklarına ne derece sahip veyahut bu kaynaklara ulaşmada ne derece etkin olduğuna bakarak belirlemekteyiz.

Enerji piyasası yalnızca ekonomik anlamda değildir. Enerji piyasasını yönlendiren politikalar siyasi bir anlamda içermektedir. Petrol, doğalgaz vb. enerji kaynaklarının piyasada sonucunu yalnızca ekonomik etkenler belirlememektedir aynı zamanda siyasi güçlerde bu süreçlerin içerisinde ve sonuçları belirlemede etkin durumdadır. Tabi bu durumları anlayabilmemiz için dünya enerji pazarında yaşanan gelişmelerin, değişimlerin ne yönde olduğuna bakmamız gerekmektedir. Enerji güvenliğinin tanımının da vermiş olduğu bilgilere göre daha iyi bir gelecek görebilmek adına enerjiye ihtiyacı olan her grubun, devletin vs. herhangi bir kurumun bir aktörün ihtiyacı olan enerji kaynaklarına uygun fiyat, kesintisiz ve risksiz bir şekilde ulaşımını devam etmesi sürekliliğinin olması enerjiye sahip olanın

⁴⁵ N. Rudra & M. Nathan Jensen (2011). Globalization and the Politics of Natural Resources. *Comparative Political Studies*, 44(6), 648-652.

güvenliğini verir. Fakat yaşanacak en ufak olumsuz bir değişiklik burada bir enerji güvenliği açığı olduğunu sunmaktadır.⁴⁶

Enerji güvenliğinin bir yansıması olarak enerji pazarındaki gelişmeler devamlılıklar ve yapısal değişiklikler olarak iki gruba ayrılabilir. Enerji pazarında devamlılığın en önemli yanı enerji çeşitliliğini arttırmaktır. Bu çeşitliliğini arttırmanın başlıca şart olması önemli enerji kaynaklarının karşılanması tek aktör tarafından ya da sürekli aynı aktörler tarafından karşılanması sorununu doğuracaktır. Ve de arz çeşitliliği az oldukça sürekli aynı enerji kaynaklarının kullanılması mecburiyeti doğmaktadır. Enerji kaynaklarına olan talep gün geçtikçe artmaktadır buda beraberinde arz çeşitliliğine olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Enerji pazarında yapısal değişiklik olarak karşımıza arz ve talep merkezlerinde azalmaların ve artmaların görülmesidir. Nedir bu artmalar ve azalmalar? Özellikle Hindistan'ın enerjiye olan talebi son derece artmış durumdadır. Arz merkezi olarak akıllarda bulunan Ortadoğu enerji kaynaklarının yanına Rusya, Orta Asya gibi yerlerin eklenmesi yeni enerji arz bölgesi olarak ele alınmalıdır. Yeni enerji arz ve talep bölgeleri bu yapısal değişime örnek verilebilir.⁴⁷

Kısaca kesintisiz, sürdürülebilir, düşük maliyetli, kaynaklara ulaşmanın kolaylığı ve sorunsuzluğu temel olarak enerji güvenliği kavramını açıklamaktadır. Enerji güvenliği açısından karşılaşılabilecek olan bu problemler beraberinde enerji ihtiyacının neredeyse tamamına ulaşamama, kesintiye uğrama gibi durumlar yaratarak enerjiye bağımlı her tarafı zarara uğratabilir, ülkelere yapılacak olan yatırımlar durabilir. Bu durum enerji güvenliğinin ekonomik ve politik yanı olduğunu göstermektedir. Her aktör adına farklı bir enerji güvenliği algısının olması durumu enerji güvenliğinin ekonomik politik yanının önemli bir kısmıdır. Bu noktadan enerji kaynaklarının ekonomik yanı ve bu yandan uygulanmaya ve planlanmaya koyulan politik yanının aktarılması durumları üçüncü bölümde ele alacağımız Doğu Akdeniz de enerji güvenliği durumunu açıklayabilmek adına önemlidir.

5.2.1. Realist kuram açısından enerji güvenliği

Realist kuram savunularına göre devletler uluslararası sistemin yegâne aktörleridir. Ve uluslararası düzen anarşik bir yapıdadır. Her devlet güç ve çıkarları doğrultusunda hareket etmekte dolayısıyla da aralarında her zaman bir çıkarlar ilişkisi doğrultusu kabulü vardır. Bu noktalardan hareketle rekabet devletlerarasında son derece şiddetli bir hal almaktadır. Ve realist kuramca kabul edilen duruma göre kendi çıkarları ve rekabet düzen içerisinde bulunan

⁴⁶ E. Hatipoğlu (2019). Enerji Güvenliği. *Güvenlik Yazıları Serisi*, (44), 2-5.

⁴⁷ Ö. Fuad Kahraman (2020). Doğu Akdeniz Enerji Koridorunun Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Yeri. Abdullah Aydın & Murad Düzcü (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi: Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, s.147-154.

süreçte çatışma her zaman hâkim olmakta her türlü çatışmacı ve uzlaşya kapalı duruş kabul edilebilir bir durumdur.

Dolayısıyla realist kuram savunucularının ilişkileri devletler yönetmektedir temelli anlayışlarında enerji güvenliği açısından çıkabilecek sorunları da yine devlet nezdinde çözümler aramak gerekmektedir. Örneğin enerji pazarındaki fiyat artışlarının güvenliğini devletler sağlanmalıdır. Karşılıklı bağımlılık kavramı kuram savunucuları tarafından kabul edilen gerçeğe göre eşitlik getirmemektedir. Safi anlamda bağımlı olmak anlamına gelmektedir. Bağımlı olan üstün olana göre şekillenmek zorunda kalır. Enerji kaynaklı durumda, petrol ithal eden özellikle herhangi bir ambargo ya da fiyat artışıyla karşı karşıya gelebilir. Realist kurama göre yukarıda bahsettiğimiz gibi temel aktör devletlerdir. Ve enerji güvenliğini sağlayacak olan da devletlerdir. Diğer aktörler çok az ya da hiç kabul edilmemektedirler. Özellikle petrol alanında kurulmuş OPEC realist kuramca etkileri kabul edilmemektedir. Enerji güvenliği açısından bir başka durumda enerji kaynaklarına sahip ülkeler üzerinde kontrol sağlamak ve askerî harekâta bulunmak gündeme gelmiştir. Enerji kaynakları üretici ülkeler tarafından hem pazarlık aracı hem de tehdit durumlar yaratabilir.⁴⁸

Kısaca kuram yukarıda da bahsedildiği üzere uluslararası ilişkileri çatışmacı olarak lanse etmektedir. Ve bu bir çıkar çatışmasıdır der. Aynı zamanda bu çatışma bir güvenlik problemini doğurur ki bu da var olan rekabet halinden kaynaklanmaktadır. Güvenlik rekabetinin doğmasında ki sebep realist teori savunucularına göre sistemin anarşi bir yapıda olmasından kaynaklıdır. Yani realistler bu konuda sistem analizinden yola giderler. O halde realistler için en önemli kavram olan anarşi, devletlerarasındaki rekabeti belirlemede birinci noktadadır. Realistler için rekabet süreklilik halindedir. Ve bu rekabet ortamında mühim olan bir diğerinden güçlü olabilmektir. Enerji alanında ki rekabet var olan enerji kaynaklarının bir kısmına ya da tamamına sahip olma amaçlı doğmaktadır ki bu alanda yine bizi çatışmanın beklediği ve bu rekabet ortamında güçlü olanın söz sahibi olarak kalacağına realist kuram inanmaktadır. Devlet merkezli olan kuram devletlerin rasyonel davranıp çıkarlarını maksimize etmek için her türlü yola başvuracağını ve rekabet halinin süreceğini savunur. Devletlerarası rekabeti anarşik sistem ve çıkar odaklı olmak belirliyor diyebiliriz.

5.2.2. Liberal kuram açısından enerji güvenliği

Yukarıda liberal kuramdan bahsederken serbest girişim, sınırlı devlet ve iş birliği gibi kavramların oluşturduğunu aktarmıştık. Devletlerarası ilişkilere bakıldığında realist kuram ve

⁴⁸ V. Ayhan (2005). *Petrol ve Güvenlik: Orta Doğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 38-48.

liberal kuram arasındaki farklar hemen anlaşılmaktadır. Dolayısıyla liberal kuram savunucuları yalnızca devletleri analiz aktörü olarak görmemektedir. Aynı zamanda uluslararası sistem devletler, bireyler, uluslararası örgütler gibi aktörleri de içerisinde barındırmaktadır. Yine bakıldığı zaman yalnızca güç mücadelesi içerisinde olunmamalı, karşılıklı iş birliği ve bağımlılığa açık olunması gerektiğini savunmaktadırlar. Buradaki karşılıklı bağımlılıksa realist teoride olduğu gibi safi bağımlılık değil karşılıklı etkileşim olarak tanımlanmaktadır. Fakat karşılıklı bağımlılık eşitlik getirecek diye bir durum söz konusu değildir.

Liberal kuram açısından enerji güvenliğine bakacak olursak, enerji güvenliğine liberal kuramca birçok etki eden unsur bulunmaktadır. Devletlerin yegâne aktör olmadığını sistemde birçok aktörün rol oynadığını savunan liberal görüş enerji güvenliğinin sağlanması noktasında birçok aktöre rol vermektedir. Ve her aktör enerji güvenliğinden sorumludur. Yine liberal görüşün savunduğu durumlarda iş birliğinin sağlanmasının mümkün olduğu ve askeri güç kullanımının azaldığı iddia edilmektedir. Karşılıklı iş birliğine götürecektir birçok faktörün bulunduğunu da eklemektedirler. Ancak realistler askeri güçle istedikleri sonuçlara daha kolay ulaşarak güvenliğin sağlanacağını belirtirler. Liberal görüş sahipleri devletlerin rasyonel davranacaklarını (mutlak kazanç elde etmek isteyeceklerini) ve dolayısıyla iş birliğine gitmelerinin doğal olacağını savunmaktadırlar.⁴⁹

5.2.3. Marksist kuram açısından enerji güvenliği

Bu kuram, bahsettiğimiz üzere en nihayetinde eleştirel bir yapıdadır. Ve eşitsizlik üzerine kurulu olan düzeni açıklamakla işe başlamaktadır. Realist yaklaşım ve liberal yaklaşımın aksine daha çok ezilen tarafın açıklamalarını yapmaktadır. Kuruşu olan Marks tarafından aynı zamanda bu sınıfların birbirleriyle sürekli çatışma halinde oldukları durumdur. Çatışmacı temele oturan kuram devletlerin kar elde etme yoluyla uygulamış oldukları politikalara tepki olarak durmaktadır. Enerji güvenliğine yönelik bakış açımız üretim güçlerini elinde bulunduran ve bu üretim güçlerini elinde bulundururken diğer tarafın haklarını yok sayması olarak değerlendireceğiz. Enerji ihraç eden devletlerin sömürü, baskı ve uğratabileceği haksız durumlar eleştirel kuram açısından ele alınabilir.⁵⁰

Tezimizin temel dayanağı olan İngiliz Okulu söylemleri ve enerji güvenliği kavramına yaklaşımları aktarılacaktır.

⁴⁹ V. Ayhan (2005). *Petrol ve Güvenlik: Orta Doğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s.13-25.

⁵⁰ agt, s.27-25.

6. Güvenlik Teorileri

6.1. İngiliz Okulu

İngiliz Okulunu anlamak için öncelikli olarak Okulun kökenleri, ontolojik duruşu aktarılıp tartışılacaktır. İlerleyen kısımlarda kuramı daha iyi anlamak adına önde gelen isimlerin tartışmış oldukları önemli sorulara değinilecektir. İngiliz Okulunu tanımak bizi İngiliz Okulunun güvenlik konusuna yaklaşımına götürecektir.

6.1.1. İngiliz Okulu: Kökenleri, Ontolojik Duruşu ve Yöntem

İngiliz Okulu 2.Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere’de oluşmaya başlamış bir uluslararası ilişkiler kuramıdır. Britanya Uluslararası Politika Kuramı Komitesi’nde çalışan Herbert Butterfield, Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull kuramın temellerinin atılmasında yardımcı olmuşlardır. Martin Wight’ın yazıları önemli yer almaktadır. Okulun kuram olarak gelişmesine en önemli katkıyı Hedley Bull yapmıştır. Bull, diğer üç akademisyenin eserlerini temel alarak, Wight’ın ölümünden sonrada bunları düzenleyip yayınlamış ve kendi katkılarını geliştirerek kuramsallaşmayı sağlamıştır. İngiliz Okulu birçok dünya görüşünü içerisine alır ve bunları birleştirip sunar. Sahip olduğu bu eklektik yapı diğer uluslararası ilişkiler kuramı içerisinde kendisine önemli bir özellik kazandırmaktadır. Yukarıdaki paragrafta bahsedilen İngiliz Okulu kurucuları arasında yer alan Martin Wight uluslararası ilişkiler davranışlarını betimleyen üç geleneksel okulun kuramın yapısının oluşturulmasında etkin olduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen okullar ilki Makyavelci (ya da Hobbescu) gerçekçilikten beslenen Realizmdir. Makyavelci anlayışı benimseyen grup uluslararası ilişkileri çatışma açısından incelemektedir. Realizmde uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir ve güç odaklı çalışmaktadırlar. Daima çatışma halinde olan durumda bir düzenin kurulması çok zordur. Bir diğeri Grotiusçu akılcılık ve Kantçı değerlerden alan Devrimciliktir. Kantçı olarak isimlendirilen grup daha çok değişik devletlerde yaşayan insan gruplarının veya sınıfların ortak çıkar, fikir ve ideolojiler çerçevesinde hareket edebileceğini iddia eder. Küresel bir birlikten söz eder.⁵¹

İngiliz Okulu bu iki geleneksel bakış açısından etkilenmiş ve varsayımlarından yararlanmışlardır. İki gelenekten bir tanesi güç ve çatışma odaklıyken bir diğeri küresel bir birliktelikten söz eder. Aynı iki uç olan bu gelenek arasında bir yerde duran Grotiusçu akılcılık bir diğeri üçüncü gelenektir. Hugo Grotius’tan etkilenerek ortaya çıkan bu akım Uİ’de devletlerin yarattığı bir toplumdaki (ya da uluslararası toplumdaki) söz ederler.

⁵¹ C. Brown & K. Ainley (2005). *Understanding International Relations*. Palgrave Macmillan, s.50-51.

Uluslararası sistemi anarşik yapısı olarak kabul eden Realizmden farklı olarak devletlerin ve devlet dışı aktörlerin bu anarşik ortamda bir arada bir düzen kurabileceklerini kabul eder. Ana varsayım olarak devletlerin dayanışmacı yapılarda olduklarını düşünmektedirler ve durumun bir uluslararası toplum yarattığını ortaya koymaktadırlar. Öncü kuruculardan Wight ve Bull, İngiliz Okulunu Grotiusçu geleneğe dayandırarak kurmuşlardır. Grotiusçu gelenek hem Makyavelcilerin dünya siyasetini çatışmanın belirlediği iddialarına hem de Kantçı geleneğin ütopyacı yaklaşımlarına katılmazlar. Uluslararası siyaseti “uluslararası toplum” olarak tanımlarlar. İngiliz Okulu kuramcıları aslına bakarsak gerçekçilere bir noktada yakın durmuşlardır. Şöyle ki gerçekçilerin dünya siyasetinde devletleri temel aktör olarak almış olmaları açısından yakın durmaktadırlar. Bir yandan da Kantçı geleneğe yakındırlar oda şöyle, devrimlerin dünya siyasetini etkilerini göz ardı etmemelerinden kaynaklanmaktadır. İngiliz Okulu ne tam olarak Makyavelci gelenek iddiası gibi sabit bir çatışma halini ne de Kantçı gelenek gibi devletlerarası çıkarların tam uyuşabileceğini kabul ederler. Çatışma halinin ve iş birliği durumlarının aynı zamanda gözlemlenebildiği bir ekonomik ve sosyal ilişki bütünü olarak ele alırlar uluslararası toplumu.⁵²

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere kuram, devlet merkezli analizler üretmiştir. Okulun gelişimi aşamasından bu şekilde ilerlenmiştir. Uluslararası siyasetin devletlerin birbirleriyle olan stratejik etkileşimleri sonucu şekillenmiş olduğu görüşünden hareketle analizlerini oluşturmuşlardır. Üç gelenek tartışması aynı zamanda uluslararası yapının kavramsallaştırmasını da doğurmuştur. Bu yapılar Realizm geleneğiyle özdeşleştirilen uluslararası sistem, Rasyonalizm geleneğiyle özdeşleştirilen uluslararası toplum ve Devrimcilik geleneğiyle özdeşleştirilen dünya toplumdur. Uluslararası sistem anarşik uluslararası sistemi ifade eder. Buzan’a göre uluslararası sistem devletlerin güç politikalarıyla ilgilidir ve devlet merkezlidir. Kuramın önde gelen isimlerinden Wight’a göre devletler sistemi açık bir sistemdir. Genişleyip daralabilirler. Uluslararası toplum ise Bull’a göre ortak çıkarların ve ortak değerlerin bilincinde olarak ilişki geliştiren devletlerin ortak kurallar ve ortak kurumlar çerçevesinde bir araya geldiklerinde oluşur. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri ortak çıkarlar ve değerlerle gerçekleşir. Ortaya çıkan düzen ortak kurallar ve kurumlar vasıtasıyla sürdürülür. Buzan’a göre ortak kimlikler ve ortak kurallar devletler tarafından benimsenmelidirler. ‘Uluslararası toplum kavramı anarşik bir uluslararası sistemde

⁵² A. Linklater (2017). İngiliz Okulu, Scott Burchill & Andrew Linklater (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Çev.) Muhammed Ağcan & Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, s.123-134.

düzen sağlanabilir mi?’ sorusundan da türemiştir. Bull bu anarşik yapı içerisinde düzenin sağlanacağını iddia etmiştir.⁵³

Dünya topumu kavramına değinmek gerekirse bu kavram merkezine bireyi oturtmaktadır dolayısıyla uluslararası toplum ve uluslararası sistem kavramlarından farklılaşır. Daha çok devlet merkezli ilerleyen uluslararası ilişkiler algısında küresel toplumun kimlik ve düzeni üzerine yoğunlaşır. Bireyleri, toplumları ve devlet dışı aktörleri bir bütün olarak görmektir.⁵⁴

6.1.2. Temel Argümanları

Bir kuram doğarken içerisinde hem gelişebilmesi hem de gerçek dünyaya dair önermeler yürütebilmesi için çizilen sınırlar belirlenebilmesi adına temel argümanlar barındırır. Önermeler bu temel argümanlara göre üretilmedir bu argümanlarla çatışmamalıdır. Martin Wight ve Hedley Bull’un eserlerinden okulun temellerini çıkarabiliriz. Bu temel argümanlar kuramın gelişmesinde ve ileri kuşaklara ışık tutması açısından son derece önemli yer kaplamaktadır. Devletlerin uluslar ilişkiler alanının birincil aktörü olduklarını, devletler-sisteminin varlığı durumunun uluslararası ilişkilerde iki ya da daha fazla devletin birbirleri ile ilişkileriyle ve birbirleri üzerinde kararlarında etki edebildikleri sürece var olabileceği halini, uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğudur.⁵⁵

Wight ve Bull’un gerçekçilere yaklaştıkları bir diğer durum ise üçüncü olarak bahsettiğimiz uluslararası sistemin anarşik olma durumudur. İki öncü kuramcıda uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu kabul ederler ve böylece Makyavelcilerden uzaklaşmışlardır. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olması Wight için ortak bir hükümetin olmamasıdır. Hobbes gibi savaşların ana nedeninin korku ve gerçekçiler gibi anarşi olduğunu onaylar ancak gerçekçilerin uluslararası ilişkilerde savaş ve çatışma halinin kaçınılmaz sürekli olma görüşüne katılmaz. Anarşi hali Wight’a göre tam düzensizlik anlamına gelmemektedir. Ortak yönetimin olmayışı anlamındadır. Wight, uluslararası ilişkilerde çatışma halinin varlığı kadar iş birliği durumunun var olduğunu belirtir. Diplomasinin sistemde var olan aktörlerin örgütler dâhil güç politikalarını düzenlediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Uluslararası bir yönetimin yokluğu noktasında anarşiyi kabul eden Wight düzensizlik anlamında geçen anarşiyi kabul etmemektedir. Yukarıda uluslararası politik ekonomi ve teoriler başlıklarında

⁵³ M. Serdar Palabıyık (2014). İngiliz Okulu, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ramazan Gözen (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, s.229-231.

⁵⁴ M. Demirel (2017). Hedley Bull Perspektifinden “Uluslararası Toplum” Kavramsallaştırılması ve Kuramları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 52.

⁵⁵ O. Kaymak (2017). *Uluslararası İlişkiler Teorilerini Bilmek; İngiliz Okulu Kuramı*. [Erişim: 01.01.2023, <https://www.ilimvedenedeniyet.com/uluslararasi-iliskiler-teorilerini-bilmek-ingiliz-okulu-kurami.html>]

realist teori anlayışını ele almıştık. İngiliz Okulu görüşlerinde realist teorinin izlerini görmekteyiz. İngiliz Okulu teorisyenlerinden realist görüş izleri taşıyan isim Martin Wight'tır. Güvenlik anlayışı olarak uluslararası politikanın hayatta kalma olduğu görüşüne sahip olan Wight, uluslararası sistemi devletlerin yönettiğini belirtir.⁵⁶

Kuruculardan Hadley Bull'da Wight'nin anarşi görüşlerine yakın görüşler belirtmiş, ayrı bir görüş olarak Hobbes 'un "herkesin herkes ile savaş halinde" olarak tanımladığı uluslararası politika fikrine katılmamaktadır. Bull, düzenin sağlanması noktasında devletlerin bireylerden farklı olarak aralarındaki ilişkilerin yalnızca hükümetler tarafından sağlanamayacağı ortak çıkarlarında düzeni sağlayacağını iddia etmektedir. İngiliz Okulunun temel argümanları olarak belirlenen duruma göre devletler sistemi, birbirlerinin davranışlarını karşılıklı olarak dikkate alarak iletişime girdiklerinde ortaya çıkan bir olgu olduğudur. Hedley Bull'a göre de devletler sistemi, bir karar alınacağı durumlarda bir diğeri bu kararlarda etkili olduğu durumlarda olan bir olgudur. Uluslararası toplum ifadesini uluslararası ilişkiler literatürüne kazandıran okul kuramcılarının Wight, devletlerin uluslararası toplum oluşturduklarını ve bu uluslararası sistemde çatışmalar kadar diplomasi ve iş birliğinin de var olduğunu belirtir. Realistlerden farklı olarak sistemin sürekli düzensiz bir halde alacağını değil uluslararası sistemin düzenli hale gelebileceğini vurgularlar. Ancak ütopyacılar gibi edebi bir barış ortamının olmayacağını de belirtirler. Hedley Bull içinde ortak çıkarların ve ortak değerlerin varlığının farkında olan devletler, bir toplum oluşturduklarında devletlerin toplumu (veya uluslararası toplum) ortaya çıkar.⁵⁷ Uluslararası toplum yaklaşımında Bull, Grotiusçulara daha yakın olduğu gözlenmektedir.

6.1.3. Yöntem

İngiliz Okulu üyelerinin metodolojik duruşlarından bahsetmek gerekirse klasik-pozitivist analiz tartışmasında daha çok klasik analize yakın durup pozitivist analizden uzak kalmışlardır. Asıl olarak sistemik, toplumsal ve dünya toplumu düzeylerinin her üçü de düşünürler tarafından analiz düzeyi olarak kullanılmaktadır. İngiliz Okulunun benimsemiş olduğu akademik zihniyet diğer kuramların savunucularından farklılık gösterir şöyle ki kuram mensupları her türlü ikilemden kaçınırlar. Bunun yerine sentez geliştirmeyi ya da farklı görüşleri bir arada ele alarak orta yol bulmayı tercih ederler. Makyavelci (ya da Hobbesçu) gerçekçilik, Grotiusçu akılcılık ve Kantçı devrimcilik yaklaşımlarından yararlanan İngiliz

⁵⁶ G. Özkan & E. Şimşek Özkan (2020). İngiliz Okulunun Uluslararası İlişkilerdeki Kurumsal Konumu: Marksist Bir Eleştirel Okuma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (57), 176-178.

⁵⁷ S. Arpalı (2018). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Teorisi Bağlamında Uluslararası İlişkilerin Analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 248-252.

Okulu üyeleri bu üç farklı yapıyı açıklayabilmek adına üç farklı yöntemden yararlanmaktadırlar. Uluslararası sistemi anlamlandırabilmek adına Realizmin maliyet-fayda analizi yaklaşımından yararlanır ki bu devletlerin davranışlarını açıklamak adına önemlidir, uluslararası toplum için söylemsel yaklaşımdan yararlanılmaktadır bu da anarşik bir düzen içerisinde bulunan devletlerin bu durumun kontrolünü diplomasi ve uluslararası hukuk gibi söylemsel metinler aracılığıyla sağlanabileceğinden önemlidir. Söylemsel yaklaşımlar uluslararası toplumun oluşma genişlemesini anlamak adına gereklidir. Ve dünya toplumunu anlamlandırmak adına normatif yaklaşımdan yararlanmaktadır. Tek bir yöntemden uzak olmayı tercih etmektedirler.⁵⁸

6.1.4. Üyelerin tartıştıkları konular

Herbert Butterfield, Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull'un eserlerinde tartışmış oldukları soruları bu kısımda ele alacağız. Düşünürlerin en çok ilgilenmiş olduğu konu devletler sistemidir. Ortaya çıkan devletler sisteminin aktörler arası ilişkileri düzenleyerek anarşik yapıda olan durumun nasıl uluslararası topluma dönüştüğünü açıklamaya çalışırlar. Bu sistemleri ekonomik ve stratejik baskıların bir arada tutup meydana getirdiğini belirtmişlerdir. Bu sistemleri düzenleyen devlet topluluklarının da etkili olduklarını belirtmektedirler. Ayrıca ulus devletlerin tek önemli aktör olarak gibi görünmeleri ulus devletten daha az egemenliğe sahip politik yapılarında incelenmeye değer olduklarının altı çizilmiştir. Martin Wihgt ise eserlerinde "uluslararası toplum" nedir? Sorusuna cevap aramaktadır. Ve dünya politikalarındaki değişim durumunun gerçekçilerin savundukları gibi güç dağılımının etkin olmadığını bunu toplumun yarattığını bu toplumun da en önemli unsuru uluslararası hukukla olduğunu aktarmıştır. Bu toplumda güç dengesi, diplomasi ve hukuk sayesinde devam ettirilen ortak kurallar bütünü olduğunu belirtir. Kısacası uluslararası toplum ve dünya toplumunun aynı anda hareket ettiğini kabul ederler. Yani İO kuramcıları hem sistemik düzeyin aktörlere yapısal baskılarını (gerçekçilik), hem uluslararası toplum düzeyindeki kural ve aktörlerin önemini (akılcılık) hem de birey ve ulus-ötesi grupların dünya toplumu içindeki etkilerini (devrimcilik) kabullenirler.⁵⁹

Wight'ın sorgulamış olduğu bir diğer soru ise, uluslararası toplumun sınırlarının ne olduğu sorusudur. Uluslararası toplumların ortak kültüre sahip olmadıkları sürece olamayacaklarını dile getiren Wight'ın ortak kültür görüşü Hedley Bull ve Adam Watson

⁵⁸ Y. Koç (2020). İnşacılık ve İngiliz Okulu Perspektifiyle Uluslararası Toplum Tartışması: Birleşmiş Milletler-Milletler Cemiyeti Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (45), 148-149.

⁵⁹ O. Ağkaya (2016). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1067-1071.

tarafından kabul görmemiştir. “Var olan uluslararası toplum devletlerarası iş birliğine yol açar mı?” sorusu da Wight’ın sürekli üzerinde durduğu bir sorudur. Wight bu soruya evet yanıtını vermektedir. Ortak kültür ve çıkarlar devletlerarası iş birliğinin artmasına yardımcı olmaktadır. Barry Buzan, uluslararası toplumu ortak çıkarların ve kimliklerin temsil ettiği bir yapı olarak ifade etmiştir. Hedley Bull ise katkılarını uluslararası sistemde düzen var mıdır? Ve nasıl olmalıdır? Soruları üzerinden vermeye çalışmıştır. Uluslararası sistemi devletler birbirleriyle düzenli etkileşim halindedir ve birbirlerinin davranışlarını hesap ederek davranış sergiledikleri bir yapı olarak tanımlarlar. İngiliz Okulu kuramcılarına göre anarşik olan sistemde ortak çıkarlar söz konusu olduğunda düzen sağlanabilir. Bull, Martin Wight’ın ortak kültür ve çıkarların toplum yataca bildiği görüşüne ortak çıkarların düzen yaratabileceği görüşüne katılarak ortak kültür savına karşı durmaktadır. Ortak çıkarlar bir düzen kurulması için yeterlidir.⁶⁰

6.2. İngiliz Okulu: İkinci Nesil

Kuruculardan sonra gelen kendilerini İngiliz Okulu ile özdeşleştiren akademisyenler ikinci nesil olarak adlandırılırlar. Bu isimler R.J. Vincent, Barry Buzan, Richard Little, Nicholas Wheeler, Timothy Dunne, Robert Jackson ve James Mayall’dır. Andrew Linklater, Hidemi Suganami, Andrew Hurrell gibi akademisyenler de İngiliz Okulu yaklaşımına yakın duran isimlerdir. İkinci nesil olarak adlandırılan yazarlar normatif ve yapısalcılar olarak iki gruba ayrılmaktadırlar. Hedley Bull’un tartıştığı sorulardan biri olan düzen-adalet⁶¹ ikilemine R.J. Vincent, Nicholas Wheeler, Timothy Dunne, Robert Jackson ve James Mayall çalışmalarında yer verip dayanışmacı-çoğulcu tartışmasını devam ettirerek ve uluslararası düzen adına normatif kaygılar belirttiklerinden normatif kanatta yer almaktadırlar. Barry Buzan ve Richard Little olmak üzere birçok diğer yazar ikinci grupta (yapısalcı) yer almaktadırlar.⁶²

⁶⁰ Ü. Özbilek (2020). *İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum: İsrail-Filistin Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, s.14-25.

⁶¹ Bull’a göre adaletin sağlanması düzenin sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Üç tip adaletten bahseder. Bunlar insani, uluslararası ve dünya çapında adalet. İçlerinden uluslararası adalete önem verildiği sürece uluslararası toplum ve düzen korunabilir. Bull ayrıca uluslararası sistem, egemenlik ve devletlerin iç işlerine karışılmaması üzerine kurulduğu belirtir. Bunun değiştirilmesi düzenin azalacağı anlamına gelir. Bu durumda okul içerisinde çoğulcu-dayanışmacı tartışması doğmuştur.

⁶² T. Arı (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, Bursa, s.120-123.

6.2.1. Normatif Kanat

Hedley Bull'un düzen-adalet ikilemine bir çözüm arayışı içerisinde olan grup normatif olarak adlandırılmaktadır. Bu grup ta kendi arasında dayanışmacılar-çoğulcular olarak ayrılmışlardır.

Çoğulcular pozitivist uluslararası hukuk anlayışını benimsemişlerdir. Anlayışa göre Uluslararası hukuk ancak devletler tarafından sağlanabilir. Uluslararası hukukun devlet dışında kaynağı bulunamaz. Anarşik yapıda düzeni sağlayacak tek güç devlettir. Devlet egemenliğine yapılacak herhangi bir müdahaleyi reddederler. Düzen adalet ikileminde çoğulcular düzenden yanalıdır. Çoğulcu yaklaşımın önde gelen isimleri Robert Jackson ve James Mayall'dır. Dayanışmacılar düzen-adalet ikileminde adaletten yana tarafken çoğulcular uluslararası toplumun düzenin nasıl korunacağı üzerine durmaktadırlar. Küresel bir toplumun oluşamayacağını belirtmektedirler. İnsani müdahale altında devletlerin egemenliklerine karşı müdahalenin de büyük güçler arasında ki düzeni bozacağını belirtirler. İnsan haklarının en çok savaş durumlarında ihlal edildiğini belirtirler. Dolayısıyla insan haklarının korunmasını için öncelikle savaş durumunun yok edilmesi gerektiğini aktarırlar. İnsani müdahaleler sonucunda tekrar savaşların çoğaldığını iddia ederler ve bu durum uluslararası düzeni tehdit ettiğinden kaçınılması gereken bir unsur olarak görmekte dirler. Dayanışmacı bir dünya yaratmanın olası zararlarını göz ardı etmemek gerektiğinin altını çizerler. Çoğulcu görüş, "devletlerin, aynen bireyler gibi, farklı çıkarları ve değerlerinin var olduğunu ve dolayısıyla da uluslararası toplum onların birlikte uyum içerisinde yaşamalarını sağlayacak bir çerçevenin yaratılmasına müsaade etmek boyutunda sınırlı kaldığını belirtmektedirler."⁶³

İkinci neslin ilk yazarlarından olan R.J. Vincent'in eserlerinde uluslararası toplum dayanışmacı mı yoksa çoğulcu yaklaşımda olmalıdır sorusuna yanıt aramaktadır. İlk olarak çoğulcu yaklaşım sezilmiş olursa da daha sonraki eserlerinde dayanışmacı yaklaşımından da izlerle karşılaşılır. İlk eserlerinde iç işlerine müdahale etmeme prensibini savunurken ikinci eserinde temel hakların korunmasında müdahale etmeme prensibinin esnetilebileceğini savunmuştur. Ama burada belirtmek gerekir ki her zaman müdahalenin her türlü açık hale geldiği anlamı çıkarılmamalı olduğunu sürekli dile getirmiştir. Ne kadar dayanışmacı yaklaşıma kaysa da ve uluslararası toplumun insani müdahale sorumluluğu olduğunu belirtse de bir tarafta sürekli müdahaleyi reddeder. Wheeler ve Dunne dayanışmacı yaklaşımın önde

⁶³ E. Nur Koçak Ertoktaş (2019). *Hedley Bull'un Ortak Çıkar ve Ortak Değer Kavramları İle Martin Wight'in Ortak Kültür Kavramının Karşılaştırılması: İngiliz Okulu Perspektifinden Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.19-23.

gelen isimlerindedir. Uluslararası toplumun odak noktası bireyler olmalıdır. Devlet yalnızca bireylerin haklarını koruma noktasında var olmalıdır. İnsan hakları dayanışmacılar için son derece önemlidir. Doğal hukuk anlayışına dayanırlar. Düzen adalet ikileminde adaletten yana taraflardır. Adaletle önem verildikçe düzenin sağlanacağını belirtirler. İnsani müdahalenin nasıl yapılacağı ve meşruluğunun nasıl gerçekleşeceği üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir. İnsani müdahale Birleşmiş Milletler tarafından desteklendiği sürece uluslararası toplum tarafından meşruluğu açısından herhangi bir sorun kalmayacaktır. Dayanışmacı yaklaşıma göre devletlerin özne olduğu uluslararası toplumdan bireylerin öncelik kazandığı uluslararası topluma geçmek gerekmektedir.⁶⁴ Fakat dayanışmacı yaklaşım çok fazla destek bulamamıştır.

Kısaca toparlamak gerekirse Dayanışmacı-Çoğulcu tartışmasında Çoğulcular olarak adlandırılan grup devlet merkezlidir. Ve pozitif hukuka dayalı bir uluslararası hukuk varsayımından hareket ederler. Dolayısıyla devletlerin egemenlik durumları uluslararası alanda en önde gelir. Uluslararası toplum düzeni adına müdahaleyi reddederler. Dayanışmacılar ise devletlerin değil bireylerin haklarının korunması gerektiğinden hareket ederler. Bireyin uluslararası hukukun bir öznesi olduğunu kabul eden grup daha çok Grotiusçular gibi doğal hukuka yakındırlar. İnsan hakları devletlerin egemenlik haklarından önde gelmektedir. İnsan haklarına dayanan bir toplum nasıl yaratılır bunun üzerinde durmaktadırlar.

6.2.2. Yapısalcı Kanat

İngiliz Okulu yazının giderek normatif kurama doğru eğilmesi ve çalışmaların insan hakları insani müdahale etrafında dönmesiyle birlikte tepki olarak Barry Buzan ile Richard Little'in öncüleri olduğu yapısalcı kanat oluşmuştur. Barry Buzan'ın 'From International to World Society' isimli eseri yapısalcı kanadın nihai metni olmuştur. Buzan, dünya toplumu kavramını yeniden ele alır ve bunun devlet dışı aktörlerin toplamı olarak yeniden tanımlar. Böylece uluslararası sistem uluslararası toplum ve dünya toplumu üçlemesi, uluslararası toplum ve dünya toplumu olarak ikiye düşmüştür. Daha sonra dünya toplumu kavramını da insanlar arası ve ulus aşırı olarak ikiye böler. Böylece Buzan, devletler-arası toplumlar, insanlar arası toplumlar ve ulus aşırı toplumlar olarak yeni üçlemeyi ortaya çıkaran isim olmuştur. Böylece İngiliz Okuluna kavramsal bir nitelik kazandıran isim Buzan olmuştur. Küreselleşmenin anlaşılmasında etkili olacağını belirtmiştir. Daha önce geçen dünya toplumu kavramına hak ettiği değerin verilmemiş olması ve kenara atılmış olmasına tepki gösteren

⁶⁴ İ. Hakkı Elçi (2022). İngiliz Okulu'nun Düzen- Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(3), 469-472.

Buzan, kavramın özellikle küreselleşme kavramını açıklayacak güce sahip olduğunun altını çizmiştir. Ekonominin ve coğrafyanın da önemini vurgulayan Buzan, bölgelere ve alt bölgelere yönelmenin her zaman daha verimli olacağını belirtmiş ve giderek önem kazanan bölgeselciliğide inceleyerek uluslararası toplumların ortaya çıkışı üzerine çalışmaların yapılabileceğini iddia etmektedir. Bölgelerin öncü olduğunu savunur ve uluslararası sosyal yapıların oluşmasında temel mekanizmanın bölgeler olduğunu dile getirir.⁶⁵

Yapısalcı kanadın gelişmesinde önemli katkılardan biride İO ile İnşacılık, özellikle de Wendt'çi İnşacılık, arasında bir diyalog kurma çabasıdır. Reus-Smit ve Dunne gibi isimlerde inşacılık arasında bağ kurmaktadırlar. Özellikle Wendt'çi İnşacılık arasında bağ kurma çabası içerisinde olmaları İngiliz Okulu'nun gelişiminde önemli yer alır. Birçok isim inşacılık arasında bağ kurma eğilimindedir. İngiliz Okulu ve Wendtçi inşacılık yaklaşımının ortak özellikleri her ikisi de devleti analizlerinde merkeze almaktadırlar. Her iki kuramın da devlet kimliğinin kültürel temelleri, uluslararası toplumun kural temelleri üzerine araştırmalarını sürdürmektedirler.⁶⁶

İngiliz Okulu yapısalcı kanadın gelişiminde önemli yer alan İnşacılığın tam da kimlik, kültür gibi temel kavramlarının devletlerin çıkar ve tercihlerini nasıl şekillendireceğine ilişkin analizlerin İngiliz Okulu yazınında uluslararası toplumun gelişimi ve işleyişi açıklamasında katkısı olacağı kuramcılarca katkı sağlayacaktır.

6.3. İngiliz Okulu Güvenlik Anlayışı

İngiliz Okulunun uluslararası ilişkiler literatüründen bahsettiğimiz üzere en büyük katkılarından birinin uluslararası toplum olduğunu belirtmiştik. Kuramcıların tartışmış oldukları uluslararası toplum nasıl oluşur sorusuna vermiş oldukları cevapla uluslararası toplumun bu anarşik yapıda iş birliği, ortak değerler ve çıkarlarla oluşabileceğini biliyoruz. Devletler bir şekilde birbirlerini bağlanmaktadırlar. Ve güvenlik, egemenlik gibi değerlere son derece saygı gösterilmesi gerektiğinin bilincindedirler. Aslına bakarsak güvenlik konusu uluslararası toplumun kurulmasıyla kendiliğinden oluşacağı kabulüyle ilk dönem İngiliz Okulu söylemlerine girmemiştir. Ne vakit çoğulcu dayanışmacı tartışmaları ortaya çıkmış o zaman kimin için güvenlik ve güvenliliğin nasıl sağlanacağı soruları da gelemeye başlamıştır. Çoğulcuların devlet merkezli yaklaşımları, egemenliğe saygı ve müdahale etmeme ilkelerine bağlılıkları onların düzen adalet söylemlerinde düzenden yana tavır aldıklarını belirtmiştik.

⁶⁵ B. Devlen & Ö. Özdamar (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 7(25), 60-62.

⁶⁶ agm, s.62-64.

Bu anlayışla çoğulcular için devlet egemenliği esastır. Uluslararası sistemdeki her devlete egemenlik hakkı tanınmakta ve son derece korunmaktadır. Devlet egemenliğine yapılacak herhangi bir müdahale hoş karşılanmamaktadır. Bu anarşik düzende çoğulculara göre devlet düzeni sağlayabilecek tek tek kurumdur ve dolayısıyla devlet egemenliğine yapılacak herhangi bir müdahale düzenin de bozulmasına sebep olacaktır. Dayanışmacılar ise devleti tamamen hakların korunması amacıyla var olduğu düşüncesiyle herhangi bir hak ihlalinde müdahale etmeme ilkesinin askıya alınabileceğini savunmuştur. Düzen adalet tartışmasında adaletten yana tavır alan dayanışmacılar müdahalelerin gerekli durumlarda yapılması gerektiğini savunmaktadırlar.

İngiliz Okulu güvenlik söylemleri diğerlerine karşı güvenlik yerine diğerleriyle birlikte güvenlik anlayışına dayanmaktadır. İngiliz Okuluna göre her zaman sorun yaratabilecek devletlerin olacağından ötürü güvenlik probleminin de hiçbir zaman tam olarak çözülebileceğini düşünmezler ancak azaltılabileceği taraftarıdırlar. Soğuk savaş sonrası dönemde çok kutuplu yapıyla birlikte devlet temelli güvenlik yaklaşımlarının sorunları çözmekte yeterli kalmamasıyla birlikte güvenlik çalışmalarının genişletilmesi derinleştirilmesi görüşleri hâkim olmaya başlamıştır.⁶⁷

6.3.1. İngiliz Okulu ve Güvenikleştirme Kavramı

Bir durumun güvenlik sorunu olarak anılmasını sağlayan nokta nedir sorundan yola çıkarak anlamlandırılmaya çalışılan kavram bazı meselelerin gerçekten güvenlikle alakalı sorun taşıyıp taşımadığı noktasındaki soruları beraberinde getirir. Diğer bir soru ise bir durumun güvenlik meselesi olduğuna karar veren kimdir sorusudur. Dolayısıyla herhangi bir durumu olmasa dahi güvenlik meselesi durumuna getirebilme durumları doğmaktadır. Karar verici olan kanadın meseleyi kendi çıkar ve menfaatlerine göre yorumlayarak güvenlik sorunu olarak ele alabileceği göz önünde bulundurulursa, güvenlik inşa edilen bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir.⁶⁸

Dolayısıyla güvenlik aslında inşa edilen bir haldir. Bir konu güvenlik olarak adlandırıldığı durumda konu güvenlik problemine dönmektedir. Bir meselenin neden, ne zaman ve nasıl güvenlik sorunu olarak ele alındığı kavramın temel sorularındandır.⁶⁹

⁶⁷ S. Akgün Açıkmeşe (2021). *Kopenhag Okulu*. [Erişim: 02.01.2023, <http://www.secopedia.org/kopenhag-okulu/>]

⁶⁸ A. Aktaş (2011). Güvenikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 8-13.

⁶⁹ S. Bakan & S. Şahin (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), s.146.

Dolayısıyla ikinci bölümde ele alınmış olan Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve üçüncü bölümde değinilecek olan birçok durum güvenlikleştirme kavramıyla ilişkilendirilebilir.

Bölgede güvenlikleştirme durumları aktarılmaya çalışılmıştır.

7. Bölüm Değerlendirmesi

Bölüm adına değerlendirmede çalışmanın tam adından yola çıkarak bakmak gerekirse, Doğu Akdeniz, enerji güvenliği kavramları ve Uluslararası Politik Ekonomi disiplini ilk olarak karşımıza çıkmakta. Doğu Akdeniz önemi özellikle gerçekleştirilen son enerji keşifleriyle birlikte giderek arttırmakta, enerji güvenliği kavramı da yine aynı oranda artan talepler ve yeni keşiflerle hem önemi arttırmakta hem de birçok çalışmaya konu olmaktadır. Çalışmada; ‘Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği nenden Uluslararası Politik Ekonomi disiplinince ele alınmalıdır?’ sorusu üzerinden yola çıkılmış, belirlenen UPE anlayışlarıyla (ekonomi ve politika kavramlarının birlikte ele alınması gerektiği, uluslararası boyutun dâhil edilmesi gerektiği, bölge dışı devletlerin varlığı ve devlet dışı aktörlerin varlığı ve güvenlikleştirme kavramı) teorik arka plan aktarılmaya çalışılmıştır. Bölümde teorik arka planı oluşturabilmek adına UPE anlayışı tanımı, tarihsel gelişimi, küreselleşme kavramı, İngiliz Okulu, enerji güvenliği kavramı, karşılıklı bağımlılık ve güvenlikleştirme kavramlarına yer verilmiştir. İkinci bölümünde bahsedilecek olan Türkiye-Yunanistan-Kıbrıs ilişkilerinin tarihsel arka planının temelinde yatan ve günümüz Doğu Akdeniz durumunun anlaşılması ve üçüncü bölümün teorik arka planı bu bölümde oluşturulmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ GERGİNLİĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

1. Giriş

Uluslararası sistemde aktörler birbirleri ile ilişki halindedirler. Ve her geçen gün ilişkiler ağı genişleyip büyümektedir. İlişkiler genişleyip büyüme halindeyken bu durumları etkileyecek unsurlar doğmakta ve aynı zamanda ilişkileri belirlemektedir. Bu unsurlar küresel konjonktürle bağlantılı olmakta zaman zaman da aktörlerin refahları ve ulusal çıkarlarıyla ilgili olabilmektedir. Küresel anlamda gerçekleşen bir dizi olaylar, durumlar sistemdeki tüm aktörleri etkilemekte dolayısıyla bu da karşılıklı ilişkileri belirlemektedir. Refah ve ulusal çıkar yönündeki tutumlar aktörleri çatışma ya da iş birliği yönünde eksenlere götürmektedir.

Türkiye-Yunanistan ilişkileriyle başlayan bu bölümde bölgesel olarak gerçekleşen ancak sistemdeki tüm aktörleri farklı noktalarda etkileme gücüne sahip olan Arap Baharı süreciyle devam edilmiş daha sonra ise Arap Baharı süreciyle aktörlerin birbirleri ile olan ilişkileri bu unsur üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde ele alınan güvenikleştirme kavramının Türkiye-Yunanistan ilişkilerinden anlaşılması adına ilişkiler ağı aktarılmıştır. Suriye, İsrail ve Mısır devletlerinin Doğu Akdeniz'deki jeopolitikleri kısaca bahsedilip söz konusu devletlerin Doğu Akdeniz politikaları ele alınmıştır.

Türkiye-Yunanistan ilişkileri özelde 1950'li yıllardan öncesi kısaca verilip 50'ler sonrası dönemler aktarılmıştır. İki aktör arasındaki ilişkileri belirleyen ikili ilişkileri şekillendiren noktalar belirtilmiştir. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin tarihsel arka planını ortaya koymak gelecek dönemlerin ilişkilerini anlamamıza ve aynı zamanda güvenlik meselelerinin arkada yatmakta olan resimleri anlamlandırmamıza olanak sağlamaktadır. Üçüncü bölümde işlenecek olan Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliğinin anlaşılması açısından bu unsurlar önemlidir.

Arap Baharının getirmiş olduğu durum, değişen konjonktürün aktörler ve aktörler üzerindeki etkinliğini anlamlandırma noktası önemlidir. Arap baharı ile değişen konjonktür aktörlerin tutumlarında ne gibi değişikliklere yol açtığı noktalarını verilmeye çalışılmıştır. Aktörlerin dış politika süreçleri küresel konjonktürden etkilenebilmektedir. Bölge devletlerinin yaşamakta oldukları durumlar hem kendileri ve diğer aktörlerle ilişkilerini hem de diğer aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ne gibi değiştirmiş olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Güvenlik sorununun her tarafı etkiliyor olması bu durumların yaşanmasında büyük oranda etkili olmaktadır. Bu noktada özellikle Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına ulaşmada

ve bunların yönetimlerini sağlama devletler ve enerji şirketleri ile sağlanmaktadır. Bu noktada ilişkiler birçok aktörün dâhil olması ile gerçekleşmektedir. Üçüncü bölümde ele alınacak olan ruhsat satın alma noktasındaki durumlara bu bölümde değinilmemiş ancak belirtmekte fayda vardır ki ikili ilişkilerde yapılan anlaşmalarda, Doğu Akdeniz’de devletlerarası anlaşmalarda bölgedeki devletlerin Münhasır Ekonomik Bölgelerinde diğer aktörlere vermiş oldukları arama çıkarma faaliyetlerindeki izinler ilişkileri yönlendirme önemlidir.

Suriye, İsrail ve Mısır devletlerinin Doğu Akdeniz’deki jeopolitikleri ve bölge adına politikaları bu bölümde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu noktada Münhasır Ekonomik Bölgelerin belirlenmesi ve burada gerçekleşecek faaliyet önemlidir. Doğu Akdeniz’deki sorunun anlaşılması noktasında devletlerin politikaları ve politikaları yürütürken ki tutumları bölgedeki sorunların kaynağını anlama noktasında önemlidir. Bu noktada alınacak kararlar ve olumsuz tutumlar aktörleri karşılıklı olarak etkileyebilmektedir. Aşağıdaki bölümlerde bu noktalara değinilmiş özellikle bölgede aktif rol oynamak isteyen ve enerji kaynaklarına daha çok hâkimiyet sağlama isteği bu yönde gerçekleştirilen eylemler karşı aktörleri aynı oranda harekete geçirecektir ve enerji güvenliğini her aktör kendi adına farklı noktalarda algılayacaktır. Bu döngü sürekli olarak devam edecektir. Bunda uygulanan politikalar aktörlerin ulusal çıkarları ve refahın artması, karın artması aktörleri şekillendirmekte olduğu anlaşılmaktadır. Ve sahip olunan jeopolitiğin bölgede önemi ve temel aktör olmalarını noktasında büyük önem taşımaktadır.

2. Türkiye(TR)-Yunanistan(GR)-Kıbrıs(CY) İlişkileri Tarihi

2.1. 1923-1939 Arası Dönem

Türkiye’nin milli mücadeleden çıktıktan sonra verdiği mücadele Lausanne Barış Konferansı’ndaki mücadelesi olmuştur. Konferansta Yunanistan ile sınır ve toprak sorunları, insani sorunlar ve mali sorunlar çözüme kavuşturulan başlıklar içerisindeyken birçok sorunu çözüme kavuşturmaya çalışacağı başlıklar da karşısına çıkmıştır. Trakya sınırı ve Kuzey Ege adaları sınır ve toprak sorunu olarak görüşülmüş, İnsani sorunlar olarak nüfus mübadelesi ve patrikhane sorunları görüşülmüştür. Nüfus mübadelesi ve patrik sorunun çözümü noktasında Türkiye’nin izlemiş olduğu politika bir ulus devlet yaratma noktasında belirlediği iki sacayaklarının (Türk kimliği ve Müslüman kimliği) korunması noktasıdır. Yunanistan ve Türkiye arasındaki hissedilen geçmişten gelen düşmanlık, yapılan Lausanne anlaşmasıyla kapanmamış, alınan kararların hayata geçirilmesinde her iki devlet tarafından da gerçekleşecek yeni sorunlarla anlaşmazlık süreci devam edecektir. Lausanne anlaşmasından

sonra Türkiye ve Yunanistan'ın görüntüsü özellikle mübadeleden sonra yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlarla mücadelenin görüntüsüdür. Türkiye kimlik belirleme noktasında Türk ve Müslüman kimliğini önde tutmaya çalışırken özellikle İstanbul'da kalan Rum halka karşı uygulamakta olduğu faaliyetlerle ve Yunanistan'da aynı şekilde Batı Trakya'da kalan Müslümanlara yönelik faaliyetlerle değerlendirilmelidir. Her iki ülke içinde azınlıklara yönelik uygulanan politikalar dış politikadaki süreci de belirlemektedir. İkili ilişkilerde bu noktalarla gerginlikler artacaktır. Lausanne'den sonra Türk-Yunan ilişkilerinde etkin rol oynayacak olan konular yine Yerleşikler (etabli) sorunu ve Patrikhane sorunudur. Bu sorunlar ikili ilişkilerde gerilimlerin artmasına ve ilişkilerde karşılıklı olarak restleşmelere sebep olmaktadır. Yunan hükümetinin yürüttüğü tüm karşıt faaliyetlere Türk hükümeti de aynı oranda karşılık vermektedir. Süreç iki ülke Dışişleri bakanlarının ikili görüşmeleri sonucunda yumuşamaya evrilmiş ve 1925'te Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma Türkiye açısından içte yaşanan sorunları çözmek ve dış ilişkilerde yalnızlıktan kurtulmak amaçlıyken, Yunanistan tarafında da aynı derece iç sorunlarını çözümlenme, komşularıyla ilişkileri düzeltme istediği noktasındadır. Ankara anlaşması Yunanistan'da gerçekleşen darbe sonucunda hükümet değişikliğiyle anlaşma yürürlüğe giremeye de darbeye gelen Pangolus'un devrilmesiyle, kesilen ilişkiler 1926 Atina anlaşmasıyla yeniden sorunların tam çözülmesini sağlayamasa da olanak sağlamaktadır. Ancak belirtmekte yarar vardır ki her iki ülkede anlaşmaları farklı yorumlamaktadırlar.⁷⁰

Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde 1928-1939 aralığı önemli bir dönemdir. Bu dönem aralığında iki devlet arasında sorunların çözümüne yönelik birçok anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmalar; siyasi, ekonomik, sosyal sorunları çözüme kavuşturma üzerinedir. Yıllardır sorun olarak duran nüfus mübadelesi sorunu ele alınmış, çözüme ulaşılmış ve nüfus mübadelesi sorunun çözüme kavuşması bu durumdan kaynaklanan ekonomik sorunların çözülmesine de katkı sağlamıştır.⁷¹

Bu anlaşmaların⁷² yapıldığı döneme baktığımızda dikkat çekmemiz gereken iki durum vardır. İlk olarak anlaşmaların imzalandığı yılların 1929 ekonomik bunalımının yaşandığı yıldan sonra imzalanmış olmasıdır. 1929 ekonomik bunalımı birçok açıdan devletleri zor

⁷⁰ S. Bestami Bilgiç (2015). Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), 3-14.

⁷¹ H. Uzun (2004). 1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 5(2), 40-45.

⁷² **Türkiye-Yunanistan arasında bahsi geçen dönemde imzalan anlaşmalar:** 1) 10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi, 2)30 Ekim 1930 Anlaşmaları, 3) 1930 Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşmaları, 4)1933 Samimi Anlaşma Belgesi ve buna daha sonra 27 Nisan 1938'e Samimi Pakta Ek Anlaşma eklenmesiyle sonuçlanmıştır. Aynı zamanda bu dönemde Balkan Antantına iki ülkede son derece istekli olarak katılmışlardır.

duruma düşürmüş, ticari ve ekonomik durgunluğa sebep olmuştur. Özellikle 1929 ekonomik krizinin yaratmış olduğu bu durgunluk karşılıklı iyi ilişkilerle etkisini azaltmak bu dönem için anlaşmaların yapılmasındaki yegâne amaçlardan bir tanesidir. Ve yine ikinci olarak bu dönemde Yunanistan başkanı Venizelos'un ekonomik ve siyasal alanda beklenen başarıyı sağlayamaması ile başkanlıktan düşmesi başlamış yakınlaşmaları sona erdirmemiştir.⁷³

İki devlet arasında devam eden bu iş birliği ve yapılan ekonomik, sosyal çaptaki anlaşmalara aynı doğrultuda Balkan Antantının oluşturulması iyi yönde giden ilişkileri çok daha iyi gitmesini sağlamıştır. Ortak tehdide karşı diğer balkan devletleriyle de anlaşma havasında olan Türkiye-Yunanistan daha sonra Balkan Antantı içerisindeki dayanışma gücünde zayıflamayla birlikte Türk-Yunan dayanışmasına dönüştür.⁷⁴

Ancak 2. Dünya Savaşının başlaması ikili ilişkilerin seyrini tamamen değiştirmiş ve Balkanlara yayılan savaş iş birliğini sona erdirmiştir.

2.2. 1945-1960 Arası Dönem

İkinci Dünya Savaşına kadar dostluk çerçevesinde süren ilişkiler İkinci Dünya Savaşının çıkmasıyla kesintiye uğramıştır. Bu dostluk çerçevesi 50'lerde tekrar korunmaya çalışılacaktır ancak daha önceki belirtilen dostluk çerçevesinden farklılıklar göstererek çalışılacaktır. İkinci Dünya Savaşının iki ülke üzerinde de etkileri ikili ilişkilere dokunmaktadır. Yunanistan, İkinci dünya savaşında uğramış olduğu saldırılar karşısında Türkiye'nin daha önce imzalanan dostluk anlaşmalarının içeriğine riayet etmediğini ve Balkan Antantının içeriğine uygun Yunanistan'a yardım etmediği noktasında eleştiriler yöneltmekteydi. 1945-1950 sürecini iki ülke farklı görüntülerde geçirmektedir. Yunanistan savaş sonrası iç savaşla mücadele etmekte, Türkiye ise savaşa girmemiş olsa da ekonomik durumunda kalkınmak istemektedir. Bu dönemde özellikle Batı'nın temsilcileri olarak dünyada imaj çizene dek iki devlet ikili ilişkilerde tam olarak bir istikrar sağlayamamıştır. Fakat daha sonra özellikle Paris Barış Anlaşması ve Truman Doktrini ile ikili ilişkiler şekillenmeye başlamıştır. Paris Barış Anlaşması ikili ilişkiler adına önemli bir anlaşmadır. Bu anlaşma 29 Temmuz- 15 Ekim 1946'da yapılmış, Türkiye ve Yunanistan ilişkileri açısından 12 Adaların çözülmesi adına önemli bir noktada durmaktadır. 7 Mart 1947'de, 12 Adaların Yunanistan'a bırakılması kararı alınmıştır. Türkiye'nin bu noktada izlemiş olduğu tavır Batı temsilcisi iki ülkenin İkinci Dünya Savaşı dâhil hissedilen ortak tehdide karşı dostluk bağının devamlılığını sağlamaya yöneliktir. Yunanistan iç savaşına ABD'nin Truman

⁷³ E. İnan (2019). *Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Edirne, s.29-35.

⁷⁴ agt, s. 81-88.

Doktriniyle desteği Türkiye ve Yunanistan'ın Batı yanlısı politikalar izlemelerine neden olacaktır. Buna Truman Doktrininden hemen sonra Türk-Yunan İş Birliği Komitesi'nin kurulması, ekonomik, ticari askeri, kültürel alanlarla görüşmelerin yapılması ve Ticaret anlaşmalarıyla iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin arttırılmasının istekleri örnek olarak verilebilir. Soğuk Savaş rüzgârı bu dönem ilişkilerinde etkisini son derece hissettirmektedir. Özellikle Amerika'nın patrik seçimlerindeki rolü soğuk savaşın etkisinin durumudur. Ve Türkiye-Yunan yakınlaşmasının kötüye gitmesini önleme üzerine de etkilidir.⁷⁵

Her iki ülkenin de ekonomik ve siyasal alanda ABD yanlısı tutumlarının yanında, dış politikalarını belirleme noktasında da ABD yanlılığı etkin olmaktadır. Her iki ülkede özellikle hem ABD hem de NATO şemsiyesi altına girme amaçlı politikalar izlemişlerdir. Her iki ülkede bu amaçla Kore savaşına asker gönderip, ülkelerinde ABD üslerinin konuşlanmasına izin verdiler. Her iki devlet te NATO üyesi oldular ve aynı zamanda karşılıklı ziyaretler bu döneme damgasını vurmuştur. 1952'de Yunan başbakanı Sofokles Venizelos Türkiye'ye gelmiştir, bunun üzerine yaklaşık üç ay kadar sonra Başbakan Adnan Menderes'te Dışişleri Bakanı ve Genel Kurmay Başkanıyla Venizelos'u ziyarete gitmişlerdir. Ve bu dönemde ilk kez 1952 yılında Yunan Kralı Türkiye'ye gelmiştir. İkili ilişkiler bölgesel düzeyde ilerleme göstermiş Balkan Paktı ve İttifakı imzalanmıştır. Yapılan pakt ve anlaşmalar dönemlerinin konjonktürüne göre yapılmaktadır. 1934 Balkan Antantı dönemin tehdit uyandıran ülkelerine karşı ortak çıkarla oluşturulmuş çok kutuplu sistemin parçasıyken, 1954 yılında imzalanan Balkan Paktı ve İttifakı Soğuk savaş döneminin ürünüdür. İki kutuplu sistemde ve ABD-NATO destekli kurulmuştur.⁷⁶

İkinci Dünya Savaşından sonra küresel düzende bazı noktalarda değişiklikler meydana gelmiştir. Soğuk savaş döneminin başlamasına ve iki kutuplu dünya sistemine geçiş karşılıklı ilişkileri ve politikaları olumlu yönde etkilerken, yine savaş sonrası türeyen self determinasyon hakkıyla Kıbrıs sorunun doğması ikili ilişkiler ve politikaları olumsuz yönde etkilemiştir. Kıbrıs sorunu 1955'ten sonra ikili ilişkilerde sorun olmaya başlamıştır. Fakat ABD'nin kendi çıkarlarının Türk-Yunan ilişkilerindeki olumsuz havadan etkilenmesinden korkmasıyla ikili ilişkilere ortak bir çözüm getirme yolunu tutmuştur ve 1960'ta bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sorun çözümlenmiştir, fakat devamlılık sağlayamamıştır. Kıbrıs sorunu artık ikili ilişkileri belirleme noktasına ulaşacak sorun tekrar tekrar ikili ilişkilerde gündeme gelecektir. İlişkilerin seyrini değiştirecek nokta ilk olarak

⁷⁵ T. Eray Biber (2020). II. Dünya Savaşı Sonrası ABD Politikalarının Türkiye-Yunanistan İlişkilerine Etkileri (1946-1954). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 314-321.

⁷⁶ D. Sevinç (2012). *Demokrat Parti Dönemi Türk-Yunan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.47-50.

Kıbrıslı Rumların Enosis talepleriyle çıkmıştır. Kıbrıslı Türkler tarafından bu durum kabul edilmemiştir. Enosis isteğinde ne kadar kararlı olduğunu Papagos, BM Genel Sekreterliğine başvuru yaparak göstermektedir. BM komisyonunda self determinasyon hakkının Kıbrıs içinde uygulanması talebini sunmuştur. Ve böylece Kıbrıs konusu uluslararası bir sorun olarak varlığını sürdürecektir.⁷⁷

İngiliz hükümeti tarafından Kıbrıs sorununun çözülmesi amaçlı Türkiye ve Yunanistan'ın katılacağı bir konferansın yapılması talebi gelmektedir. Her iki ülkenin de katılımıyla 29 Ağustos 1955'te Londra Konferansı çalışmalarına başlamıştır. İngiltere-Yunanistan-Türkiye temsilcileri konuya ilişkin politikalarını dile getirmişlerdir. Bu konferansla birlikte İngiltere'nin Türkiye'yi de konferansa çağırarak resmen konuya dâhil etmesi sonucunda Türkiye ilk defa Kıbrıs konusunda politika oluşturmuştur.⁷⁸ Ancak konferanstan olumlu bir cevap çıkmamıştır.

2.2.1. İkili İlişkilerde Kıbrıs Sorunu

İlişkilere olumsuz hava katan Londra Konferansı sonrası Kıbrıs Rum kesimi ısrarcı tavrını sürdürmekteydi. İngiliz hükümeti için önemini koruyan Kıbrıs, Süveyş harekâtının başarısızlığıyla İngiltere'nin gündemin yavaş yavaş düşmeye ve İngiltere'nin isteği üzerine ABD'ye sorumlulukları devretti. İngiltere Koloniler Bakanı'nı serf determinasyon hakkının kabul edilebileceği ancak bunun yanında adanın bölünmesi gibi bir seçeneğinde var olabileceğine dair bir açıklama yapmıştır. Bunu Türkiye olumlu karşılarken Makarios tasarıyı reddetmiştir. Böylece Türkiye, Kıbrıs sorununa dair ikinci kez politika açıklamasında bulunmuştur. Türkiye'nin yürüttüğü bu politika taksim⁷⁹ tezini savunmaktaydı. Başbakan Adnan Menderes, mecliste taksim tezini açıkladı. Bu süreçte Yunanistan yeniden BM'ye başvurmuş ve self determinasyon hakkını yeniden gündeme getirmek istiyordu. İngiltere, Yunanistan'ı adada terör eylemleri yürütmekle BM'ye şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine iki öneri birleştirildi ve görüşülmeye başlandı. Genel Kurul Kıbrıs sorununun barışçı, demokratik bir yolla çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Türkiye, BM'nin Kıbrıs konusuna Türkiye'nin dâhil olmasını eşit haklara sahipliğini tanımış olduğunu çıkarıyordu. Fakat Yunanistan BM'de kendine taraf bulanamamakla yorumlamıştır. Ve artık Kıbrıs konusunun uluslararası bir boyut taşımadığını savunmaya başladı. İngiltere'de Kıbrıs konusunun Kıbrıs içi bir sorun olduğunu

⁷⁷ D. Sevinç (2017). Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (60), 179-182.

⁷⁸ O. Yalçın (2021). 1950 Sonrasında Türk-Yunan Sorun Sahaları ve Gelişmeler. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 4(2), 7-12.

⁷⁹ Taksim; adanın Türkiye ve Yunanistan arasında bölünmesi.

düşünürken artık uluslararası bir sorun olarak tanımlamaya başlamıştır. Ve İngiltere, Kıbrıs konusunun ABD-NATO destekli çözüme kavuşturulacağını açıkladı.⁸⁰

ABD'nin Kıbrıs konusuyla ilgili çözümü bağımsızlıktı. Her iki ülkede bu çözüm önerisini reddetmişlerdir. Bunun üzerine İngiltere, Kıbrıs sorununun çözümlenmesi için birçok tasarı sunmuştur. Tüm tasarılar her iki devlet tarafından reddedilmiştir. Bunun yanında toplumsal alanda da krizler ortaya çıkmaktaydı. Bu durumlar Türkler ve Rumların bir arada yaşayamayacaklarını göstermek isteyen çatışmalara kadar ilerliyordu. Tasarılar değişikliğe uğratıldığında Yunanistan ve Kıbrıs Rumları reddederken, Türkiye bunu ABD'den gelen baskıyla kabul etmesi üzerine Türkiye-İngiltere yakınlaşması EOKA'yı harekete geçirdi. EOKA'nın sivillere yönelik şiddete başvurması üzerine TMT'de aynı oranda karşılık vermesi krizi çıkmaza doğru sürüklemekteydi.⁸¹

Amerika Birleşik Devletleri Kıbrıs meselesini kendi çıkarı açısından Soğuk savaş sürecinde Türkiye-Yunanistan çatışmasının NATO'nun güneydoğu kanadında zayıflamaya ve buradan doğacak bir Sovyet yayılması endişesiyle önemsiyordu. Bahsi geçen planların iki devlet tarafından da reddedilmesi üzerine Amerika Bağımsız Kıbrıs planını tekrar gündeme getirmiştir. Yunanistan, Amerika ile görüşmeler sonucunda bağımsız Kıbrıs planını kabul etmiştir. Fakat Türkiye, Yunanistan'ın bağımsız Kıbrıs çözümünü adadaki Türklerin azınlık olarak kabul edilerek onay vermesine karşı bağımsız Kıbrıs çözümünü reddetmiştir. Bunun üzerine Kıbrıs konusuyla ilgili üç devletin katılacağı bir konferans kararı alındı. 1958 NATO toplantısında Yunanistan ve Türkiye Enosis ve taksim tezlerini bıraktıklarını açıkladılar. Dönemin koşulları gereği iki devlette bunu kabul etmek zorundadırlar. Bağımsız Kıbrıs kararının alınmasıyla birlikte ayrıntılı görüşmelerin yapılması gereği ülke devlet adamları 1959'da Zürih'te toplandılar. Ve Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal çerçevesini ortaya koyan anlaşmalar imzalandı. Ve daha birçok anlaşma imzalanmıştır.⁸²

2.3. 1960-1980 Arası Dönem

Döneme NATO çıkarları ekseninde iki ülkenin de ABD'nin araya girmesi ve Kıbrıs Sorununu çözüme ulaştırması damga vurmaktaydı. Ancak bu dostluk süreci dönemin

⁸⁰ G. Kocakılıç (2021). Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 60-62.

⁸¹ Ç. Taşkın & C. Okan Tuncel (2017). Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde Erenköy Direnişi: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 555-560.

⁸² M. Vatansever (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(Özel Sayı), 1498-1502.

koşulları ve her iki ülkenin de bu dönemde yaşamakta olduğu iç sorunlarında⁸³ etkisiyle sona erecektir. İkili ilişkilerde Kıbrıs sorunu ve Ege sorunları belirleyici unsur olacaktır. Kıbrıs sorunu bu döneme kadar uluslararası bir boyut kazanmamıştır ancak artık bağımsız bir devlet olan ve bu devlet halklarından başka Türkiye-Yunanistan-İngiltere'nin yanında bir de ABD ve Sovyetler Birliği'nin dâhil olması konuyu uluslararası bir boyuta dönüştürmüştür.

Kıbrıs'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerinden, Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkilerde değişime giden noktalar 1963'te Kıbrıs'ta Rum ve Türk taraflarınca yaşanacak olan vergilerin toplanması, silahlı kuvvetlerin kurulması, kamu hizmetlerine katılım oranının belirlenmesi ve belediyelerin durumu hakkındaki konular olacaktır. Türk ve Rum tarafları bu konuların hiçbirinde anlaşmaya varamayacaklardır ve Bunun yanı sıra ilişkileri törpüleyecek olan konulardan bir tanesi Makarios anayasanın, değişmesi yönünde görüşleridir. Türkiye-İngiltere Yunanistan'a bir notayla iletmiştir. Bu öneriyi Türkiye kesin olarak reddettiğini bildirdi. Kıbrıs'taki anlaşmazlıklar Makarios'un anayasa değişikliği talebi olaylarıyla bitmemiştir. Kıbrıs'ta iki toplum arasındaki anlaşmazlıklardan ilki Aralık 1963'te gerçekleşmiştir. Rum polislerin Türk mahallesinde devriye gezerken bir aracı durdurup arama yapmak istemesi ve kişilerin buna karşı çıkması üzerine başlayan çatışmada Rum polislerin silah kullanması üzerine Kıbrıslı Türklerden ikisinin ölmesi ve Rum polislerin yaralanmasıyla çıkmıştır. Ve böylece çatışmalar yayılmaya başlamıştır. İki toplumun birbirlerini ayıran işlemlere başladılar. Rum güçler Türk güçlerinin Türk güçleri de Rum güçlerinin kendi bölgelerine girmelerini engellediler. Böylece Lefkoşa'yı ikiye bölen Yeşil Hat fiilen ortaya çıkmış oldu. 1963'te başlayan olaylar güvensizlik ortamında devam etmektedir. Kıbrıs'ta çatışmaların çıkması üzerine Türkiye'nin tutumu çatışmaların durmaması halinde ihtar uçuşlarının yapılması kararının alınması yönündeydi. Türk jetleri ertesi gün Kıbrıs üzerinde ilk uçuşlarını gerçekleştirdiler. Yunanistan dışişleri bakanlarıyla toplantı gerçekleşmesi talebinde bulundu, İngiltere'de taraflarca Londra'da bir konferansın yapılmasını istedi. 15 Ocak 1964'te Londra Konferansı toplandı. Türkiye bu konferansta taksim tezine yakın bir tez sunmuştur, coğrafi olarak ayrılmış nüfus mübadelesi gerçekleşmiş iki toplumlu federal bir devletin kurulmasını tezin içeriğini oluşturmaktadır. Yunanistan'ın desteklediği Kıbrıslı Rum kesimi de taleplerini sunmuştur. Ve karar olarak NATO güçlerinin güvenliği ve düzeni sağlama amacıyla adaya gönderilmesi kararı Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıslı Türk

⁸³ Her iki ülkenin de bu dönemde iç işlerinden sorunlar doğmaya başlamıştır. Türkiye'de 27 Mayıs askeri darbesi ve sonrasında oluşacak istikrarsız koalisyon hükümetleri, Yunanistan'da da yine istikrarsız hükümetler dönemi ikili ilişkileri etkileme noktasındadır.

temsilcilerce kabul edilmiştir. Kıbrıs Rum kesimi Cumhurbaşkanı Makarois'a teklif götürüldü ancak Makarois teklifi kabul etmedi. Yalnızca BM güçlerine razı olabileceğini bildirdi.⁸⁴

İngiltere, NATO içerisinde bir çözüme varılamayınca ve çatışmalar son bulmayınca konuyu BM Güvenlik Konseyine taşımıştır. BM Barış Gücü kurulması kararı alınmıştır. Ancak buda bir çözüm getirmedi; Türkiye, ABD ve İngiltere'ye nota göndererek adaya çıkartma yapabileceğini bildirdi. TBMM, Kıbrıs'a her an askeri müdahalede bulunma yetkisi verdi. Barış güçleri adaya gelmeden önce Kıbrıslı Rum ve Türkler adaya Yunanistan ve Türkiye'den silah sokmaya başlamışlardır. Bunun yanında Makarios, İttifak Anlaşmasını tek taraflı olarak fes etmiştir. Bu tarz çatışmacı hava içerisinde Türk yetkilileri gelen kamuoyu baskısı da zorlamaktaydı. Kıbrıs'a yapılacak bir harekâta karşı ABD'yi bilgilendirmek ve destek almak isteyen; iki NATO üyesi ülkenin arasındaki çatışmadan memnun kalmayacağını ve Yunanistan üzerinde baskı kurarak çatışmaları ABD'nin önleyeceğini umut eden Türkiye'ye Johnson'dan gelen mektupla desteksiz kalmış ve durum dış politika anlayışında da değişiklikler yaratmıştır. Ancak İnönü ve Johnson mektuplaşmaları sonucu Johnson, İnönü'yü görüşmek üzere davet etmiş ve İnönü tarafından davet kabul edilmiştir. Johnson, Kıbrıs sorununa 1959'daki gibi ABD aracılığıyla çözüm bulabileceğini düşünerek Yunanistan başkanını da görüşmelere davet etmiştir. Ancak 1959'daki hava 1964'te yoktur. İnönü ve Papandreu ile ABD başkanı ayrı ayrı görüşmüş ancak beklediği sonucu başkan Johnson elde edememiştir. Yeni görüşmeler tesis etmiştir. Cenevre'de Türkiye-Yunanistan eski ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson eşliğinde Cenevre Konferansını gerçekleştireceklerdir. Acheson Planı olarak geçen planda taksim ve Enosis tezlerine en yakın olan plandır ancak bu plan Türk yetkilerce kabul edilmesine rağmen Kıbrıs Rum kesimi tarafından reddedildiği için sonuç alınamamıştır.⁸⁵

Cenevre konferansının başarısız sonuçlanması gerilimi daha arttırmış ve zaten silahlanmakta olan iki toplum da çatışmaya hazırlanmalarında bir değişiklik yaratmamıştır. İlk çatışmalar Erenköy-Mansura bölgesinde patlak vermiştir. Türkiye'den gelen silahların Erenköy limanından alındığını düşünen Kıbrıs hükümeti bunu engellemek adına bu noktayı Rum askerlerin denetim altına almak istemeleri üzerine silahla karşılık veren TMT üyeleriyle Rum askerleri arasında çatışma yaşandı. Kıbrıslı Türkler abluka altına alındı. Tek beklentileri Türkiye'den gelecek müdahaleydi. BM ve NATO'ya başvurarak Türk hükümeti ilk olarak

⁸⁴ M. Yavuz Kurt (2017). *Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde KKTC Faktörü*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, s.15-22.

⁸⁵ B. Şener (2013). 1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (205), 118-126.

ihbar uçuşu gerçekleştirdiler. Bir sonuç alınamaması ablukanın kaldırılmaması üzerine Türk jetleri birliği bombalamaya başlamışlardır. 33 Kıbrıslı Rum ölmüştür. BM'ye intikal eden olay sonucunda Makarios ateşkes çağrısına uyarak ablukayı kaldırmış ve bunun üzerine Türkiye de ateşkese uymuştur. 1964 Kıbrıs bunalımı Yunanistan ve Türkiye kamuoyunda özellikle azınlıklar nezdinde olumsuz bir hava yaratmıştır. Türkiye'de ve Yunanistan'da yaşayan azınlıklara yönelik ağır yaptırımlarda bulunulmuştur. Türkiye 1930'da imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasını fes ettiği kararı açıklamış, birçok Rum maddi manevi zarara uğramıştır. Türkiye'nin uyguladığı politikalara Yunanistan'da kayıtsız kalmamış aynı derecede faaliyetlerini uygulamıştır.⁸⁶

Bu dönemden sonra BM Arabulucusunun ölmesi ve yerine Galo Plaza'nın gelmesi süresine kadar çatışmalar devam etmiş ancak silahlı çatışmalar görülmemiştir. Plaza'nın hemen yeni bir rapor yayınlaması olayları yeniden alevlendirecektir. Rapor, 1959 Londra anlaşmasının artık kaldırıldığı ve tam bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulmasının oylanacağı bir rapordur. Türkiye tarafından hayal kırıklığı olan rapor BM de oylanmış ve 47 olumlu oyla kabul edilmiştir. Türkiye olumsuz yönde oy kullanmıştır. Rapor bağımsız Kıbrıs devletine dışarıdan herhangi bir müdahaleye karşı olunduğunu kesin olarak bildiriyordu. Bu dönemden sonra ABD desteğini alma ihtiyacı içerisinde olan iki devletin içlerindeki siyasal değişimler sonucu tutumlarında kısa süreli olsa yatışma gözlemdi. Türkiye'de yapılan seçimlerle Adalet Partisi tek başına iktidara gelmiş, Yunanistan'da Papandreu hükümeti istifa etmiştir. NATO'nun güneydoğu kanadındaki bu çatışmalı halden son derece rahatsız olan ABD bir an önce iki devlet arası ilişkilerde görüşmeleri başlatmak istiyordu. İki devlet ikili ilişkilerini olumlu hava etrafında yürütmek isterken Kıbrıs'ta bulunan Türk ve Rum taraflara karşı bu ikili ilişkilerin olumlu havasını sezdirmeden gerçekleştirmektedirler. İki ülke liderleri her ne kadar Kıbrıslı Rum ve Türk kesimleri tarafından onaylanmasa da Kıbrıs sorununu görüşmek amacıyla görüşme kararı aldılar. Karşılıklı olarak görüşler iki taraftan da bildirildi. Ancak taraflar arasında bir uzlaşmaya varılamadı.⁸⁷

Rauf Denктаş'ın adaya giriş yasağının olmasına karşın adaya gizlice girmeye çalışması üzerine yakalaması yapılan zirvenin de olumsuz yakalanmasından sonra Türk ve Rum kesimlerinde hareketlenmelerin tekrarlanmasına olanak sağlayacaktır. Denктаş'ın yakalaması olayı kısa süre sonra diplomatik krize dönmüştür. Kriz siyasal yönden çözüme kavuşmuştur. Ancak Denктаş olayı Kıbrıslı Rum ve Türk kesimleri arasında yumuşamaya neden olurken

⁸⁶ A. Altan Özel (2019). *Türk-Yunan İlişkilerinde 1964 Krizi ve Yunan Vatandaşlarının Sınır Dışı Edilmeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 42-55.

⁸⁷ İ. Bal (2015). *Türk Dış Politikası 1960-1980. Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*, 9-11.

bundan rahatsızlık duyan Grivas'ın Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırılar düzenlemesiyle sonuçlandı. Ve buraları ele geçirmiştir. Çatışmalarda birçok insan ölmüştür. Köylerde çok fazla hasar meydana gelmiştir. Bunun üzerine bu sorunun çözümlenmesi için Türkiye diplomatik yolu tercih etti ve Yunanistan'da buna uygun davrandı. Türkiye'nin notası üzerine köylerden Yunan askerleri çekildi. Yunan hükümeti Türk hükümetiyle görüşmek için hazır olduğunu bildirdi ancak Türk hükümeti Kıbrıslı Türklerin üzerinden tehditler kalkmadıkça görüşmeyi reddetti. ABD tarafından görevlendirilen Cyrus Vance tarafından yapılan girişimler sonucunda Yunanistan Hükümeti Türk hükümetinin isteklerinin neredeyse hepsini kabul etmek durumunda kalmıştır.⁸⁸

1967 bunalımı Kıbrıslı Türklerde ayrıcalıklar yaratmış ve bunlardan destek alan Kıbrıslı Türkler ayrı yaşadıkları Rumlardan hukuksal olarak da ayrılma taleplerini 1967'de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimini ilan ederek oluşturdu. KGTY'nin Başbakanı Fazıl Küçük olurken yardımcısı Rauf Denктаş oldu. Kıbrıslı Rum ve Türk kesimleri Yunanistan ve Türkiye'nin müdahalede bulunmalarına ihtiyaç duymadan kendi girişimleriyle verdikleri ödünler olsa da güç kazanmak istediler.⁸⁹

1. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına giden süreçte Ortadoğu'da gerçekleşen olaylar, Yunanistan'ın iç meseleleri ve Türkiye'nin içlerinde yaşamakta olduğu sorunlar belirleyici olacaktır. Yunanistan'ın içerisinde yaşadığı siyasal sorunları Türkiye'de içerideki siyasal sorunlar dolayısıyla kullanamamıştır. Bunun yanı sıra askeri hazırlıklarında ki eksiklikleri tamamlama yolunda ilerlemektedir. Yunanistan'ın Kıbrıs'ta Makarios'un sarayını bombalamaları ve Kıbrıs Helen Cumhuriyetinin ilanını açıklamaları üzerine Türkiye hemen harekete geçmek istedi. Ankara'da Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve adadaki anayasal düzenin bozulduğunu belirterek bir askeri müdahale için hazırlıkların yapılması talimatı vermiştir. 20 Temmuz 1974'te Türk askerleri adaya asker çıkardılar. Türkiye'nin adaya asker çıkarması üzerine BM Güvenlik Konseyi 20 Temmuz da toplanmış taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. Her iki tarafta ateşkesi kabul etmiş ve görüşmeler için hazırlanmışlardır. Ve Cenevre Konferansına iki taraf ta katılmıştır. Fakat görüşmeler son derece zorlu geçmektedir. Görüşmeler sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti Türk ve Rum olmak üzere iki özerk bölge yönetimini belirtiyordu. Türkiye açısından Cenevre Konferansı büyük

⁸⁸ H. Gür (2020). *Türk-Yunan İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Zorlayıcı Diplomasi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 74-78.

⁸⁹ Y. Güler (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 108.

başarıdır.⁹⁰ İkinci Cenevre Konferansı Kıbrıs'ın anayasal statüsüyle ilgili konuların ele alındığı görüşmelerdir. Görüşmeler gerçekleşmeden önce istenilen düzeyde anlaşma gerçekleşemezse ikinci harekâtın gerçekleşeceğini Ecevit Türk heyetine bildirmişti. İstenilen sonuç alınamamış ve Ecevit-Güneş arasında geçen 'Ayşe Tatile Çıksın' parolasıyla Türkiye adaya 2. Harekâtı gerçekleştirdi. Bu girişim sonrasında Türkiye'nin bu girişiminin bir işgal sayıldığına yönelik devletlerce hem fikir vardı. Türkiye'nin ilk harekâtı Kıbrıs barışı ve güvenliği açısından ele alınırken ikinci harekât henüz görüşmeler devam ettiği gerekçesiyle işgal olarak nitelendirilecektir. Ve BM Genel Kurulunca derhal Kıbrıs'tan kararlaştırılanın dışında herhangi bir askeri birliğin çıkması, Kıbrıs için belirlenen noktalara uyulması belirtilen karar ortaya çıktı. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtları Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen önemli bir olaydır. Kıbrıs konusu iki devlet arasında diğer sorunların çözülmesini de engelleyen bir konu olarak kalacaktır. Adanın durumu ise değişmiş artık 1974'te alınan karar belirleyici olmuştur. Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde belirleyici unsurlardan bir tanesi de Ege sorunlarıdır. Bu sorunun altında yatan temel sorun ise 1974'teki meydana gelen değişikliklerdir. Bu dönemde Türkiye'de iç işlerinde yine istikrarsızlık dönemi başlamıştır. Türkiye, istikrarsız dönemler geçirdiği sırada dış politika belirlerken içyapıdaki sorunlardan ayrı bir politika belirleyememektedir. 1974'te gerçekleştirdiği ikinci harekâttan dolayı birçok devlet tarafından yalnız bırakılan Türkiye'nin durumundan Yunanistan yararlanmak isteyecektir. Çünkü Yunanistan 1974'te gerçekleşen harekâtın etkisiyle demokrasiye kavuşmuştur. Yunanistan dış politikasında değişikliğe giderek Batı'dan yana rol alacağını mesajlarını vermiştir. Türkiye ile ilişkilerinde çatışmaya dönüşecek türden yaklaşımlardan kaçınmış bunu Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı istikrarsız dönemden yararlanarak gerçekleştirmiştir.⁹¹

Kıbrıs sorunun yanında Türkiye-Yunanistan ilişkilerine Ege'de yaşanacak sorunlar da eklenecektir. Ege'de deniz alanlarına yönelik çıkan tartışmalar karasuları sorunu, kıta sahanlığı sorunu olarak verilebilir. Lausanne Barış Anlaşmasına göre Ege'deki karasuları her iki devlet adına da 3 mil olarak belirlenmiştir. Ancak dostluk havası süren dönemlerde Yunanistan'ın tek taraflı olarak karasuları sınırını 6 mile çıkarmasına Türkiye karşı çıkmamıştır. Fakat sorun 1970'lerde Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması söylemleriyle çıkmıştır. Türkiye bu söylemleri çok ağır bir dille reddetmiştir. Ve savaş nedeni

⁹⁰ H. Işık (2020). *Türkiye- Yunanistan İlişkilerinde Doğu Akdeniz Rekabeti*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s.29-31.

⁹¹ E. Ediş (2018). *Kıbrıs Barış Harekâtı Odağında Bülent Ecevit*. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, s. 115-124.

sayacağını belirtmiştir. Ege’de bir başka sorun ise kıta sahanlığı sorunudur. Sorun Türkiye’nin Taşoz adası civarında petrol olabileceğine karşı TPAO’ya Ege kıta sahanlığında ruhsat vermesi üzerinden ve daha başka adalara da verilen ruhsatları reddetmesi üzerinden çıkmıştır. Türkiye buna karşılık bu protestoları reddetti ve görüşmeler sağlamak istediğini belirtti. Ancak bu sırada sismik araştırmalar yapmak adına Çardarlı gemisi Ege’ye yollanmıştır. Bunun yanında Yunanistan’ın hak iddia ettiği kıta sahanlığı üzerinde de ruhsatlar verildi. Ve Longva sismik arama gemisinin de petrol arama faaliyetlerine başladığı duyurulması üzerine Yunanistan geminin geri döndürülmesini sağlamış ve iki ülkenin Uluslararası Adalet Divanının da görüşemeye çağırmıştır. Dışişleri Bakanları nezdinden görüşme olması kararı alınmış iki Dışişleri Bakanı görüşmelerini sağlamış ve konu Demirel-Karamanlis zirvesine bırakılmıştır. Ve iki devlet başkanı 1975’te bir araya geldiler. Türkiye’ye karşı yapılan suçlamalar sonucunda Türkiye, Yunanistan’a bir nota vermiştir. Yunanistan ise Türkiye’yi anlaşmayı bozmakla suçlamaktaydı.⁹²

Devam eden süreçte Türkiye yeni bir sismik gemi araştırma amacıyla Ege’ye açıldı. Bunun üzerine Yunanistan bir nota gönderdi. Devam eden süreçte Yunanistan BM Güvenlik Konseyine başvuruda bulunmuştur. Türkiye’nin barış ve güvenliği tehdit eden faaliyetlerde bulunduğu dair öneri sürmüştür. BM önerisiyle Adalet Divanına başvuru yapan Yunanistan buradan da istediği sonucu elde edemeyecektir. Türkiye-Yunanistan arasındaki gerginlik savaş gerilimi yaşatmıştır. ABD bunun üzerine arabulucu rolünü yine üstlenmek istemektedir. Ve iki ülke Dışişleri bakanları görüşmeler gerçekleştirdiler. Bern Bildirisi, iki taraf arasında kıta sahanlığının belirlenmesine yönelik yayımlandı. İlişkiler daha da kötüye gitmeden önce son iyi gelişme Ecevit-Karamanlis zirvesidir. Her iki tarafın da söylemleri giderek sertleşecektir. Ege’de deniz alanlarının yanında hava sahasına ilişkin sorunlar ve askeri dengelere ilişkin sorunlar baş gösterecektir. Hava sahası⁹³ genişliği ve FIR hattı sorunu iki devlet arasında sorun olmaya başlamıştır. 1930’ların iyi ilişkiler sürecinde Yunanistan hava sahasını 3 milden 10 mile çıkardığını açıklamıştır. Türkiye iyi ilişkiler havası içinde buna karşı çıkmamıştır. Ancak 1974 sonrası Türkiye her iki ülke için de hava sahasının 6 mil olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş ve 10 mil olan sınırı kabul etmediğini açıklamıştır. FIR hattı⁹⁴ sorunu da yine 1974 sorunlarından sonra gündeme gelmiştir. Askeri alanda da

⁹² S. Kıvrak (2022). *Dışişleri Bakanı İsmail Cem Dönemi (1997-2002): Türkiye-Yunanistan İlişkileri Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 26-28.

⁹³ Hava sahası bir devletin toprağı ve karasuları üzerinde yükselen hava sütunudur.

⁹⁴ FIR hattı: uçuş bilgileri, arama-kurtarma faaliyetleri, ikaz sistemleri ve sivil havacılık adına güvenliğin sağlanmasını düzenleme. FIR sorumluluğu Yunanistan’a verilmiştir. Ancak 1974 sorunlarıyla bu konuda tekrar gündeme gelecektir.

değişikliğe gidildi ve Yunanistan, 1974 sonrası Türkiye'nin tehdit oluşturduğuna düşünerek yakın adaları silahlandırmaya başlamıştır. Türkiye'de Dördüncü Orduyu (Ege Ordusu) kurmuştur. Ege adalarının silahlandırılması sorunu iki ülke arasındaki sorunlardandır. NATO erken uyarı hattı sorunu ve komuta kontrol alanları sorunu da iki ülke için anlaşmazlık olarak gündeme gelecektir. 1975'lere gelindiğinde karşımıza ilk çıkan durum Kıbrıs Türk Federe Devletinin ilan edilmiş olmasıdır. Ve bu dönemde 1975'te Nüfus Mübadelesi Anlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu uluslararası alanda birçok yaptırımla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumlar üzerine Dnektaş ve Makarios arasında görüşmeler yapılması istendi. 1977'de Denktaş-Makarios Dört İlke Anlaşmasını imzalamışlardır. Makarios'un ölümü üzerine yerine gelen Kipriyanu ile tekrar görüşmeler yapıldı ve On Nokta Anlaşması imzalandı. Fakat kesin somut bir çözüm sağlayamamıştır. 1980'lerden sonra hem Kıbrıs sorunu hem de ilişkiler yeni boyutlar kazanacaktır.⁹⁵

Bir sonraki dönemde ikili ilişkiler ele alırken dikkat edilmesi gereken durumlardan bir tanesi dönemin bilançosunu iyi değerlendirmektedir.

2.4. 1980-1990 Arası Dönem

1980'li yıllara Türkiye ve Yunanistan'daki gelişmeleri inceleyerek ikili ilişkilere dikkat çekilebilir. Türkiye'de Turgut Özal'ın yıllar olarak geçecek süreçte Özal'ın izlemekte olduğu politikalar birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'yi de etkisine alan neo-liberal politikalar ışığında seyir izleyecektir. Yunanistan'da Andreas Papandreu iktidarlığını görmekteyiz. ABD karşıtlığını iktidarlığının ikinci döneminde bıraktığını görmekteyiz. Bu durumun kamuoyunda yansıyan şekli Türk tehdidi olması Türk-Yunan ilişkilerinde dikkat edilmelidir. İkili ilişkilerde ABD'nin arabulucu rolü bu dönemde de varlığını korumaktadır. Sorun olarak devam eden Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO'dan çıkma kararından sonra tekrar dönüşünü engellemek için verdiği vetoyu ABD'li General Rogers'in sunmuş olduğu planla kaldırılmıştır. Plana göre Ege'deki kontrolün iki devlet arasındaki görüşmelerle çözüme kavuşturulması görüşmeleri Atina'da başlamıştır. Ancak PASOK hükümeti iktidara geldiğinde görüşmeleri kesintiye uğratmıştır. Bir önceki hükümetin kabul etmiş olduğu Rogers Planını reddetmiştir. Kıbrıs konusunu engel olarak sunmuştur. Türkiye'nin adada bulunan askerleri çekmeden hiçbir görüşmeyi gerçekleştirmeyeceğini bildirmiştir. Bunların yanında yine bu dönemde karasuları sorunu devam etmekteydi. Bu dönemde önemli bir sorun olarak Türk azınlık köylüsünün devletle olan arazi anlaşmazlıkları sonucunda ellerinden

⁹⁵ M. Fırat (2016). Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.755-797.

arazilerinin alınması üzerine çıkan eylemlerdir. Ve bu eylemler Türk basınında son derece etkin bir şekilde yayınlanmaya başlandı. Aynı oranda Türkiye’de bulunan azınlıklara yaptırım uygulaması kararı almış ama uygulamaya geçememiştir.⁹⁶

Kıbrıs meselesi 1980’li dönemde de bir sorun olarak durmaktaydı. 80’de yapılan görüşmelerde iki toplumlu iki bölgeyi federal devlet çözümüne Rum tarafı karşı çıkmaktaydı. Süreç devam ederken KTFD, self-determinasyon hakkını vurgulayan kararlar almaktaydı. Ve KTFD, Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin (KKTC) ilanını açıklamıştır. Yunanistan’ın NATO planlarına Limni adasını dâhil etmeye çalışması ve Limni adasını kapsayacak tatbikatların yapacağını açıkladı. Limni’nin NATO hareket planlarına dâhil edilip edilmemesi tartışması ikili ilişkilerde bir sorun olarak devam edecektir. Birçok konuda Yunan hükümetinin faaliyetlerinin sertleşmesi 1985 seçimleri dolayısıyladır. Özal hükümetinin sürekli iyi tavırlar olumlu yaklaşımlar benimseyen politikası Yunanistan’ın bu söylemlerinden dolayı sertleşmiştir. Bu döneme yön veren durum ise Yunanistan’ın artık ekonomik olarak zorunlu bir şekilde tutuma yönelmeleri olmuştur. Türkiye ile ilişkiler de yumuşamaya gidilmesi gerektiğinin farkına varılan bir dönem olacaktır. Türkiye’yle görüşmeleri bu döneme kadar sürekli olarak reddeden Papandreu ilk kez Özal ile görüşmeleri yapmak istediğine dair mesajlar gelemeye başlamıştır. Ve Davos’ta görüşmeler adına Başkan Özal Davos’a gitmiştir. Fakat birinci Davos görüşmeleri başarısız sonuçlanmıştır.⁹⁷

Bir diğer olumsuz gelişme ise Yunanistan’ın Ege’de petrol arama faaliyetleri yürütmeye başlayacağını söylemesi üzerine Türkiye’nin bir nota vermesi ve Yunanistan’ın bu notaya rağmen sismik gemisini Ege’ye açılma kararı aldığını açıkladı. İki ülkenin sıcak çatışmaya girmesinden korkan ABD arabulucu olmak istedi ancak Özal Yunanistan’dan geri adım gelmediği sürece geri adım atmayacaklarını bildirdi. Yunanistan bunun üzerine gemilerini kendi karasuları içerisine çekme kararı aldı. Karasuları sorununu Uluslararası Adalet Divanında çözmek isteyen Yunanistan’a karşı Özal bu durumu iki ülkenin çözmesi gerektiğini bildiren cevap vermiştir.⁹⁸

Davos sürecinde Dünya Ekonomik Formu sırasında Özal ve Papandreu görüşmelerinde birçok olumlu kararlar alınmıştır. Bunun üzerine ilk gelişmeyi Türkiye atmıştır. Ve hemen bir gelişmede daha yaşanmış Özal ve Papandreu Bruxelles’te bir araya gelmişlerdir. Özal’ın Yunanistan ziyareti beklentileri karşılamayan Davos sürecinden sonra

⁹⁶ O. Bekaroğlu (2009). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, s.75-82.

⁹⁷ D. Özcan (2019). *Türkiye-Yunanistan İlişkilerinin Batı Trakya Müslüman-Türk ve Türkiye Ortodoks-Rum Azınlığa Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s.47-52.

⁹⁸ M. Fırat (2018). Yunanistan’la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.112-114.

büyük önem taşıyordu. Özal ziyarete çoğunluğu iş adamı olan bir kadroyla gitmiştir. Beklenen etkiyi yaratamasa uzun zamandan beri kesintiye uğramış olan görüşmeleri tekrardan başlatmış olacaktır. Davos süreci ikili ilişkilerde başkanların tam istekli olmaması liderlerin kişisel istekleriyle orantılı bir şekilde ve hazırlıklı bir şekilde ilerlenmesi gerektiğini göstermiş oldu. Davos süreci yalnızca Türk-Yunan ilişkilerinde beklentileri karşılama da olumsuz olmamış Batı Trakya Türklerinin de Türkiye’den beklediği ilgiyi görememesinin kanıtı olarak anılmaya başlanmıştır. Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlık, Türkiye’nin Davos sürecinde sorun yaratabilecek hiçbir konuya değinmediğini Batı Trakya konusuna hiç değinmemesi Batı Trakya Türklerini hayal kırıklığına uğratmıştır.⁹⁹

Özal döneminde, Türkiye-KKTC arasındaki ilişkilerde bir adım atılarak temsilcilikler büyükelçilik düzeyine çıkartılma kararı alınmıştır. KKTC ile Rum kesimi arasındaki ilişkiler ise hazırlanan anlaşma taslağının imzalanması için çok uzun yıllar sonra iki toplum liderinin New York’ta bir araya gelmeleriyle ilerliyordu. Ancak Kipriyanu’nun tasarımı imzalamaması üzerine görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Özal hükümetleri döneminde Türkiye-KKTC ilişkileri Özal’ın politikaları doğrultusunda ekonomik açıdan ilerliyordu. Kıbrıs meselesini uluslararası arenada Türkiye için sorun olarak gören Özal çözüm için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Kıbrıs Türk kesimi ve Rum kesimi arasındaki durumlar değişen hükümetlere rağmen bir çözüme kavuşturulamamıştır. Kıbrıs Rum kesiminde Yeorgios Vasiliu Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Denктаş-Vasiliu arasında birçok görüşmeler gerçekleşmiş olsa da kesin bir çözüme varılamamıştır.¹⁰⁰

Kıbrıs sorunu Türk-Yunan ilişkilerinde sürekli olarak bir sorun olarak kalmaya devam edecektir. 1990’larda değişen konjonktürle birlikte yeni boyutlar kazanacaktır.

2.5. 1990-2001 Arası Dönem

1990’ların en önemli olayı sosyalist rejimlerin, Sovyetler Birliği’nin dağılması durumudur. Değişen bu konjonktürde Türkiye-Yunanistan ilişkileri de etkilenecektir. Sovyetlerin dağılması, milliyetçiliğin etkisiyle yeni ulus devletlerin türemesi, bir yandan çatışmaları önleme durumları bunların yanında tek kutuplu dünya sisteminin oluşmasından en çok etkilenen Türkiye ve Yunanistan olacaktır. İkili ilişkileri ve dış politika yapımlarını bu noktalarda değerlendirerek ele almaya başlayacaklardır. Türkiye’nin de Yunanistan’ın da bu dönemde dış politikalarını belirlerken küresel konjonktürün etkisini göreceğiz. Türkiye açısından süreç Balkanlarla ilişkileri ilerletmek, Bulgaristan’la ilişkileri iyileştirmek, İsrail ile

⁹⁹ M. Fırat (2018). Yunanistan’la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.114-117.

¹⁰⁰ age, s. 118-122.

ittifak kurmak ve ABD ile bağları güçlendirme temelli geçmektedir. Yunanistan açısından süreç Papandreu döneminde zorlu geçse de göreve gelen Kostas Simitis döneminde toparlanmaya başlayacak ve Yunanistan birçok ilişkisel sorunlarını çözerek daha etkin politikalar yürütecektir. Bu döneme Türk-Yunan ilişkilerinde Yeni Dünya Düzeninde bölgesel güç olma mücadelesi egemen olacaktır.

Bu Yeni Dünya Düzeninde Yunanistan'ı Türkiye'ye yönelik politika izlemeye yönelten noktalar Balkanlar ve Kafkaslarda milliyetçiliğin etkisiyle yaşanan gelişmeler, Yunanistan'ın Makedonya Cumhuriyeti'yle olan sorunları ve Türkiye'nin bu devletlere yönelik uygulamakta olduğu yakın politikalarıdır. Böyle durumlar içerisinde olan Yunan hükümeti Türkiye'yle bozulmuş ilişkileri düzeltme isteğiyle bu döneme başlayacaktır. Bunun üzerine Türk-Yunan başkanlar Londra'daki NATO doruk toplantısında bir araya geleceklerdir. Sürekli iki devletin karşına çıkan sorunlara değinilmemiştir. Ancak Türkiye'nin AB 'den alacağı kredinin Yunanistan tarafından veto edilmesi ilişkileri bunalıma sokacaktır. Diyalog çağrısı ilk Türk başkan tarafından geldi. Mesut Yılmaz başbakan olmuştur ve diyalog kurma talebini atmıştır. Ancak başkanın bu girişimi Türk uçaklarının Yunan hava sahasına girdikleri iddialarıyla sonuçsuz kalmıştır. İletişimi güçlendirme amacı içerisinde olan iki başkan Paris'te uluslararası bir toplantı vasıtasıyla bir araya geldiler. Diyalogları bu yönde aktif tutmaya çalışsalar da Yunanistan kendisinin sorun yaşadığı Balkan ve Kafkaslarda Türkiye'nin aktif politikalarından rahatsız olmaktaydı. Türkiye'de Özal'ın yıllar kapanmış DYP-SHP koalisyonları kurulmuştur. Demirel ve Miçotakis ise üç kez görüşmüşlerdir. İlk görüşe Davos'ta gerçekleşmiş bir önceki Davos havasından uzak büyük beklentilere girmeden gerçekleştirilmiştir. Ve ortak bildiri yayımlanmıştır. Davos'taki bu görüşmelerden sonra Miçotakis'in vaftiz töreni için Türkiye'ye gelmesiyle iki başkan tekrar görüşmüşlerdir. Ancak ikili ilişkiler New York'ta sürmekte olan Kıbrıs görüşmelerinin ikili ilişkilerin havasını soğutmaktaydı. Bu hava içerisinde Yunanistan Türkiye'nin faaliyetlerinden çekinmesiyle yine Karadeniz'e yönelik bir projeye katılmışlardır.¹⁰¹

Yunanistan'ın Türkiye ile diyalog içerisinde olma politikası Batı Trakya'da gerçekleşen olaylarla zedelenmektedir. Ve Yunanistan Batı Trakya azınlığına yönelik tutumu karşısında eleştirilmektedir. İlk karşılaşılan olay Müftülük Sorunu olmuştur. İkinci ve dünya kamuoyuna azınlık sorunlarını daha çok duyuran olay ise Sadık Ahmet olayıdır. Bu olaylar 6-7 Eylül olayları benzeri Yunanistan'da yaşanmıştır. Bu durumlar karşısında Gümülcine

¹⁰¹ F. Aksu (2018). *Yunan Dış Politikasında Türk-Yunan İlişkileri ve İç Politika Kaygıları*. [Erişim: 08.01.2023, <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklari-etkileyen-faktoerler/itemlist/category/40-tuerk-d-s-politikas-nda-tuerk-yunan-iliskileri-ve-ic-politika-kayg-s>]

Başkonsolosu Kemal Gür'ün mektubu üzerine Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Atina Büyükelçisini çağırarak başkonsolosun geri çekilmesini istediler. Türkiye'nin bu isteği reddetmesi üzerine Yunanistan ilk kez Türk diplomatını *persona non grata*¹⁰² ilan etmiştir. Türkiye'de aynen Yunanistan'ın İstanbul Başkonsolosunu istenmeyen adam olarak ilan etmiştir.¹⁰³

Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde önemli rol oynayan Kıbrıs konusu, Türkiye'nin dış politikasını belirlemede önemli rol oynamaktadır. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın izlemekte olduğu politikalarda Kıbrıs sorunu Türkiye'nin diğer ilgili devlet ve diğer aktörlerle olan ilişkilerine zarar vermeyecek boyutta kalmalıydı. Oysa diğer siyasi birimler Kıbrıs sorununa Özal'ın yaklaşımıyla bakmamaktadırlar. 1992'de Türkiye'de Özal'ın yıllar sona erecek ve dış politika da artık Özal'ın benimsemiş olduğu tutum terk edilecektir. BM Genel Sekreteri Gali'nin sunmakta olduğu toprak, göçmen ve anayasa konularına yönelik fikirler Türk taraflarca çıkarılara uymaması sebebiyle reddedilmiştir. Döneme geçtiğimiz yıllarda da karşılaşılan Prikane sorunu ve karasuları sorunu Yunanistan da 93 seçimleriyle iktidara gelen Papandreu'nun sertleşecek dış politika kararları damga vuracaktır. Türkiye bu dönemde AB Gümrük Birliğini ön plana almakta ve Türk-Yunan ilişkilerini bu yönde şekillendirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin Gümrük Birliğini ön plana alması ve Yunanistan'ın veto vermemesine karşılık Rum kesimi ile de ilişkileri sağlama noktasındaki durum hem Türk kamuoyunda hem de KKTC nezdinde soru işaretleri bırakmaktaydı. Türkiye'nin Gümrük Birliğine önem vermesi Kıbrıs konusunda verilecek ödünlerden dolayısıyla karşı çıkan görüşte bulunmaktaydı. Ancak bu durumlara rağmen Türk-Yunan ilişkileri hala bir düzene girmiş değildi. Taraflar kendi çıkar noktalarına daha fazla önem vermektelerdir. Yunanistan'ın yapmakta olduğu açıklamalar ilişkilerin tırmanmasına neden olmaktadır. Türk-Yunan ilişkileri de Papandreu'nun başkanlıktan ayrılmasıyla bir dönemini kapatmış oldu. Bu dönemden sonra Yunanistan da Simitis hükümeti devralacaktır.¹⁰⁴

Simitis hükümeti devraldığı sırada Yunanistan'ın hem Türkiye hem de Balkanlar'daki imajı sorun çıkarıcı devlet noktasındadır. Ekonomik ve siyasi açıdan birçok olumsuzla devraldığı hükümeti Simitis yeni politikalarla iyileştirmeye çalışacaktır. Bu noktada çalışmalara hemen başlanmış öncelikli olarak Balkanlarla sorunların çözülmesi adımı atmıştır. Ancak Simitis yıllardır Yunan kamuoyunda oturmuş Türk tehdidi algısı nedeniyle Türk-

¹⁰² İstenmeyen adam.

¹⁰³ C. Turan (2021). *1990'lı Yıllar Türkiye-Yunanistan İlişkileri: Dost-Hasım İki Komşu*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s.93-97.

¹⁰⁴ İ. Köse (2013). Kıbrıs Ulusal Dava Uluslararası Çıkmaz 1975-2004. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 16(1), 51-53.

Yunan ilişkilerinde daha temkinli adımlar atmak durumundaydı. Türkiye ile ilişkileri düzene koyarak sorunlu ülke Yunanistan imajını tazelemek adına iyi ilişkiler kurmak istense de daha göreve başlamadan çıkacak sorunlar buna olanak sağlamayacaktır. Bu sorunlardan ilki ve iki ülke arasında Ege’de bulunan sorunlara bir tane daha eklenen Kardak kayalıkları sorunudur¹⁰⁵. Bu sorun Ege’de bulunan birçok adacık ve kayalığın oynadıkları rolü değiştirdi. Artık bu adacık ve kayalar kıta sahanlığı ve karasuları genişliğinde önemli yer tutacaktır. Türkiye’nin Gavdos’un statüsünün kesin olarak belirlenmediğini dile getirmesi Yunanistan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tarz adacık ve üzerinde tek bir insanın dahi yaşamadığı kayalıkları Yunanistan’ın hak iddia ederek ortaya atmasındaki sebep bu adacık ve kayalıklardan yararlanarak kıta sahanlığı hakları elde edebilmektir. Türkiye’nin tutumuysa bu planları engellemek yönündedir. Ayrıca bu adacık ve kayalarda egemenlik hakkı iddia ediyordu. Bu sorunlar devam ederken iki ülke arasında devam eden sorunlara Kıbrıs’ta da sorunlar türemeye başlamış olması eklenecektir. Kıbrıs’ta yaşanan olaylar Yeşil hattı geçme eylemleri ve Loizidu Davası Kıbrıs konusunun tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. Yeşil hattı delme olaylarında iki can kaybı yaşanırken büyük çatışmaların başlanması engellenmeye çalışılmıştır. Loizidu davası ise Kıbrıs sorununun bir an önce çözülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. İkili ilişkiler bu gibi sorunlarla gerilmektedir. S-300 füzeleri bunalımı ikili ilişkilerde sorunların askeri kanatta da çatışmaların yaşanmasına neden olacaktır. Kıbrıs Rum kesimi ile Rusya Federasyonu arasında imzalanan S-300 füzelerine yönelik Türkiye tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Türkiye tarafından sert söylemlerde açıklamalar yapılmaktadır. Sorun çözüme kavuşturuldu ancak Kıbrıs’ta birbiri ardına yaşanan bu sorunların artık kesin adımlarla çözüme kavuşturulmasını ortaya koymaktadır.¹⁰⁶

Kıbrıs’ta yaşanan bu sorunların çözümlenmesine yönelik adımlar ABD’nin araya girmesiyle hızlanmaya başlamıştır. Taraflar çözüm arayışları için bir araya gelmişlerdir. Ancak bu görüşmelerde tarafların kendi durumlarına uymayan sebeplerden dolayı reddedilmesiyle başarıya ulaşamamıştır. Bunda en büyük etkenlerden biri AB-Türkiye arasında ilişkilerin bozulması kaynaklıdır. AB’nin Kıbrıs Rum kesimi ve adanın tamamı için tam üyelik görüşmeleri başlatmasıyla Türkiye KKTC’ne yönelik ilişkileri geliştirme planı kararlarını aldı. Türkiye-AB ilişkileri bozulunca Türkiye tarafından Kıbrıs konusunun çözüme kavuşturulması isteğinde gerileme görülmüştür. İlişkilerde sorunlar devam ederken Türkiye açısından büyük sorun olarak duran PKK’ya Yunanistan tarafından verilen destek sorunlara

¹⁰⁵ M. Balcı (2018). Ege Deniz’inde Hâkimiyet Mücadelesi: Kardak Kayalık Krizi, Meral Balcı & Arzu Al (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güncel Çalışmaları I*, Academia Yayınevi, Kütahya, s.29-33.

¹⁰⁶ B. Ahmet Yılmaz (2019). Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Algıları Çerçevesinde Zorlayıcı Diplomasi: S-300 Füzeleri Krizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 6(1), 19-21.

yenilerini eklemektedir. Döneme PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Yunanistan'da bulunduğu doğrulanmasıyla ikili ilişkileri büyük oranda zedeleyecektir. Ancak bu önemli sorun bazı gelişmeleri de beraberinde getirdi ve Yunanistan'ın yapmış olduğu hata ikili ilişkilerde Yunanistan tarafınca yumuşama havasının alması gerektiğine ve Türkiye'ye karşı politikaların belirlenmesiyle sonuçlanmıştır. Yunanistan'dan gelen yumuşama süreci 1999'da Türkiye'de gerçekleşen depremle pekişmeye başlamıştır. Yunanistan Türkiye'ye kurtarma ekipleri gönderen ilk ülkelerden bir tanesi olmuş, ülke içerisinde yardım kampanyaları başlatmıştır. İlişkilerdeki yumuşamanın somut bir boyut kazanması ise 1999'da AB Helsinki Zirvesi'yle olmuştur. Türkiye'nin aday ülke statüsüne Yunanistan karşı çıkmamıştır. Ve Helsinki Zirvesi'nde Ege ve Kıbrıs sorunları da ele alınmıştır. Kıbrıs sorunu yeni bir boyut kazanmıştır.¹⁰⁷

2.6. 2001-2012 Arası Dönem

Geçtiğimiz dönemde Türkiye-Yunanistan ilişkilerine damgasını vuran yumuşama yakınlaşma başlangıcında Ege ve Kıbrıs konularında yumuşamayı bozmamak adına ilişkilere dâhil edilmiyor bu dönemde daha çok ortak birkaç çalışma, sivil toplum örgütlerince gerçekleştirilen çalışmalarla sınırlı kalmaktaydı. Ancak uzunca bir dönemden beri iki devlet arasındaki bu çatışmalı süreç sistemde yaşanmakta olan değişiklikler ve gelişmelerle taraflara çatışmadan çok iş birliğine gidilmesini hatırlatmaktaydı. İki tarafça da ilişkilerin geliştirilmesi ortak bir görüştür. Bu ortak amaçla iki devlet arasında Dışişleri Bakanları nezdinde ilk görüşmeler başlamıştır. Yunanistan'la 99'da yaşanan Öcalan sorunun etkisi bu ilk görüşmelerin konu başlıklarını belirlemekteydi. Yunanistan'ın direkt olarak terör faaliyetlerini desteklediğini kabul etmemesi öncelikli olarak daha basit konulara yasa dışı göç, kaçakçılık gibi konularla sınırlı kalmasını doğurdu. Bu amaçlarla iki devletin Dışişleri Bakanları Temmuz 99'da bir araya geldiler. Görüşmeler sonrasında Yunanistan tarafından azınlıklara yönelik kısıtlamaların kaldırılması adımı atılmıştır. Hemen arkasından Balkan devlerince barışın korunmasına yönelik bölgesel bir anlaşmanın imzalanması gelişmesi gelmektedir. Bunu 19 Ocak 2000'de Türkiye'ye 38 yıl aradan sonra ilk defa bir Yunan Dışişleri bakanının ziyareti ve akabinde bu ziyarete 40 yıl sonra ilk defa Türkiye'den Dışişleri bakanının iadeyi ziyaretinin yapılması izlemiştir. Bu ziyaretlerde birçok konu ele alınmış, iki devlet arasında iş birliği anlaşmalarının imzalanması gerçekleşmiştir. Sosyal, kültürel, turizmi geliştirme amaçlı yapılan bu toplantılar ve iş birliği anlaşmaları iki tarafında ilişkileri

¹⁰⁷ S. Çankaya (2011). *Türk-Yunan İlişkileri ve 1999 Sonrası Yunanistan'ın Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı: Thessaly Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s.62-70.

hızlandırma amaçlı olduklarını göstermiş oldu. Tarafların hem kendi kamuoylarındaki imajlarını hem de uluslararası alanda imajlarını tazeleme amaçlı faaliyetler yürütmesi önem taşımaktadır. İki devlet arasındaki gerçekleştirilen bu görüşmelere 2001’de tekrar bir görüşme daha yapılması eklenmiş iki devlet adamı görüşmeleri gerçekleştirmiş birçok yeni anlaşma daha imzalamışlardır. İki devlet adamının karşılıklı olarak ziyaretleri devam etmiş bu ziyaretlerde Türkiye’nin hassas olduğu terör konuları görüşülmüş güven artırıcı faaliyetlerde bulunulacağına yönelik adımlar atılması nihai amaç olarak belirlenmiştir. Her iki tarafta turizmi engelleyecek tatbikatlardan vazgeçtiklerini açıklamışlardır.¹⁰⁸

Türkiye’de 3 Kasım 2002’de gerçekleşen seçimlerle Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı almıştır. Bu değişiklik Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki havayı bozmamış iki ülke arasında hemen yeni bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde başta kıta sahanlığı sorunları olmak üzere daha birçok konuda görüşmüştür. Seçimlerden hemen sonra Yunanistan’ın ziyaret edilmesi yakın ilişkilerin devam edeceği mesajını vermekteydi. Bunu Papandreu Türkiye’ye ziyaretinde de dile getirmiştir. Gelecek süreçleri Kıbrıs konusu gibi çok daha yüksek nitelikli konuların görüşülmesi izleyecektir. 2003’te iki devlet adamı Abdullah Gül ve Papandreu güven artırıcı faaliyetleri görüşmüşlerdir. Kıbrıs konusu, kıta sahanlığı ve Heybeli Ruhban Okulu konuları güven artırıcı faaliyetler olarak görüşülmüşleridir. 2003 yılını da aynı oranda güvenlik artırıcı içerikli çeşitli anlaşmaların imzalanması izledi. Birçok farklı konuda bu dönemde işlenmiştir. Yunanistan’da gerçekleştirilen erken seçimle iktidara gelen Kostas Karamanlis, geçen dönem kurulan iyi ilişkilerin devam ettirileceği noktasında açıklamalarda bulunmuştur. Bu döneme Başbakan Erdoğan’ın ziyareti on altı yıl aradan sonra Yunanistan’a Başbakan sıfatında yapılan ziyaret olarak önem taşıyordu. İzleyen yıllarda da iki devlet arasındaki ilişkileri artırıcı birçok protokol imzalanmıştır. Her iki tarafta güven artırıcı faaliyet olarak tatbikat gerçekleştirilmemişlerdir. 2007 yılı da Türkiye’nin bazı açıklamalarına tepki gösterilmesi dışında sorunsuz geçmiştir. 23 Ocak 2008 yılında Başbakan Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Bakoyanni’nin Türkiye ziyaretleri 1959’dan sonra ilk defa bir Yunanistan Başbakanının Türkiye’ye ziyareti olarak gerçekleşmiştir. Azınlıklar, Heybeli Ruhban Okulu, ekümeniklik konularındaki görüşler ve önemli açıklamalar bu dönemde iki devlet arasında gerçekleşen ve önemli açıklamalar da bulunan konulardır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ H. Köse (2020). Çözülemeyen Temel Sorunların Gölgesinde 1999 Sonrası Türkiye-Yunanistan Yakınlaşması. *Usila: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 3-6.

¹⁰⁹ T. Arslan (2019). *Ak Parti Dönemi Türk-Yunan İlişkileri ve Batı Trakya Türklerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 146-154.

2009 Ekim'inde Yunanistan'da gerçekleşen erken seçimlerde Yorga Papandreu başbakan olmayı başarmıştır. Ve artık Papandreu'nun Türkiye'ye yönelik tutumunun nasıl şekilleneceği merak konusu olmuştur. Papandreu, bir vesileyle İstanbul'u ziyareti ikili ilişkilere hala önem verdiğinin göstergesi olmuştur. Papandreu'nun üzerinde durmakta olduğu iki önemli konu vardır. Bunlardan ilki Kıbrıs konusudur ki bu konuda BM kararları ve AB müktesebatını öneriyordu. İkinci konu ise Türkiye'nin AB'ye karşı tavrının iyileşme noktasına gidilmesiydi. Bundaki nihai hedefi Türkiye'nin yeni dış politika benimsemesini engellemek daha çok AB yanlısı olmasını sağlamak ve AB'den Türkiye'ye Kıbrıs konusunda baskını arttırmasını sağlamaktır. Bu dönemde Türkiye'nin dış politika anlayışı 'komşularla sıfır sorun' üzerinden ilerlemekteydi. AB'ye olan ihtiyacı giderek azaltmayı hedefleyen Ak Parti hükümeti Yunanistan'la çıkan sorunları çözmede AB'ye duyulan ihtiyacı azaltmaktaydı. Türkiye, Yunanistan'ın bu amacına karşılık amaçları Türkiye-Yunanistan ilişkilerini Türkiye-AB ilişkileri haline dönüşmesini engelleme odaklı olup bu yönde herhangi bir adımın Yunanistan ile kurulacak ilişkilerle atılacağı mesajını vermesiyle olmuştur. Bu noktada da Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin kurulmasını önerdi. Yunanistan tarafından bu öneriyi önemsememiş olduklarını ve ikili ilişkilerde çözüme kavuşturulamamış konuların ele alınması noktasında Türkiye'nin Yunanistan'a ziyaretini beklediğini ifade etmişlerdir. Ege, Kıbrıs, azınlıklar konuları taraflarca görüşülmüş her iki tarafta kendi politikalarıyla özdeşleşen tutumları sorunları çözmede kullanmak için açıklamışlardır. Fakat ne Yunanistan'ın sunmuş olduğu ne de Türkiye'nin sunduğu çözüm önerileri taraflarca kabul edilmiştir. Tüm bu konuların başkanlar nezdinde görüşülmesinden önce Yunanistan Dışişleri Bakanı Yardımcısı Dimitris Durutsas Ankara'ya gelecektir. Görüşmelerde iki ülkeyi ekonomik, askeri, siyasi açıdan geliştirecek yeni iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Birçok konu üzerinde anlaşmaya varılması isteği ikili ilişkilerde yakın iş birliklerinin isteğini ortaya koymaktadır. Dış işleri nezdinde yapılan görüşmeyi Erdoğan'ın Yunanistan'a ziyareti izledi. Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi toplanmıştır. Bu konseyin her yıl dönüşümlü olarak gerçekleştirilmesi ve ilgili bakanlıkların da düzenli olarak görüşmeleri kararları alındı.¹¹⁰

Gerçekleştirilen mutabakata göre silahlanmanın da önlenmesine yönelik anlaşmaya varıldı. Yunanistan tarafında bunlara sebebiyet veren noktanın içerisinde bulunduğu ekonomik krizin etkisinin olduğunu belirtmekte yarar vardır. İki başkan arasındaki görüşmelerde azınlıklara yönelik görüşmelere değinilmiştir. Erdoğan, Türkiye'den gelmiş Rumlarla da görüşmüş taleplerini dinlemiştir. Bundan sonra iki başkan arasındaki görüşmede

¹¹⁰ A. Dayıoğlu (2017). Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.567-573.

Papandreu'nun açıklamaları damga vurmuştur. İki başkan arasındaki gerginlik çok uzamadan bir basın toplantısıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Yunanistan'da ekonomik kriz giderek artmaktaydı. Papandreu, görüş farklılıklarından dolayı kabile değişikliğine gitme kararı almıştır. Fakat bütün çabalara rağmen Yunanistan'daki ekonomik kriz aşılammış Papandreu'nun istifası istenmiştir. Papandreu'nun istifasından sonra göreve Lukas Papadimos gelmiştir.¹¹¹

Dönemde Türkiye-Yunanistan ilişkilerini etkileyecek olan Türkiye-İsrail geriliminin yanında Yunanistan-İsrail ilişkilerinin pekişmesi önemli faktör olarak belirlemiştir. Bunu Yunanistan-İsrail ilişkilerine Güney Kıbrıs'ın da eklenmesi izlemiştir. Bu noktada Güney Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölge ilanını, doğalgaz arama faaliyetleri ve sondaj çalışmalarına başlanması İsrail tarafından desteklenmiştir. Güney Kıbrıs'ta doğalgaz arama çalışmalarının başlanması Türkiye-Yunanistan ilişkilerini etkilemiştir. Güney Kıbrıs'ın sondaja başlamasına tepki olarak Türkiye-Kuzey Kıbrıs arasında Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma ruhsatları verileceği ifade edilmiştir. Anlaşmanın ardından sismik araştırma gemisi çalışmalara başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine iki başkan arasında telefon görüşmesi gerçekleşmiştir.¹¹² Görüşmelerde iki başkan arasında gerilimin düşürülmesi amaçlanmıştır ancak taraflar uluslararası haklarından vazgeçmeyecekleri mesajları da vermişlerdir. Özellikle Yunanistan'da yaşanan ekonomik krizin etkisi ve iki toplumlu faaliyetlerin artması ilişkilerin geliştirilmesi durumları kamuoyunda algıların değişmesinde önemli noktadadır.

Dönem içerisinde Ege sorunlarının çözüme kavuşturulması da gündeme gelmiş ancak kesin bir çözüm sağlanamamıştır. Kara suları ve kıta sahanlığı sorunları bu dönemde de ikili ilişkilerde çözümlenememiştir. Bu dönemde hava sahası sorunu da varlığını sürdürmekteydi. Yunanistan gelen tepkilerle taraflar birbirini hava sahalarının ihlalleriyle suçlamaktaydılar. Aynı zamanda bu dönemde FIR hattı konusu üzerinde de bu dönemde tartışmalar yaşanmış çatışmaya dönmeden sorunlar çözümlenmese çatışmalar engellenmiştir. 2001 sonrası dönemde Doğu Ege adalarının silahlandırılması tartışmaları devam etmiştir. Hangi bölgelerin tatbikat bölgeleri içerisine alınacağı konusu da taraflar arasında sorunların yaşanmasına sebep oldu. İlişkilerin seyrini iki tarafın kamuoyundan gelecek tepkiler belirlemekteydi. Özellikle seçim dönemlerinde uzlaşma yanlısı tutumlar açık olarak taraflarca belirtilememekteydi. Yunanistan, Türkiye'den gelen kaçak göçmenler üzerinde de baskısını arttırmaktaydı.

¹¹¹ A. Dayıoğlu (2017). Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 572-575.

¹¹² K. Kasım (2018). Kıbrıs Sorununda Enerji Boyutu, 2. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi, 15-16 Kasım, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, s. 2-7.

Yunanistan tarafından konu AB Zirvesine taşınmış, sorunlar herhangi bir kriz çıkmadan çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Fakat kesin bir sonuç alınamamıştır.¹¹³

Azınlıklara yönelik faaliyetler ve alınan kararlar bu dönemde de sorun olarak iki devleti karşı karşıya getirmekteydi. Ancak, bazı hak ve sorunlar seçimle işbaşına gelen görevlilerce azınlık mensuplarının oylarına duyulan ihtiyaçtan ötürü daha olumlu ve kolay hava içerisinde çözülmekteydi. Bundan dolayı azınlık şikâyetlerinde azalma görülmektedir. Bunun yanında T.C. Ziraat Bankası'nın belli şehirlerde açılmasına kimi Yunan milliyetçileri itiraz etmişlerdir. Türkiye ve Yunanistan arasında azınlıklara ilişkin sorunlar daha çok milliyetçi tutum sergileyen tarafların retleri olarak ifade edilebilir. İkili ilişkilere 17 Kasım Devrimci Örgüt adıyla kurulan yasa dışı örgütün Türk diplomatlara düzenlemiş olduğu saldırılar damga vurmuş ve sonucunda Yunanistan tarafından gerçekleştirilen özrün kabul edilmesiyle karşılıklı ilişkilerde anlaşmazlık büyümeden çözüme kavuşturulmuştur. Döneme Yunanistan'ın özrü ile çatışmaya dönmeyecek olaylardan bazıları da bayrak ve Marş krizleridir. Bunların yanında Rum ve Ermeni soykırımına yönelik Yunanistan'da yapılması planlanan anma törenleriyle ikili ilişkilerin gerginleşmesidir.¹¹⁴

2000'li yıllardan önce ekonomik alanda bazı gelişler yaşanmıştır ancak bu dönemde atılan ekonomik ve ticari adımlar ikili ilişkilerde son derece önemli gelişmelerdir. İki ülke arasında karşılıklı ihracatta artış yaşanmıştır. İki ülkenin de zamanla geçirmiş oldukları ekonomik krizlerle ithalat ve ihracatta gerilemeler yaşansa karşılıklı ilişkiler durma noktasına gelmemiştir. Turizm alanındaki gelişmeler de iki ülke arasındaki ilişkileri pekiştirmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Yabancı Yatırımları Yasasını kabul etmesi üzerine birçok yatırımcıyı çekmektedir. Yunanistanlı yatırımcıların da dikkatini çeken bu yasayla birlikte Yunanistanlı yatırımcıların payı da giderek artmaktaydı. Bu dönemde gerçekleşen bu ekonomik ve ticari gelişmeler iki ülkeyi de dış yatırımlar alanında önemli konuma yükseltmiştir. Enerji alanında da gerçekleştirilen gelişmelerden önemli olarak Orta Asya gazının Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya aktarılması projesidir. İki ülke arasında temelleri atılan Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Boru Hattının açılışı 2007'de gerçekleşmiştir.¹¹⁵ İtalya'nın da dahil edilmesiyle konu üç ülke arasında devam etmeye başlamıştır. İlişkiler Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz yüzünden zarar görmüştür. Türkiye'den giden yatırımlar azalmaya neredeyse

¹¹³ K. Ulusoy (2015). *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*. Karınca Yayınları, Ankara, s. 153-163.

¹¹⁴ T. Babalı (2014). 2000'lerde Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Türk Azınlığın Durumu Gelmeyen Bahar, Yeliz Okay(Ed.), *Türkiye-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler Dağlar Dağlar Viran Dağlar*, Doğu Kitapevi, İstanbul, s. 305.

¹¹⁵ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. *Doğalgaz Boru Hatları*. [Erişim: 08.01.2023, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari>]

durma noktasına gelmiştir. Fakat yine de ikili ilişkiler ekonomik ve ticari alanda gerçekleşmese de başka konularla ayakta tutulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin politikalarını belirlerken izleyeceği çizgi bu dönem için AB adaylığı ile bağlantılı ilerlemektedir. Türkiye bu dönemde Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasının adaylık sürecinde etkin bir rol oynadığını düşünmekte ve politikalarını bu duruma göre belirlemektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye'nin AB Konseyinden çıkan belgeyi onaylaması Kıbrıs konusunun Türkiye-AB çizgisine kaymasına sebep oldu. Yunanistan'ın politikası zaten bu yöndedir. Kıbrıs konusunun Türkiye-Yunanistan değil Türkiye-AB eksine kaymasıdır. Döneme Kıbrıs sorunun çözümü için BM Genel Sekreteri Annan'ın girişimleri damga vurmuştur. Toplamda beş defa görüşmeler yapılmış ancak bir sonuç alınamamıştır.¹¹⁶

Yaşanan ekonomik anlamdaki krizler her dönemde olduğu gibi bu dönemde de birkaç bozukluğa neden olmuştur. Türkiye'nin 1999'da geçirmiş olduğu deprem sonrası ekonomik açıdan sorunlar aynı oranda Kıbrıs'taki ekonomik sorunların oluşmasına sebep olmuştur. Fakat bu dönemde aynı zamanda Kıbrıs'ta Denktaş'ın Kıbrıs sorunu için tutumu Türk Kamuoyunda AB sürecine destek verenlerce eleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin TÜSİAD bu dönemde Denktaş'ın uzlaşsız tutumundan rahatsızlıklarını dile getirmiştir. Türkiye'de gerçekleştirilecek seçimlerde özellikle AB ile ilişkilerin geliştirilmesini önemseyen AK Parti seçim kampanyasında Kıbrıs konusunun çözümlenmesi için hükümet programında yer vermiştir.¹¹⁷

Türkiye'nin Kıbrıs politikası genel anlamda kendi çıkarları nezdinde ilerlediğini belirtmek gerekir. Annan Planlarının ve akabinde gerçekleşecek referandumda Türkiye'nin 'evet' oyu çıkmasında göstermiş olduğu çaba bunu ortaya koymaktadır. Referandum sonrası 'evet' oylarının çıkmasını birçok alanda kullanma fırsatı ele edecektir. Bunlardan Ak parti hükümetleri için en önemli nokta ise Türkiye-AB ilişkileri adına olan noktadır.

Türkiye'nin Kıbrıs politikası üzerinde Güney Kıbrıs ile yaşanan gerilimler politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamaktaydı. Referandum sonrası Güney Kıbrıs ve Mısır arasında imzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmasına Türkiye tarafından karşı çıkıldı. Güney Kıbrıs'ın tartışmalı bölgelerde on üç ruhsat vermesi Türkiye tarafından sert tepkiyle karşılandı. Türkiye ise bu durum üzerine Kıbrıs adasının batısında kalan bölgeye arama ruhsatı verdi. TPAO arama çalışmaları üretti. Ve birçok şirketi ihaleye davet etti. Türkiye'nin Güney Kıbrıs ve Mısır arasında imzalanan MEB anlaşmalarına karşı nedenleri bu

¹¹⁶ Ş. Halis Çalış & F. Çakır (2018). Türkiye-AB İlişkilerinde Yunan-Rum Faktörü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 445.

¹¹⁷ S. Güvenç (1999). Türk-Yunan İlişkileri: Beklentiler ve Olasılıklar. *Sosyal Demokrat Değişim İki Aylık Dergi*, (4), 49-52.

bölgenin Kıbrıs'ın batısında kalıyor olması Türkiye'nin kıta sahanlığına denk düşmesi görüşüdür. Ve aynı zamanda Türkiye, Güney Kıbrıs'ın tüm adayı tek başına temsil edemeyeceğini ve herhangi bir enerji kaynağının bulunması halinde bunu yalnızca kendisinin yürütemeyeceği görüşüne sahipti. Deniz yetki alanlarının sorunu ilerleyen süreçlerde de birçok sorun yaratacaktır. Türkiye'nin bölge devletleriyle olan anlaşmazlıkları Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları konusunda sorunların iyileşmesini engellemektedir. Türkiye bu dönemde İsrail ile Davos Krizi ve Mavi Marmara olayları nedeniyle ilişkilerinde anlaşmazlık içerisindeydi. Oysaki İsrail, Güney Kıbrıs'la Doğu Akdeniz'de birçok petrol arama ve çalışma faaliyetleriyle ilgili iş birliği içerisindeydi. Bu noktada Yunanistan İsrail ile ilişki halinde olup keşfedilen petrol ve doğalgazın Güney Kıbrıs üzerinden depolanıp gönderilmesi için çalışmalara başlamışlardır. Güney Kıbrıs yalnızca İsrail ile değil aynı zamanda Amerikan şirketlerine de petrol ve doğalgaz arama çalışma ruhsatı vermiştir. Ve Amerikan şirketi Noble Energy sondaj yapma kararı almıştır. Sondaj çalışmalarının başladığı sırada KKTC'de Türkiye'ye aynı bölgede TPAO'ya arama ruhsatı verdiğini açıklamıştır. Ve KKTC-Türkiye arasında kıta sahanlığı bir çizgi ile belirlenmiş oldu. Türk tarafı bu çizginin Türkiye tarafında birçok şirketle ruhsatlandırma görüşmeleri yaptılar. KKTC kısmında ise TPAO'ya arama ruhsatı verilmiştir.¹¹⁸ Doğu Akdeniz'deki bu gelişmeler birçok devletinde dâhil olmasıyla birlikte çok daha çözülmeyecek hale gelecektir.

2010'a kadar Türkiye-Yunanistan ilişkilerini toparlayacak olursak, ilişkilerin bu denli detaylı açıklanmasındaki maksat ilerleyen süreçlerde hâkim olunacak tutumları kavrayabilmek adına. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde zaman zaman kırılmalar yaşanmaktadır. Bu kırılmalar tarafların kendi ulusal çıkarlarına yönelik olumsuzluklarla doğmakla birlikte bunun yanında küresel konjonktürün etkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Tarafların ulusal çıkarlarında olumsuzlukla karşılaştıkları ve bu yönde çıkan çatışmalar genel anlamda Kıbrıs sorunu özelinde devam etmektedir. Her iki taraf adına da sorun teşkil eden durumlar deniz alanında da kendini göstermiş kara suları, kıta sahanlığı ve hava sahası belirlenmesi sorunları taraflar arasında büyük ölçüde sorun olarak devam etmiştir. Burada ulusal çıkarları adına taviz vermeyen iki aktör gelecek yıllara da aynı ölçüde sorunları taşımaktadırlar. Küresel ölçekte meydana gelen ekonomik krizler, savaşlar iki devletin ilişkilerinde etkin olmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasında oluşan olumsuz havayı etkileyen sosyal, kültürel olaylar ise devletlerin ekonomik ve siyasi sorunlarının yanında bu tarz

¹¹⁸ B. Algür (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, AB ve NATO Politikaları. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 56-63. ve A. Örki (2019). *Realist Uluslararası Politik Ekonomi Kuramı Bağlamında Türkiye- İsrail İlişkileri*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s.145-146.

sorunlarla da karşılaştıklarını ve diğer durumları da etkiledikleri açısından verilmesi önemli görülmüş ve aktarılmıştır. İlerleyen süreçlerde görülecektir ki Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde refah ve ulusal çıkar kavramları ilişkileri belirleyen en büyük alanı kapsamaktadır.

3. Arap Baharı Sonrası Mısır ve Libya ile ilişkiler TR, GR, CY'nin İlişkileri

3.1. Arap Baharı

Arap Baharı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini kapsayan coğrafyada birçok devlet halklarının içinde buldukları kötü şartların değişimi ve aynı zamanda Arap dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı dönemde meydana gelen farklı ölçeklerdeki halk hareketlerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.¹¹⁹

Tunus'ta bir seyyar satıcının güvenlik güçlerinden görmüş olduğu kötü muameleyi protesto etmek amacıyla valilik önünde kendisini ateşe vermesi üzerine başta Arap toplumlarını etkileyecek olan süreci başlatmış olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁰ Arap baharının başlanmasındaki kıvılcımın bu olay olduğu söylenilebilir fakat şüphesiz ki Arap baharının ortaya çıkışında tek neden bu durum değildir. Arap baharı öncesi bu coğrafyaların vaziyetleri hemen hemen benzerlik göstermekteydi. Bir kere mevcut rejimlerin tamamı temsili ya da demokratik olmayan mizaçtaydı. Meşruiyetlerini ya askeri darbe ile ya da monarşik bir geçmişe dayanarak kazanmaktaydılar.¹²¹ Baskıcı yönetimlerin yanı sıra dışa kapalı bir ekonomi modeli, yoksulluk, ekonominin kötüye doğru gitmesi, işsizlik ve zor yaşam koşullarının varlığı Arap Baharının yaşamasının diğer sebeplerini oluşturmaktadır. Arap Baharını bu bölgeye getiren daha birçok sebep vardır yalnız temel faktör Arap rejimlerinin ekonomilerinin neredeyse çökme durumuna gelmiş olmasıdır.¹²²

Giderek kötüleşen durumlar muhalefetin güçlenmesinde etkisini göstermiş her görüşten bireyin meydanları doldurması bir taraftan Mısır'a bir taraftan Yemen'e, Suriye'ye ulaşan hareketlerin sonucunda memnun kalınmayan bazı yönetimler devrilmiş bazıları ise konumlarını korumaları ile bu süreç varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Rejim değişikliğinden beklentiler demokrasi, insan hakları, şeffaflık ve özgürlük gibi söylemlerdi ve bunun değişen düzenle geleceği beklenmekteydi. Arap Baharından sonra bu rejimlerin yerine

¹¹⁹ G. Doğan & B. Durgun (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 62.

¹²⁰ M. Altunışık (2011). Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü Etkileyen Faktörler. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 93.

¹²¹ T. Oğuzlu (2011). Arap Baharı ve Yansımaları. *Ortadoğu Analiz*, 3(36), 9.

¹²² S. Paksoy (2013). Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 177.

gelen yönetimler bu talepleri yerine getirme hususunda maalesef Arap Baharı öncesi durumun aynını resmetmeye devam etmektedirler.

2008 yılında küresel çapta bir ekonomik krizin yaşanması Mısır, Yemen, Tunus, Suriye ve Fas gibi doğal kaynak yönünden görece fakir olan bu ülkelerde gıda ve enerji fiyatlarında önemli artışların yaşanmasıyla sonuçlanmış aynı zamanda bu coğrafyalarda halkın bu dönemlerde demokrasi, yönetimde yer alma istekleri de huzursuzlukların çoğalmasında yükselişler olmuştur. Suudi Arabistan, Libya ve Cezayir gibi ülkeler doğal kaynaklar açısından zengin olmalarına rağmen bu kaynaklardan sağlanan gelirlerin yönetime yakın çevreler arasında paylaşılması geri kalan kısmın ise eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılması gibi hususlardan ötürü bu bölgelerde Arap Baharının gelmesinde etkili olmuştur. Değindiğimiz üzere Arap Baharının getiren birçok sebep vardır fakat bu durum *ekonomik başarısızlığın* ortaya çıkardığı bir süreçtir.¹²³

Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Suriye, Ürdün ve Bahreyn gibi sosyo-ekonomik yapılarında benzerlikler gösteren ülkelerde süreç aynı şekilde ilerlememiştir. Otoriter rejimlerin değişimi talebiyle başlayan hareketler bu ülkelerden Tunus, Mısır, Libya ve Yemen’de iktidar değişimi ile sonuçlanırken, Suriye’de farklı bir hava kazanmış. Ürdün ve Bahreyn’de ise protestolar sonuçsuz kalmıştır.¹²⁴

Arap Bahar’ı sonrası bölgeye olan yaklaşım giderek artmış, bölge dışı devletlerin gerek Ortadoğu gerekse Doğu Akdeniz özelinde politikalar yürütmeye ve faaliyetlerde bulunmaları Arap Baharının getirmiş olduğu durumla daha da artmıştır. Üçüncü bölümde bölge dışı aktörlerin Doğu Akdeniz politikaları aktarılırken Arap Baharı süreciyle bölgeye yönelen ve politikalar yürüten aktörler aktarılmaya çalışılacaktır.

3.2. Arap Baharı Sonrası Türk Dış Politikası

Çeşitli sonuçlar doğuran Arap Baharı Türkiye’nin birçok bölgeye yönelik bağı ve yürütmüş olduğu politikalar doğrultusunda önemlidir. Türkiye’nin birçok bölgeye yönelik politikaları Arap Baharı öncesinde de varlığını korumaktadır. Tüm aktörlerde gözlendiği gibi Türkiye’nin de bölgeler adına politikalarında kısmi olarak değişiklik göstermesinde etkili olmuştur. Özellikle Arap Baharının yaratmış olduğu güç boşluğunu doldurma arzusu bu değişen politikalar arasındadır. Bunun yanında bölgedeki olumsuz hava ilişkilerin birçok

¹²³ İ. Göçer & S. Çınar (2015). Arap Baharının Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 54.

¹²⁴ V. Kurt (2014). Tunus, Mısır, Libya Ve Suriye Ordularının ‘Arap Baharına Etkisi’. *SETA*, (102), 7-8.

yanını etkilemektedir. Aynı zamanda bölgede ekonomik ve ticari noktalarda ilerlemek Ak Parti dış politika anlayışını şekillendirmektedir.¹²⁵

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik tutumu eski bağlara dayanmaktadır. Bu durum Türkiye'yi bölge için hem vazgeçilemez bir durum yaratmış hem de önemli bir aktör olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bölgenin konumu ve bölgedeki gaz keşifleri önem arz etmektedir. Bunda önemli etkenlerden biri Türkiye'nin refahı, kendi çıkar ve güvenliğidir. Türkiye'nin bölgeye olan bağının hafif olduğu dönemlerden sonra karşılaşılabilecek birçok etken Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının sıklaşmasına ve hızla artmasına sebep olmuştur. Kıbrıs sorunu ve Körfez krizinin yaşanması Türkiye'yi bölgeyle yakın ilişkiler kurmaya itmiştir. 2000 sonrası Ak Parti iktidarının yerleşmesiyle bölgeye yönelik politikalar son derece artmıştır. Türkiye bölgede önemli bir aktör konumuna yükselmiştir. Ak Parti söylemlerinde bölgenin Türkiye'yle tarihsel, kültürel bağı, Türkiye'nin bölge için politikalar yürütmesinde en etkin parçalarıdır. Özellikle Yeni Osmanlılık fikirlerinin doğması bölgede Türkiye'nin liderlik rolünün üstleneceği politikalar yürütmesini etkilemiştir. İlerleyen süreçlerde Türkiye bu yönde politikalar geliştirmeye başlayacaktır. Yine ekonomik temel bağlamında bu fikirlerin geliştirildiği belirtilmelidir.¹²⁶

Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının bir başka boyutu ise Komşularla Sıfır Sorun denklemidir. Özellikle Suriye politikasındaki değişiklikler önemlidir. Türkiye'nin sıfır sorun politikası barışın ve refahın devamlılığı yönündedir. Bu sorunlar Türkiye'nin bölgeye yönelik tutumunda değişiklik göstermemektedir. Bölge devletlerinden Mısır'ın Arap Baharı sonrası Amerikan yanlısı tutumu Suriye'nin ise Rusya yanlısı tutumu örnek verilebilir. Bölge devletlerinin birbirleriyle olan ilişkileri Türkiye'nin Doğu Akdeniz için politikalar üretmesinde etkilidir. Arap Baharı sonrası Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının şekillenmesinde Arap Baharının etkisiyle bölge aktörlerinin değişen yönetimleri de etkindir. Türkiye'nin Libya ile ilişkileri de yine Arap Baharı süreciyle şekillenecektir. Libya'daki durum Türkiye'nin politikalarını belirleyecek ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikalarını şekillendirecektir. Türkiye dâhil her aktör bölgede kendi ulusal çıkarlarına uygun politikalar yürütmeye önem vereceklerdir.¹²⁷

¹²⁵ F. Musab Yılmaz (2020). Arap Baharının Türkiye ile Ortadoğu Devletleri Arasındaki Ekonomik İlişkilere Etkisi. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 38-31.

¹²⁶ R. Gözen (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak. *Adam Akademi*, (2), 1-16.

¹²⁷ İ. Sağsen (2011). Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması. *Ortadoğu Analiz*, 3(31), 58-63.

3.3. Arap Baharı Sonrası Türkiye-Libya-Yunanistan ve Türkiye-Mısır-Yunanistan İlişkileri

3.3.1. Türkiye-Libya-Yunanistan-GKRY İlişkileri

Libya stratejik konumu dolayısıyla hem Türkiye için hem de birçok aktör açısından öneme sahiptir. Avrupa ve Afrika arasında köprü görevi görmesinin yanında önemli petrol rezervlerine sahip olması Libya'nın önemini arttırmaktadır. Özellikle sorunsuz bir şekilde transfer edilmesi ve maliyetin az olması sebebiyle de önem daha da artmaktadır. Transferlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması petrol ve doğalgaz talep eden ülkeler açısından önemlidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta, zamanla gerçekleşen olaylar enerji güvenliğinde yaşanacak sorunları ilgilendirmesi sebebiyle önem arz etmesidir. Yaşanan Arap Baharı süreci bu noktada önemlidir.¹²⁸

Libya da Arap Baharı sürecinden nasibini alan ülkelerdendir. Tunus ve Mısır'daki protestolardan sonra halk hareketlenmeleri Libya'ya doğru esmektedir. Birçok protesto ve gösteriler gerçekleşmeye başlamış Arap Baharı süreci Libya'da başlangıç olarak 17 Şubatta tüm ülke genelinde yayılmaya başlamıştır. Arap Baharı süreci Libya'yı iç savaşa sürüklemiş, bunun sonucunda iki yönetimli bir yapı oluşmuştur. Kaddafi sonrası düzenin sağlanması amaçlı Ulusal Geçiş Konseyi(UGK) oluşturulmuştur. Diğer yanda ise Hafter ve ona bağlı milisler oluşmuştur. Türkiye'de UGK'ni tek yasal güç olarak tanıdığını ilan etmiş ve UGK'yi Trablus'un yönetimini tamamen eline aldıktan sonra Türkiye Trablus'a Büyükelçi gönderen ilk ülke olmuştur. Hafter tarafını ise Mısır, Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Rusya desteklemektedir.¹²⁹

Doğu Akdeniz gaz rezervlerini keşfedilmesiyle birlikte bölgedeki arama çalışma faaliyetlerini yürütebilmek adına birçok bölge devleti ve bölge dışı aktör girişimlerde bulunmuşlardır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Yunanistan tarafından birçok ülkeyle iş birliğiyle uzaklaştırmaya ve dar alana mahkûm etmeye çalışması Türkiye'nin politikalarını Libya yönünde kullanmaya itmiştir. Türkiye'de özellikle Libya'da yaşanan durumlar karşısında hangi tarafta olduğunu çok açık bir şekilde belli etmiştir. Bu noktada Türkiye ve Libya arasında 27 Kasım 2019'da imzalanan 'Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat' imzalanmıştır. Deniz yetki alanlarının belirlendiği bu anlaşmaya aynı zamanda münhasır ekonomik bölge ve Akdeniz'deki kıta sahanlığı da

¹²⁸ Z. Akbaş & Z. Arslan Düzgün (2012). Libya'da ki Arap Baharına Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 66-72.

¹²⁹ B. Kuşoğlu (2012). Libya: Arap Baharına NATO Katkısı. *Yasama Dergisi*, (22), 107-109.

eklenmiştir. İki ülke arasında imzalanan anlaşmada münhasır ekonomik bölgeler ilan edilmiştir. Böylece Türkiye'nin arama faaliyetleri hukuki bir zemine oturmuştur.¹³⁰

Türkiye-Libya arasında imzalanan bir diğer anlaşma ise Askeri ve Güvenlik İş Birliği Mutabakat Muhtırasıdır. Muhtıraya göre Türkiye, Libya'ya danışmanlık, silah sistemi ve kullanımı gibi birçok alanda hizmet verecektir. Aynı zamanda askeri eğitimler ve askeri desteklerle de Türkiye, Libya'da kalıcı barışın sağlanmasına yönelik yardımlarda bulunmayı amaçlamıştır. Türkiye için Libya Doğu Akdeniz'de güç mücadelesi adına belirleyici bir öneme sahiptir. Böyle bir durumda Hafter tarafını büyük birçok güç desteklerken, UMH tarafını Türkiye desteklemektedir. Hafter güçleri Türkiye'nin UMH ile olan ilişkilerinden sonra Yunanistan tarafından özellikle desteklenmektedir. Türkiye özellikle Libya'da refah seviyesinin artması için de destekte bulunmuş özellikle alt yapı projelerine Türk şirketler aracılığıyla kamu düzeninin sağlanmasında öncü olmaya çalışmıştır. UMH, aynı zamanda Türkiye'den SİHA'lar almaktadır ve birçok bölgeyi bu şekilde kendi himayesine geçirmeyi başarmıştır. Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri içerikli tüm destek ve yardımları kalıcı barışın sağlanması ve Doğu Akdeniz'de ulusal çıkarlarının korunmasıdır.¹³¹

Günümüze geldiğimiz durumda 3 Ekim 2022 tarihinde Cumhurbaşkanlığınca Libya'ya ziyarette bulunulmuş ve Türkiye-Libya arasında 'Hidrokarbonlar Alanında İş Birliğine İlişkin Mutabakat Zaptı' gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen zabit, taraflara ortak petrol ve doğalgaz arama çıkarma faaliyeti sağlamaktadır.¹³²

Yukarıda bahsedilen durumlar eşiğinde Yunanistan'ın Libya nezdinde tutumu Hafter güçlerinden yana olmuştur. Türkiye-Libya arasında imzalanan mutabakata Yunanistan tarafından tavır Hükümet sözcüsü tarafından yapılan açıklamayla ortaya konmuş açıklamada taraflar arasında deniz sınırının bulunmadığını ve dolayısıyla yapılan mutabakatın uluslararası hukuka aykırı olduğu bildirmişler ayrıca Libya Büyükelçisi Muhammed Yunus Menfi'yi *persona non grata* ilan etmiştir. Yunanistan ayrıca birçok aktörün Türkiye-Libya ilişkilerine yönelik tutumunda olumsuz tavır almalarına sebep olmuştur. AB, Yunanistan'ın tutumu dolayısıyla Türkiye-Libya mutabakatına olumsuz yönde karşılık vermiştir. Bunun yanında Suriye'de mutabakatı tanımayacağını bildiren taraflardandır. Tüm bunların yanında Türkiye'nin Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümetinin yanında yer alması hem Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı uygulamakta olduğu yalnızlaştırma politikasına karşılık vermek ve Doğu

¹³⁰ C. Yayıcı (2019). *Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur Doğu Akdeniz'de Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, s.80-94.

¹³¹ E. Gürdal & Fuat İnce (2021). Yunanistan Meselesi Üzerinden Türkiye'nin Libya Yaklaşımı ve IRINI Operasyonu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1018-1029.

¹³² Ö. Bilgehan (2022). *Odak: Türk Heyetinin Libya Ziyareti ve Hidrokarbon Anlaşması* [Erişim: 31.10.2022, <https://www.setav.org/odak-turk-heyetinin-libya-ziyareti-ve-hidrokarbon-anlasmasi/>]

Akdeniz'deki haklarını korumak hem de KKTC haklarını korumaktadır. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde bitmeyen sorunlar Doğu Akdeniz'de de Yunanistan'ın olumsuz tutumlarıyla karşı karşıya gelmiş özellikle Yunanistan, Türkiye'nin ve KKTC'nin aleyhine olacak her durumu değerlendirmeyi ihmal etmemektedir. Birçok AB üyesini etkilemeyi başarmıştır. Özellikle GKRY kartını sık sık kullanmakta Türkiye'nin ve KKTC'ye ait olması gereken alanlarda haklı bir paylaşım yapmayarak buraları kendi hâkimiyetine almaya çalışmaktadır.¹³³

Kısaca toparlamak gerekirse Türkiye-Yunanistan ilişkileri tarihsel olarak varlığını askeri, ekonomik ve siyasi sorunlar olarak devam etmektedir. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri Türkiye'yi de bazı siyasi ve ekonomik adımlar atmaya zorlamaktadır. Bu yönde bahsedildiği üzere Libya UMH ile yakınlaşma göstermiştir. Yunanistan aynı zamanda kendisine ait olmayan bölgeler ve adalarda hâkimiyet sağlama faaliyetleri sergilemektedir. Ve Türkiye'nin bu noktada da girişimleri bulunmaktadır.

3.3.2. Türkiye-Mısır-Yunanistan-GKRY İlişkileri

Geçmiş dönemlere damgasını vuran Türkiye-Yunanistan ilişkileri kıta sahanlığı, kara suları ve hava sahası sorunları 2010 sonrası Münhasır Ekonomik Bölgelerin ilan edilmesi ve tarafların belirttikleri MEB'lere karşılıklı olarak retlerle devam etmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'nin belirtmiş olduğu sınırları kendi sınırları olarak belirtmeye devam ettiği noktada ikili ilişkilerde tırmanmalar devam etmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'yi daha dar alanla sınırlandırmaya çalışması ve Türkiye'nin bölge devletleriyle yapmış olduğu anlaşmalara karşı tavır sergilemesi ikili ilişkilerde kendi çıkar ve hedeflerine bağlı politikalar izlediklerini göstermektedir.

Yunanistan-Mısır ilişkileri Yunanistan'ın Ortadoğu coğrafyasıyla yakın bağları sebebiyle varlık göstermiştir. Ancak bu bağlar Doğu Akdeniz'de doğalgaz ve petrol rezervlerinin keşfedilmesiyle birlikte ekonomik-politik anlamda daha da gelişme göstermektedir. İki devlet neredeyse tüm sektörlerde iş birliği içerisindedirler. Yunanistan ve Mısır arasında imzalanan anlaşma ile aralarındaki deniz sınırının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bölgede enerji rezervlerinin keşfedilmesi birçok ülkeyi bölgede pay edinme noktasında harekete geçirmiştir. Yunanistan ve Mısır arasında imzalanan bu anlaşma tarihsel olarak bu noktada birleşmektedir. Arama çalışma faaliyetlerinin yürütülmeye başlanması açısından deniz sınırlarının belirlenmesi bu noktada önemlidir. Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması ilk olarak GKRY-Mısır arasında imzalanmıştır. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yunanistan ve

¹³³ M. Duzcu (2021). Türkiye'nin Değişen Jeostratejik Vizyonu ve Doğu Akdeniz Politikası. Abdullah Aydın & Murad Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Çizgi Kitapevi, Konya, İstanbul, s.55-64.

GKRY ile iyi ilişkiler geliştirmesini Arap Baharı sonrası değişen yönetime kadar beklemek gerekecektir.¹³⁴ Arap Baharı sonrası Muhammed Mursi yönetiminin darbe ile devrilmesi ve Abdülfettah Es-Sisi'nin yönetimi ele geçirmesiyle birlikte kötüye giden Türkiye-Mısır ilişkilerinde Mısır-GKRY-Yunanistan ilişkilerinin iyiye dönmesi izleyecektir. Mısır Arap Cumhuriyeti her dönemde birden fazla alanda kendi ulusal güvenliğini sağlamak adına faaliyetler yürütmektedir. Hem bölgede birçok alanda liderliğini koruyabilmeyi amaçlamakta hem de bölgede politika yürütecek aktörlerin ortağı olabilme yolunda amaçlar edinmektedir. Arap Baharı süreci ve sonrasında Mısır Arap Cumhuriyetinin kamu diplomasisi faaliyetlerinin yeri çok daha fazla önem kazanmıştır. Bölgesel lider olma ve bölge adına politikalar oluşturması Mısır'ın politikalarını şekillendirmektedir. Aynı zamanda diğer aktörlerin bölge üzerinde politikalar yürütme arzularının olması Mısır adına olumsuzlukları doğurmaktadır.¹³⁵

Türkiye ve Mısır arasında Libya'daki çıkarlarının çatışması Mısır'ın Yunanistan ile deniz sınırı belirlemeye yöneltmiştir. Yunanistan ve Mısır arasında imzalanan anlaşma Türkiye tarafından tanınmamış ve 'Sözlü Nota' ile BM Genel Sekreterliğine bildirilmiştir. Mısır Arap Cumhuriyeti'ni öncülüğünde Doğu Akdeniz Gaz Formu kurulması amaçlanmıştır. İsrail, Yunanistan, GKRY, İtalya, Ürdün ve Filistin'i kapsayan form Doğu Akdeniz de ortak çalışmaları hedeflemektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise forma Türkiye, Libya gibi bölgenin önemli aktörlerinin dâhil edilmemesidir. Ancak Yunanistan'ın Mısır ve GKRY ile yakınlaşması ve Türkiye'yi yalnız bırakma isteği daha öncede bahsedildiği üzere Türkiye'yi Libya ve KKTC ile ilişkilerini geliştirmesini doğurmuştur.¹³⁶

Yunanistan tarafına devredilen hukukça da uygun olan bölgeler bulunmaktadır. Ancak Yunanistan kendi sınırları dışındaki bölgelerde de hak iddia etmekte bu yönde faaliyetler sergilemektedir. Ancak Türkiye tarafından bu iddialara karşı çıkılmakta bu bölgeleri Türkiye'ye bırakılması desteklenmektedir. Türkiye, GKRY'nin Kıbrıs'ın Batı kesiminde hak iddia ettiği bölgeyi kendi yetki alanı olarak belirtmektedir. Ancak GKRY bu durumlara karşı çıkarak Yunanistan'ın da desteğiyle Türkiye ve KKTC'nin alanlarını ihlal etmekte birçok enerji şirketine bu bölgelerde ruhsat vermektedir.¹³⁷

¹³⁴ H. Arıdemir & Ç. Allı (2019). Doğu Akdeniz Bölesindeki Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmalarının Analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 192-199.

¹³⁵ K. Gürbulak (2021). Mısır'ın Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri İsrail- Filistin- Türkiye- Mısır- Suudi Arabistan- BAE- Katar Örneği*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, s. 245-265.

¹³⁶ F. Sarıaslan (2019). Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (53), 534-544.

¹³⁷ R. Yorulmaz (2020). Doğu Akdeniz'de Ekonomi-Politik Stratejiler ve Türkiye. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, (139), 9-12.

Kısaca toplamak gerekirse Mısır, GKRY ve Yunanistan'ın Türkiye karşısında tutum sergiledikleri süreç olarak değerlendirilmektedir. Mısır'da Arap Baharıyla birlikte oluşan değişiklik Türkiye-Mısır ilişkilerini de değiştirmiştir. Yunanistan ve GKRY kendilerine BAE, Mısır ve Fransa'nın da dâhil olduğu destekler sağlamıştır. Görülmektedir ki her aktör kendi ulusal çıkar ve refahı adına faaliyetlerde bulunmaktadır. Ve Arap Baharı sonrası süreçte aktörleri önemli oranda etkileyen bir diğer durum olan Suriye iç savaşının aktörler üzerindeki etkilerine, ilişkileri şekillendirme noktasına değinmekte yarar vardır.

Arap Baharı sürecini tetikleyen unsurlar aynı oranda Suriye'de de Esad yönetimine karşı genişleyip yayılmaya başlamıştır. Esad yönetiminden memnun olmayan halk kitleler halinde protestolara başlamış, yönetimden karşı bir saldırı gerçekleşmesi sonucunda durum bir iç savaşa eğilmiştir. Bu noktada Suriye ile komşu olan ülkeler başta olmak üzere birçok aktör Suriye'deki durumdan etkilenmektedir. Doğaldır ki Suriye'deki iç savaştan en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye'dir. Başta terör örgütlerinin yaratmakta olduğu sınır güvenliği problemlerinin doğması ve saldırılar sonucunda can kayıplarının yaşanması durumları sorun olarak doğmaktadır. Bunların yanında şiddeti artan savaştan kaçan halkın ilk olarak Türkiye'ye sığınmaları ve sayının giderek artması durumları yine Türkiye açısından son derece önemli sonuçlar doğurmaktadır.¹³⁸ Türkiye'nin kıyılarının güvenliği Suriye iç savaşıyla birlikte zarar görmeye başlamıştır. Bu noktada Türkiye'nin Akdeniz kıyılarının terör örgütlerince tehdit altında olması dolayısıyla Akdeniz'de barışın sağlanması, hem ekonomik açıdan önem teşkil etmekte hem de Türkiye'nin ulusal çıkarları noktasında önemlidir. Doğu Akdeniz'e söz sahibi olmak isteyen her aktörün özellikle Türkiye-Yunanistan bağlamında Suriye iç savaşının etkisi yer edinme açısından önemlidir. Türkiye, Kıbrıs özelinde hakların korunması ve hâkimiyetini artırma durumu ve sınırlarını koruma noktalarıyla politikalarını şekillendirmektedir.¹³⁹

4. Suriye, İsrail ve Mısır'ın Doğu Akdeniz'de Enerji Jeopolitiğinin Kısa Tarihi ve Enerji Politikaları

4.1. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'de Enerji Jeopolitiği ve Enerji Politikaları

Birçok devlette yaşanmakta olan durum Mısır'da da görülmektedir. Öyle ki bu durum enerji kaynaklarına olan talebin artmasıdır. Özellikle 1990'dan bu yana Mısır'da enerji

¹³⁸ İ. Aytaç Kadioğlu (2020). Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2181-2185.

¹³⁹ S. Bardakçı Tosun (2019). Suriye Krizi'nin, Türkiye'nin Akdeniz Güvenliği Politikalarına Etkisi, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, s.692-696. ve agm, 2189-2191.

tüketimi son derece artmaktadır. Bunun yanında Mısır Arap Cumhuriyeti'nin avantajı ise Afrika kıtasında Nijerya ve Cezayir'den sonra en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olmasıdır. Bunun yanında dezavantaj noktası ise sahip olunan enerji kaynakları ülke içerisinde kullanılmaktadır. Mısır adına Zohr bölgesinde keşfedilen enerji kaynakları önem arz etmektedir. Mısır Doğu Akdeniz'de ilk çalışmalarını 1969 yılında gerçekleştirmeye başlamıştır. Doğu Akdeniz'de yapılan doğalgaz arama çalışmalarının da sonuç vermesiyle birlikte Mısır Arap Cumhuriyeti'nin bölge adına politikaları oluşmaya ve hızlanmaya başlamıştır. Mısır tarafından hızlandırılan çalışmalar 2015 yılında sonuç vermiş Mısır adına bölgede çalışma yürüten İtalyan şirket Mısır'ın MEB'lerinde büyük oranda gaz keşfettiğini duyurmuştur. Böylece Mısır birçok aktör tarafından iş birliği içerisine girme noktası önemli konuma yükselmiştir. Mısır Arap Cumhuriyeti bu önemini kendi çıkarları ve ekonomik kazanım olarak güçlendirme noktasında politikalar yürütmeye başlayacaktır.¹⁴⁰

Mısır'ın bölgede öneminin artması Doğu Akdeniz'de başlattığı doğalgaz arama çalışmaları ve bunun sonuç vermesiyle birlikte arttığını yukarıdaki paragrafta yer almaktadır. Mısır, Doğu Akdeniz'e kıyı şeridi olan en uzun ikinci ülkedir. Bu noktada Mısır bölgede arama çalışma faaliyetleri adına birçok kez keşif gerçekleştirmiştir. Hüsnü Mübarek dönemi Doğu Akdeniz'de çalışmaların hızlandığı bir dönem olmuştur. Birçok ülke ile arasında MEB belirleme çalışmaları da yürütmektedir. Bu noktada ilk olarak GKRY ile MEB belirlenme anlaşması imzalanmıştır. Arap baharı öncesi yönetimde olan Muhammed Mursi döneminde GKRY, İsrail, Yunanistan ile ilişkiler değişmeye başlamış Mısır daha çok Türkiye nezdinde ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bu noktada İsrail, Yunanistan ve GKRY Mursi yönetiminden rahatsız olmuşlardır. Arap Baharı hareketleriyle Mursi yönetimi son bulmuştur.¹⁴¹ Mursi yönetiminin son bulması ve Sisi yönetiminin başlaması Mısır'da Doğu Akdeniz'e yönelik politikaların Yunanistan ve GKRY'ne doğru evrilmesini beraberinde getirmiştir. Mısır, Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi politikasında dâhil etmeye yönünde tutum sergilemiştir.

Mısır'ın Sisi yönetiminde Doğu Akdeniz'de politikalar yürütmeye ağırlık vermeye başlaması küresel çapta ve özellikle bölgesel bağlamda kilit rol üstlenme amacı olması kaynaklıdır. Bu noktada birçok devletle ilişkileri geliştirmeye başlamış ve aynı zamanda yine uluslararası şirketleri Mısır'a çekmeye çalışmaktadır. GKRY ve Yunanistan'la yakın ilişkiler kuran Sisi yönetimi Kahire'de üç devletin katılımıyla ilk zirve toplantılarını da

¹⁴⁰ İ. Numan Telci (2020). Mısır'ın Doğu Akdeniz Politikası, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.187-191.

¹⁴¹ M. Cem Demirci (2019). Doğu Akdeniz'de Doğalgaz Bilmecesi, bölgede kilit ülke Mısır. [Erişim: 05.01.2023, <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd>]

gerçekleştirmişler bu zirvede Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği, kaynakları noktasında görüşme sağlamışlardır. Daha sonra gerçekleştirmiş oldukları zirvede ise Türkiye’yi açıkça Doğu Akdeniz’den dışlayan anlaşmayı imzalamışlardır. Anlaşma gereğince GKRY’nin MEB’inde kabul edilen 12. Afrodit sahasından çıkarılacak gaz doğrudan Mısır’a taşınacağı kararı alınmıştır böylece Türkiye Doğu Akdeniz’de dışarıda tutulmuştur.¹⁴² Bunun yanında yukarıda bahsi geçen İtalyan şirket ENİ, Mısır’ın sahip olduğu bölgede keşfettiği rezervlerin 5,5 milyon varile yakın olduğunu duyurmuş şirket 2017’de hisselerini satmıştır. Böylece Zohr sahasında İtalyan Şirket ENİ, Rusya (Rosneft) ve BP hisselerine sahip olmuşlardır.¹⁴³ Yapılan çalışmalarla İtalyan şirket Nur sahasında yeni gaz rezervleri keşfettiğini açıklamıştır. Mısır ve GKRY taraflarınca anlaşmaya gidilen bir diğer nokta ise Doğu Akdeniz’den çıkarılacak gazın Mısır şehrindeki LNG tesisine buradan da küresel pazara sunumu kararlaştırılmıştır. Bu Doğu Akdeniz’den çıkarılacak gazın Avrupa’ya ilk kez LNG olarak taşınmasını sağlaması açısından önemlidir.¹⁴⁴

Doğu Akdeniz’de önemli bir aktör olmayı amaçlamakta olan Mısır, Doğu Akdeniz’de varlığı noktasında İsrail ile de yapmış olduğu anlaşmalarla ortaya koymaktadır. İsrail ile yapmış olduğu antlaşma ile İsrail’den Mısır’a doğal gaz ihraç etmeye başlayacaktır. Mısır adına önemli bir anlaşmadır ki hem ülke içerisindeki ihtiyaç karşılanmış olacak aynı zamanda da Mısır Doğu Akdeniz gazının ulaştırılmasında merkez ülke konumuna yükselmesine yardımcı olacaktır.¹⁴⁵ Mısır’ın Doğu Akdeniz politikaları tamamen bölgede doğalgaz rezervlerinin keşfedilmesiyle birlikte sert politikalar izleme yolunu tutmaktadır. Aynı zamanda Mısır’ın enerji kaynakları bölgede önemli bir aktör olmasını sağlamıştır.

4.2. Suriye’nin Doğu Akdeniz’de Enerji Jeopolitiği ve Enerji Politikaları

Enerji rezervleri açısından Suriye’de dünya sıralamasında yerini almaktadır. Ülkede petrol rezervlerinin en büyük alanını El-Ömer’de bulunurken ülkenin tüm enerji kaynaklarını Deyrizor bölgesi karşılamaktadır. Suriye’de Arap Baharı sürecinden etkilenmiş ve önemli olarak Suriye iç savaşından bu yana ülkenin petrol ve doğalgaz rezervleri terör örgütünün

¹⁴² NTV (2015). Rumlar ve Mısır Doğalgaz Anlaşmasıyla Türkiye’yi Devre Dışı Bırakmak İstiyor. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.ntv.com.tr/dunya/misirla-rumlarin-boru-hatti-projesi,gp9TmLolDEuW1m5fgvUJWw>]

¹⁴³ Eni.com (2015). Eni discovers a supergiant gas field in the Egyptian offshore, the largest ever found in the Mediterranean Sea. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.eni.com/en-IT/media/press-release/2015/08/eni-discovers-a-supergiant-gas-field-in-the-egyptian-offshore-the-largest-ever-found-in-the-mediterranean-sea.html>]

¹⁴⁴ Enerji Portalı (2018). GKRY ve Mısır, Gaz Boru Hattı Anlaşması İmzalandı. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.enerjiportali.com/gkry-ve-misir-gaz-boru-hatti-anlasmasini-imzaladi/>]

¹⁴⁵ The Jerusalem Post (2020). *Israel starts exporting natural gas to Egypt*. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.jpost.com/Breaking-News/Israel-starts-exporting-natural-gas-to-Egypt-energy-ministers-say-614214>]

elinde bulundurmaya başlamıştır. Suriye'nin coğrafi konumu itibariyle Doğu Akdeniz petrol ve doğalgazının dağıtılması noktasında birçok boru hattı güzergâhında bulunması Suriye açısından önem arz etmektedir. Özellikle Suriye ve İsrail arasında bulunan Levant havzası olarak bilinen bölgedeki doğalgaz ve petrol keşifleri önemini arttırmaktadır. Amerikan Jeolojik Araştırma Merkezini yayınlamış olduğu rapora göre bahsi geçen bölgede 3,45 trilyon metreküp doğalgaz rezervinin bulunduğu tahmini verilmiştir. Suriye'nin coğrafi konumunun getirdiği avantajları ve aktif olarak Doğu Akdeniz'de keşfedilen petrol ve doğalgazın işletimini sağlayabilmesi açısından siyasi istikrarı sağlaması gerekmektedir.¹⁴⁶

Bunun yanında Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesi önemli konulardan biridir. Deniz yetki alanları belirlenirken çıkan her sorun taraflar arasında diğer başka konuları da etkileyebilmektedir. Türkiye ve Suriye arasında da deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik bir sorun Türkiye ve Suriye deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında kesişen alanların bulunmasıdır.¹⁴⁷

4.3. İsrail'in Doğu Akdeniz'de Enerji Jeopolitiği ve Enerji Politikaları

İsrail için enerji kaynaklarına baktığımızda enerji kaynakları bakımından uzunca yıllar dışa bağımlı halde olduğunu görmekteyiz. Fakat enerji kaynaklarına olan dışa bağımlılık gerçekleştirilen keşiflerle dengeyi değiştirmeye başlamaktadır. 2009'da Tamar gaz alanında gerçekleşen ve daha sonra Hayfa gaz alanında Leviathan sahasındaki keşifler İsrail'in enerji bağımlılığını büyük oranda değiştirmiştir.¹⁴⁸ İsrail enerji güvenliğinin oluşturulmasında birçok girişimlerde bulunmaktadır ancak bu yönde birçok sorunla karşılaşmaktadır. Enerjiye olan bağımlılık bu sorunları beraberinde getirmektedir.

Benzer sorunlar yaşayan İsrail'e; Doğu Akdeniz'de hızlandırılan arama çalışma faaliyetleri ve bu yeni keşifler, enerji güvenliği sorununu büyük oranda değiştirmiştir. Leviathan, Afrodit ve daha sonra Mısır kıyılarında gerçekleşen gaz keşifleri İsrail'i hem bölgenin gaz keşfi yapan ilk ülke olma önemi katmış hem de hızla artan tüketimi karşıya bilmek adına önem taşımaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ I. Acar & M. Yılmaz (2018). Doğu Akdeniz Kıta Sahaneli Sorunsalı Üzerinden Doğalgaz Paylaşımı, *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 3-6 Ekim, Ankara, s.605.

¹⁴⁷ C. Yayıcı (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Stratejileri*, 4(6), 25-26.

¹⁴⁸ M. Köylü (2021). Energy Card Of The Eastern Mediterranean: Cyprus. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 4(8), 43-44.

¹⁴⁹ M. Harunoğulları (2020). Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 462-464.

Keşiflerin ardından İsrail politikalarını belirleme noktasında ilk adımını Yunanistan'a GKRY üzerinden İsrail ve Yunanistan'ı bağlayacak boru hattı projesini sunmuştur. Bunda özellikle İsrail münhasır ekonomik bölgesiyle GKRY'nin münhasır ekonomik bölgesinin komşu olmaları etkindir. Bunda özellikle Türkiye ve İsrail arasında gerçekleşen Mavi Marmara olayı etkili olmuştur. Olayla birlikte bozulan ilişkilere Yunanistan ve GYRY ile yakınlaşma yolunu izlemiştir İsrail. GKRY, İsrail ve Yunanistan'ı kapsayacak politikaları kendi enerji güvenlikleri ve çıkarlarına göre değerlendirmişlerdir. Fakat ilerleyen süreçlerde politikaları arasına Türkiye-İsrail-Kıbrıs botu hatları da yer alacaktır. Türkiye üzerinden AB'ye aktarılacak projelerin yapımı çok daha az maliyetli ve kolaydır. Ancak bu durumda da GKRY ile olumsuzluklar doğacaktır. Yunanistan'ın hem NATO hem de AB üyesi olması Doğu Akdeniz'de bir ittifakın oluşmasında İsrail için önemli noktadır.¹⁵⁰

Leviathan bölgesindeki gaz keşifleri İsrail'in Mısır politikalarını da şekillendirmiştir. Mısır, Leviathan gaz üretimi ve İsrail gaz ihracatının önemli aktörüdür. Doğu Akdeniz'deki gaz rezervleri İsrail'e bölge devletleriyle ilişkiler içerisine girmesine sağlamaktadır. Ancak Arap Baharı süreci ve benzeri gelişmeler ilişkilerde bazı sorunlara sebep olabilmektedir. Örneğin Arap Baharı sonrası İsrail-Mısır ilişkilerinde Arap-İsrail sorunları bazı enerji şirketlerince sorun oluşturabilmektedir ve bazı enerji şirketlerinin İsrail ile çalışmadığı gözlenmiştir. Bölgede barışın ve iş birliğinin artırılmasında İsrail'in büyük menfaati vardır. Bu anlamda İsrail birçok aktörle bağlar kurmakta ve geliştirmektedir. Mısır'da darbe sonrası Sisi yönetimi ve İsrail yakınlaşması bu noktada önem arz etmektedir.¹⁵¹

İsrail'in Doğu Akdeniz üzerinde birçok projeyi hayata geçirmeye çalışmaktadır. Mısır gazının İsrail'e ve oradan başka ülkelere ulaşması adına Arap Doğalgaz Boru hattı projesi, İsrail'in enerji ihtiyacını karşılamak adına Türkiye ile Akdeniz Boru Hattı Projesi ve daha fazlası için İsrail girişimlerde bulunmaktadır. Her ne kadar bazı sorunlar çıkıp çatışmalar yaşansa da İsrail enerji ihtiyacının karşılanması ve ulusal çıkarlarının korunması adına önemli girişimlerde bulunmaktadır. İsrail'in Doğu Akdeniz'de ruhsatlandığı sahaların 1 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵² Bu da İsrail'e çok kısa bir zamanda enerji ithalatçısı konumdan enerji ihracatçısı konuma gelmesini sağlamıştır. Aynı zamanda bu durumların ekonomik boyutu göz ardı edilmemelidir. Sahip olunan sahaların işletimini üstelenen

¹⁵⁰ F. Kökyay (2021). Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Akdeniz Enerji Politikası. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(101), 149-150.

¹⁵¹ M. Kurt (2019). Mursi'den Sisi'ye Mısır-İsrail İlişkileri, İsmail Numan Telci (Ed.), *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası Dönüşüm Arayışından Meşruiyet Çıkarmasına*, SETA Kitapları, İstanbul, s.76-82.

¹⁵² H. Oruç (2021). İsrail'in Doğu Akdeniz Politikası ve Türkiye (1). [Erişim: 05.01.2023, <https://www.gazetebirlik.com/yazarlar/israilin-dogu-akdeniz-politikasi-ve-turkiye-i/>]

şirketlerin ülke ekonomisine vergiler, ruhsat, telif ve benzeri noktalarda sağladığı katkılar ve yabancı şirketler tarafından yapılan yatırımlar, artan istihdam noktaları dâhil edildiğinde ekonomi politik yön göz ardı edilmemelidir. Ayrıca doğalgaz satımlarından elde edilen gelir de düşünülünce enerjinin ekonomideki katkısı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İsrail'in politikaları bu yönlerde şekillenmektedir.

5. Bölüm Değerlendirmesi

Bölümde Doğu Akdeniz'deki mevcut durumun güvenlikleştirme kavramıyla açıklanabileceği noktasından hareketle, Türkiye-Yunanistan-Kıbrıs ilişkileri dönemlere ayrılarak aktörler üzerinden bir okuma gerçekleştirilmiştir. İlişkileri etkileyen unsurlara değinilerek ve küresel konjonktürün etkilerine dikkat çekilerek bölümde Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği durumunun bir güvenlikleştirme meselesi olduğu belirtilmektedir. Dönemlere ayrılarak ele alınmaya çalışılan Türkiye-Yunanistan-Kıbrıs ilişkilerine baktığımızda önemli kırılma noktalarının gerçekleştiği gözlenmektedir. Çeşitli olaylar ikili ilişkilere yön verdiği gözlenmektedir. Kıbrıs sorunu, azınlık sorunları, MEB sorunları örnek olarak verilebilir. Günümüzde Doğu Akdeniz adına oluşturulan politikaların arka planını bu noktalar oluşturmaktadır. Bu tür ilişkisel ağın yanında ikili ilişkilerin iyi yönde geliştiği dönemler nasıl açıklanmalıdır? Yunanistan'ın Türkiye adına AB olumlu oyu nasıl değerlendirilmelidir? Bu noktada durumun güvenlikleştirme kavramıyla açıklanması gerektiği eklenmesi gereken bir durumdur. Çalışmanın bu bölümünde 'Güvenlik' kavramının Uluslararası İlişkiler teorilerinden realist teorinin ötesinde bir anlayışla değerlendirmek gerektiğine yönelik okuma sunulmaktadır. İkili ilişkilere Mısır, Libya üzerinden analiz aktarılmaya çalışılmış, Suriye, İsrail, Mısır'ın Doğu Akdeniz'de enerji Jeopolitikleri ve enerji politikaları aktarılmıştır. İkinci bölümde, devletlerarası rekabet ve güvenlikleştirme meselesi ve üçüncü bölümde işlenecek olan Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliğinin anlaşılması amaçlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, EKONOMİ ve POLİTİKA YAKINSAMASI OLARAK DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİ

1. Giriş

Doğu Akdeniz'deki enerji keşifleri hem bölge ekonomisine, bölge devletlerinin ekonomilerine büyük oranda katkı sağlamaktadır. Hem de bölgenin jeopolitik olarak öneminin artmasında katkı sağlamıştır. Doğu Akdeniz'e baktığımızda uluslararası ticarete, enerji kaynaklarının keşfi ile enerji güvenliğine ve bölgeye sağladığı jeopolitik önemle anılmaya başlandığı gözlenmektedir. Geçmişten gelen önemli kodlarıyla bölge yalnızca enerji kaynaklarını barınması amacıyla değil önemli ticaret yollu olması, birçok medeniyete ev sahipliği yapması, kültürel zenginlik taşıması dolayısıyla da önemlidir. Baktığımızda bölge ve bölge dışı birçok aktör adına önem arz eden bölge, keşiflerle daha da önemini arttırmıştır. Keşifler beraberinde enerji güvenliğini de getirmektedir.

Bu bölümde Doğu Akdeniz'de mevcut enerji güvenliğinin ekonomi politik yönü ele alınmaya çalışılmış ve bu durum neden UPE ile alınmalı sorusunun argümanları aktarılmıştır. Bahsedilmesi gereken ekonomi ve politika kavramlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini anlamlandırabilmektedir. Aynı zamanda uluslararası boyutu dâhil edebilmektir. Bu amaçla ekonomik politik durumlar aktarılmış, neden UPE sorusuna UPE'nin temel savunuları temelinde açıklık getirilme çalışılmıştır. Ekonomik politik olarak ele alınması gereken konunun uluslararası boyutunun dâhil edilmesi son derece önemlidir. Bu aktarımın gerçekleşmesinde önemli küresel güçlerin bölge adına gerçekleştirmiş oldukları politikalar ele alınarak aktarım sağlanmaya çalışılmıştır. Bölümde önemli UPE aktörü olarak kabul edilen devlet dışı aktörlerin bölgedeki rollerine ve politikalarına yer verilmiştir. Buradaki amaç devlet temelli analizler gerçekleştiren realist anlayış karşısında eleştirel bir tutum sunabilmektir. Bu amaçla yeni yönetim kavramlarıyla devlet-şirket, devletlerin şirketleşmesi, Varlık fonu, TÜSİAD, MÜSİAD ve TİKA örneklerine yer verilmiştir. NATO ve AB'nin Doğu Akdeniz politikaları aktarılacak UPE aktörü hükümetler arası örgütlere de değinilmesi gerektiği düşünülerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte değişen süreçte yine önemli UPE aktörü olan ÇUŞ'lerin bölgedeki rolleri ve dış politikadaki etkilerine değinilmiş, küreselleşmeyle birlikte gelişen ortamda sınırların kalkması, uzaklık faktörlerinin güvenlik meselelerinde koruyucu rolünü kaybetmeleri dolayısıyla caydırıcılığını kaybetmesi durumları uluslararası ve bölgesel olarak

iş birliğini sağlamayı zorunlu kılmaktadır. Birinci bölümde değinilen karşılıklı bağımlılık kavramı bu bölümde ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Bölgedeki Aktörler/Bölge Dışı Aktörler ve Devlet Dışı Aktörler Adına Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliği en son aktarılarak bölümde karşılaştırmalı bir analiz sunmayı amaçlamaktayız. Bölgedeki enerji güvenliğinin ekonomik ve politik durumlar aktarılmaya çalışılmıştır. Enerji güvenliği ithal eden, ihraç eden ve transit aktör, açısından son derece önemlidir.

Enerji güvenliğinin her bir aktörce farklı algılanması örneğin petrol ithal eden aktörlerce farklı, ihraç edenlerce farklı algılanması ve bu durumların enerji rekabetine yönelik algıları, kendi çıkarlarına göre güvenlik sorunsalına getirmiş olabilmeleri birinci bölümde ele almış olduğumuz güvenlikleştirme kavramıyla analize sunulmuştur.

2. Doğu Akdeniz

Doğu Akdeniz olarak anılmakta olan bölge; birleşme noktaları Afrika, Asya ve Avrupa olan son derece önemli bir alanda bulunmaktadır. Her üç kıtanın da kendine has ayrı ayrı önemlerinin bulunması bu üç kıtanın birleşme bölgesi olan Doğu Akdeniz’in ne derece önemli olduğunu göstermektedir.¹⁵³ Doğu Akdeniz bölgesi için bir tanım yapılacaksa eğer bu bölgenin hangi devletleri kapsadığını belirlemek son derece önemlidir. Doğu Akdeniz bölge devletlerine bakacak olursak dar anlamda ve geniş anlamda yapılan tanımlamalara göre dâhil olan veya ayrılan devletler verilecektir. Geniş anlamda yapılan bölge devletleri tanımına göre bu devletler İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, KKTC, GKRY ve Tunus olarak verilmektedir. Dar anlamda yapılan tanımlamada bu devletler Yunanistan, Türkiye, Libya, Mısır, Suriye, Lübnan, İsrail, KKTC, GKRY, Ürdün ve Filistin verilmektedir.¹⁵⁴

Doğu Akdeniz bölgesi dünyanın birçok önemli bölgelerinden bir tanesidir. Hem kara hem deniz alanlarına sahipliğiyle bölge devletleri ve diğer aktörlerin dikkatini çekerek jeopolitik ve jeoekonomik olarak her zaman önemini korumaktadır. Tarihi ve ticari yolları da barındıran bölge birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.¹⁵⁵ Öyle ki içerisinde Osmanlı İmparatorluğunun bulunduğu Mısırlıların, Yunanlıların ve Roma İmparatorluğu bölgede

¹⁵³ C. Özgen (2013). Doğu Akdeniz de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekâtı. *Akademik Ortadoğu*, 8(1), 104.

¹⁵⁴ agm, s.130-134.

¹⁵⁵ E. Örselli & V. Babahanoğlu (2019). Doğu Akdeniz’de Açılmaya Çalışılan Pandoranın Kutusu: Enerji Kaynaklarından Alan Hâkimiyetine Uzanan Ekonomi Politik Hesaplar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 389.

hâkimiyet kurdukları görülmektedir. Doğu Akdeniz bölgesi köklü tarih, ticaret merkezi, kültürel zenginlik, ekonomik ve politik önemiyle birçok çalışmaya konu olmakla karşımıza çıkmaktadır. Birçok medeniyetin başkenti olan bölgede siyasi-sosyal-kültürel açıdan sorunlarda beraberinde gelmektedir.¹⁵⁶ Doğu Akdeniz bölgesi tarihte birçok ilkin yaşanmasına şahitlik eden bir bölgedir. İlk deniz savaşının bu bölgede M.Ö. 4000’li yıllarda yapıldığı, Mısır’da M.Ö.4000 yıllarında, ilk kez yazının kullanılması Sümerlilerle birlikte, ilk kanunların yazılmış olması, tarihte ilk kütüphane, ilk paranın kullanılması bu önemli olaylardan birkaçıdır. Ve özellikle günümüz dünyasında bilinen kadarıyla petrol rezervlerinin yarısından fazlası ve doğalgaz rezervlerinin %41 gibi ciddi bir oranın bu bölgede olması Doğu Akdeniz bölgesinin önemine de şahitlik etmektedir.¹⁵⁷

Süveyş kanalının açılması¹⁵⁸ (Dünya üzerinde ilk yapay kanal) bölgenin öneminin artmasını sağlamıştır. Bunun yanında Doğu Akdeniz’de enerji kaynaklarının mevcudiyeti ve bu kaynakları elde etme çabası bölgede yaşanan sorunların doğmasının sebeplerindedir. Geçmişten gelen sorunlarla beraber yeni enerji kaynaklarının keşfedilmesi bölgede sorunların devam edeceğini göstermektedir. Yeni keşfedilen doğalgaz ve petrol rezervleri yeni mücadele alanlarının doğmasında etkin olmuştur. Bölge devletlerinin kendi Münhasır Ekonomik Bölgelerinde keşfedilen gazların paylaşımı ve dağılması bu yeni mücadele konularından birkaçıdır.¹⁵⁹

Doğalgaz ve petrole olan ihtiyaç gelişen dünya düzeninde özellikle küreselleşmenin de etkisiyle her geçen gün arttığını görmekteyiz. Son dönem enerji kullanımında doğalgaz enerji kaynakları arasında en çok tüketimi gerçekleştiren doğal kaynak olduğu gözlenmiştir. Birçok enerji kaynağına geçmişte ihtiyaç duyulmuş ve günümüzde de duyulmaktadır. Bu durum yeni gaz keşiflerinin yapılmasına arama faaliyetlerinin artarak gelişmesine yol açmıştır. Doğalgaz rezervlerinin keşifleri gün geçtikçe artmaktadır. Rezervlerin çoğunluğu Orta Doğu bölgesinde yayılmakla birlikte Doğu Akdeniz bölgesinde yeni keşifler gerçekleşmiştir. Özellikle Doğu Akdeniz bölgesi bünyesinde 10-15 milyon metreküp doğalgaz ve 2-3 milyar varil rezervleri barındırması açısından yeni arama keşif çalışmalarının odak noktası olma özelliğini her dönemde korumaktadır. Bölge devletlerinden İsrail, Mısır, Lübnan, Filistin ve GKRY

¹⁵⁶ T. Ak (2018). *Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Türkiye, Kıbrıs, İsrail ve Mısır Bağlamında İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, s.42-45.

¹⁵⁷ D. Yıldız& D. Yaşar (2012). *Doğu Akdeniz’de Küresel Santraç*. Truva Yayınları, İstanbul, s.20.

¹ Süveyş Kanalı 1869 yılında Mısır Valisi İsmail Paşa zamanında açılmıştır.

¹⁵⁹ D. İstikbal& M. Hacı Boyraz (2019). Doğu-Akdeniz de Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İnceleme Dergisi*, 3(5), 69.

münhasır ekonomik bölgelerinde yapılan arama çalışmalarını başarıya ulaşması bölgenin değerini arttırmış aynı zamanda ilgili devletlere de birçok avantajı beraberinde getirmiştir.¹⁶⁰

Doğu Akdeniz’de bulunan gaz rezervleri günümüzden çok uzun yıllar önce keşfedilmiştir. Henüz keşfedilmemiş 181 milyon ton petrol, 3,5 trilyon metreküp doğalgaz 70,2 milyon ton sıvı doğalgaz (LNG) rezervinin bulunduğu belirtilmektedir. Bölgede çalışmalara 2011 yılında GKRY, İsrail Doğu Akdeniz de en önemli keşfini 2009 yılında, Mısır Arap Cumhuriyeti Zohr sahasını 2015 yılında ve Filistin gaz sahası ise 2000 yılında gerçekleştirmiştir. GKRY, 198,2 milyar metreküp tahmin edilen kaynağı 2017 yılında üretime başlamış, İsrail devleti 2013 yılında üretime başlamış, Mısır ve Filistin ise 2017 yılında üretime başlamışlardır. Dolayısıyla iki bölgeyi birbirine bağlayan konumu, Süveyş Kanalı’nın mevcudiyeti ve Hint Okyanusu, petrol-doğalgaz rezervlerinin varlığı, ekonomik, kültürel, siyasi, jeopolitik-stratejik yönleriyle Akdeniz, yalnızca bölge devlerini değil ABD başta olmak üzere birçok küresel gücün de dikkatini çekmektedir.¹⁶¹

3. Doğu Akdeniz Adına Nenden Uluslararası Politik Ekonomi

3.1. Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliği ve UPE açısından Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliği

Bu bölümde ele alınmaya çalışılacak olan Doğu Akdeniz’deki mevcut durumu ne şekilde analiz edeceğimiz ve buna neden ihtiyaç duyduğumuz adına olacaktır. Bu noktada durumu Uluslararası Politik Ekonomi anlayışı çerçevesinde ele almaya çalışmaktayız. Uluslararası Politik Ekonomi(UPE) kuramı İkinci bölümde ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu noktada UPE’nin temel savları dikkate alındığında Doğu Akdeniz’de mevcut durum UPE ile incelenmelidir. Bu noktada İkinci bölümde aktarılmaya çalışılan temel savlar dikkate alınıp bu şekilde Doğu Akdeniz’deki süreç analiz edilecektir. Bu noktada hem UPE adına Akdeniz’in önemi ortaya konmaya çalışılmış olunacak hem de kabul görmekte olunan kabuklaşmış birçok uluslararası ilişkiler teorilerine karşı eleştirel tutumumuz açıklanmaya çalışılacaktır. Realist teori uyarında savunulmakta olan ve birçok durum adına devlet temelli analizlerin geliştirilmesi noktasında ve aynı zamanda güvenlik analizleri noktasındaki eleştirel yaklaşımda olduğumuz aktarılacaktır. Bunların yanında İkinci bölümde UPE ile özdeşleşmiş karşılıklı bağımlılık ve güveniksizleştirme ve karşılıklı bağımlılık üzerinde durulacaktır.

¹⁶⁰ M. Ersal & A. Keser & A. Serdar Erdurmaz (2019). Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları ve Jeopolitik Etkisi, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 365-372.

¹⁶¹ C. Yayıncı (2020). *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, s.34-75.

Üç önemli başlıkla analiz aktarılmaya çalışılacaktır. Bu noktada ilk başlık, bir durumun hem ekonomik hem siyasi sonuçlarının birbirlerini etkileyecekleri ve birlikte değerlendirilmeleri yönündeki görüştür. Birinci bölümde değinildiği üzere Doğu Akdeniz bölgesi stratejik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda bölgede yeni enerji kaynaklarının keşfedilmesi bu önemin günümüzde de korunmasını sağlamıştır. Bölge enerji kaynakları bakımından doğalgaz ve petrol zenginliğine sahiptir. Dolayısıyla hem ekonomik hem de siyasi bir boyutu vardır ki bu durumlar hem ekonomik boyutu hem de politik bir boyutta sonuçlar doğurmaktadır. Her siyasi durumun bir ekonomik her ekonomik durumun da bir politik yansıması olacağını savunarak bu durumların politik-ekonomik olarak birleştirilerek ele alınması gerekmektedir.

Bu noktada ikinci başlık ise bölge devletlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ve aynı zamanda bölge devletlerinin dışında bölge dışı devletlerin burada yürütmeye çalıştıkları politikalarıdır. Burada yürütmüş oldukları politikaları tanımlayabilmemiz açısından uluslararası boyutu eklememiz gerekmektedir. Bu durum içinde Uluslararası politik ekonomiyi dâhil etmemiz gerekmekte olduğudur. Bölge devletlerinin birçok küresel aktöre ruhsat vermeleri meseleyi uluslararası alana taşımanın bir diğer yanıdır.

Aynı zamanda Uluslararası politik ekonomi anlayışı çerçevesinde baktığımızda sistemdeki tüm aktörleri Doğu Akdeniz’de aktif rol oynadıklarını görmekteyiz. Üçüncü başlık olarak bu noktaya Doğu Akdeniz’de rol oynayan devlet dışı aktörlere değinilecektir. Devletler ve devlet dışı aktörleri değerlendirmeye katmak Doğu Akdeniz’deki durumun analizi adına daha sağlıklı olacaktır.

UPE ile özdeşleştirilen konu ile de bağlı olan karşılıklı bağımlılık ve güvenikleştirme adına aktarım dördüncü olarak verilmeye çalışılacaktır.

Sonuç itibarıyla başlıklar Doğu Akdeniz’de mevcut durumun UPE ile neden ele alınması gerektiğini ortaya koyacaktır.

3.1.1. Ekonomi-Politika Neden Birlikte Ele Alınmalı

Aşağıda Doğu Akdeniz’de enerji güvenliğine yönelik ekonomik politik durumlar aktarılmaya çalışılmıştır. Dikkat edilen nokta aktörlerin politika üretmelerinde etkin olacak bazı noktalara değinmek ve ekonomik olarak elde edilen durumların aktarılmaya çalışılmasıdır.

Geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi günümüzde de doğalgaz kullanımı tüm alanlarda oldukça artmıştır. Son derece yüksek kullanım artışı olduğu gözlemlenmiştir. Bu açıdan özellikle kaynak açısından bağımlı olan devletler var olan enerji kaynaklarını paylaşma ya da

yeni kaynak bulma noktasında gelişmelere gitmektedirler. Tam burada Doğu Akdeniz’de gaz arama çalışmaları yoğun bir şekilde işlem görmeye başlanmıştır. Olası bir keşfin getireceği jeopolitik kazanç göz ardı edilmemelidir. GKRY, Mısır, İsrail alanlarında yapılan çalışmaların olumlu sonuç vermesi jeopolitik açıdan son derece önemli katkılar sağladığını belirtmek gerekmektedir. Bu katkıyla birlikte birçok bölge devleti, bölge dışı devlet ve özellikle önemli enerji şirketleri bölgede arama çıkarma çalışmaları yürütme amaçları edinmektedirler. Bu noktada karşımıza çıkacak ilk sorun keşfi gerçekleştirilen kaynakların çıkarımı ve aktarılması noktasındaki maliyet sorunudur. Klasik yollarla gazın nakledilmesi son derece maliyetlidir. Bu noktada gazın sıvılaştırılması yönünde projeler geliştirilmiştir. Fakat bu noktada da ihraç eden taraf açısından fiyatların düşük olması değerlendirmelere katılmaktadır. Bu yönde boru hatları ile transferlerin gerçekleştirilmesi ihracat taraflarınca tercih edilmektedir. Boru hatlarının hangi ülkelerden geçeceği, hâlihazırda devam eden Kıbrıs meselesi ve bölge devletleri arasındaki rekabet bir taraftan olumlu yönde iş birlikleri sağlarken diğer yandan var olan eski çatışma konularına yeni çatışma alanlarının eklenmesini doğurmaktadır. Özellikle Türk-Yunan ilişkilerinde tarihsel kodlarla devam eden uyuşmazlıklara yenilerinin de eklenmesi durumu ortaya çıkmıştır.¹⁶²

Doğu Akdeniz bölgesi bünyesinde birçok olumlu faktörü beslerken diğer yandan bu bölge birçok farklı sorunu barındırmaktadır. Bölgede çok eski tarihlere dayanan siyasi sorunlar yanında sosyal, kültürel ve tabii ekonomik sorunları görmekteyiz. Sürekli gelişen düzenle beraber yeni sorunlarda ardı ardına gelmektedir ve enerji güvenliği sorunu da eklenmekle beraber uzun zamandır varlığını korumaktadır. Jeopolitik açıdan bu kadar önemli olan bölgede bu durumdan kaynaklı birçok sorun belirmesi doğaldır. Özellikle bu sorunlardan biri olan bölge devletlerinin yeni keşfedilmiş bu kaynaklardan pay elde etmek gibi amaçları bölgede oluşabilecek güvenlik problemleri başlangıç olarak verilebilir.¹⁶³

Güvenilir ve yeterli enerji tedarigi olarak ele alacaksa enerji güvenliğini, sürdürülebilirlik, büyüme ve çevre sacayaklarımızı oluşturacaktır. Kıt kaynaklara ulaşım ve bunların dağıtımı gün yüzüne çıkacaktır. Dolayısıyla bu kıt kaynaklar ve bunlara ulaşma arzusu bölge devletleri dâhil birçok aktöründe amacı halinde olması Doğu Akdeniz’deki

¹⁶² E. Roni Mira (2022). Türkiye-Libya Arasında İmzalanan “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının” Türk Dış Politikasına Etkisi. *Anadolu Strateji Dergisi*, 4(1), 17-19.

¹⁶³ H. Çomak & Burak Şakir Şeker (2019). Doğu Akdeniz Enerji Jeopolitiği Çerçevesinde Devletlerarası Donanma Rekabeti ve Küresel Deniz Gücü Olma Yarışı, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 1493-1502.

enerji güvenliği yalnız ulusal değil uluslararası bir boyut kazanmış olmaktadır.¹⁶⁴ Enerji güvenliği bu açıdan enerjinin temin, tedarik ve dağıtımını gibi durumlarda oluşabilecek herhangi olumlu durumu hayata geçirme olumsuz olanı önleme boyutudur.

Küreselleşmeyle birlikte enerji kaynaklarına olan ihtiyaç artmakta artan ihtiyaçtan doğan tüketim kullanıcılar açısından bir sorun haline gelmektedir. Bu noktada üretici konumunda olan aktörlerin rolü önemli hale gelmektedir. İthal eden ve ihraç eden aktörler olarak sınıflandırdığımızda Doğalgaz ve petrol üreten devletler aynı zamanda kendi ihtiyaçlarına göre ve kullanım oranlarında ürettikleri oranı aştıklarında ihraç eden aktör konumunda da olabilmektedirler. Enerji yönünden bağımlı olan aktörlere baktığımızda bazılarının sanayileşme noktasında ileride ancak enerji kaynakları noktasında bağımlı halde oldukları gözlemlenmektedir. Tüketim noktasında olan artış ve kaynakların kıtlığı, giderek artan ihtiyaç enerji noktasında güvenlik açısından ilginin arttığını vermektedir. Bu nokta bizleri Doğu Akdeniz bölge devletleri dâhil bölge dışı birçok aktörün bölgeyi göz ardı edemeyeceklerini, Doğu Akdeniz'in ne derece önemli olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁶⁵

Enerji güvenliği ithal eden ve ihraç eden aktörler için farklı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Enerjiyi ithal eden aktörler açısından ele almak gerekirse, bu noktada karşıya çıkabilecek en önemli sorunlardan biri bu ihtiyacı karşılayacak bir tedarikçi sağlamaktadır. Bu noktada oluşacak sorunlar özellikle zaman içerisinde oluşabilecek siyasi, sosyal ve ekonomik her türden sorunla karşılaşılacak sorunlardır. Daha önce anlaşılmalı olunan halden bazı sebeplerden dolayı karşı karşıya kalabilmektedirler. İthal eden taraf açısından bir başka sorun ise fiyatlardan dolayı değişiklikler olabilmektedir. Aynı zamanda transfer durumunda da sorunlar yaşanabilmektedir. İhraç eden aktörler açısından da sorunlar meydana gelmektedir. İhraç eden aktör zaman zaman pazar bulma noktasında zorluklar yaşayabilmekte buna yine siyasi, sosyal, ekonomik sorunlar sebep olabilmektedir. İhraç eden aktör içinde maliyetler soru olarak karşılarına çıkabilmekte ve yine transfer durumun da bazı sorunlarla ihraç eden aktörler karşılaşabilmektedirler. Tüm bu ekonomik olarak sorun teşkil eden durumlardan doğacak sonuçlar siyasi boyutta sonuçlar doğurmaktadır.¹⁶⁶ Bunun yanında yaşanabilecek sorunların önemli bir kısmı ise Münhasır Ekonomik Bölgelerin belirlenmesi noktasındadır. Doğu Akdeniz'de enerji keşiflerinden önce birçok farklı durumda sorun yaşanmış olsa da

¹⁶⁴ Ö. Bora Özkul (2010). 21. Yüzyılda Enerji Güvenliği. *Stratejik Öngörü Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 15(16), 49-51.

¹⁶⁵ S. Yılmaz & K. Duhan Kalkan (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 170-174.

¹⁶⁶ A. Gökhan Yaşa & M. Yılmaz (2022). Doğu Akdeniz'de Bulunan Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Enerji Politikalarına ve Rekabete Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 1-6.

özellikle keşifler sonrası bu sorunlarda çeşitlenme ve artış gözlenmiştir. Münhasır ekonomik bölgelerin deniz yetki alanlarının belirlenmesindeki sorunlar bu durumlara eklenmiştir.¹⁶⁷ Bu noktada Birinci Bölümde yer alan ikili ilişkilerde değinilen anlaşmalarda yaşanan gelişmeler hatırlanmalıdır. Deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu bu noktada en önemli durumdur.

Doğu Akdeniz'in sahip olduğu enerji potansiyeli Afrodit, Leviathan, Nil ve Heredot sahalarıdır. Afrodit sahası, Kıbrıs adasının güneyinde, Nil sahası Mısır'ın kuzeyinde, Heredot sahası ise Kıbrıs ve Girit adalarının güneydoğusunda kalan kalan kısımdır. Yukarıda bahsedildiği gibi enerji güvenliği sorunu Doğu Akdeniz bölgesi için de mevcuttur. Özellikle keşfedilen bu enerji kaynaklarının işletilmesi ve bu alanda yatırımların gerçekleşmesi adına keşfi gerçekleştirilen enerji kaynaklarının ulaştırılmak istenen pazara yakınlığı ve transferin gerçekleşeceği yöntemdeki maliyetin azlığı çok önemlidir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerjinin pazara yakınlığı ve bu yönde gerçekleştirilecek yoldaki maliyetlere odaklandığımızda burada özellikle pazara yakınlık hususunda bir problem görülmemekte bu yüzdendir ki birçok pazara yakınlığı dolayısıyla çokça da talep görmektedir. Doğu Akdeniz gaz rezervlerinin ekonomik olarak getirisi bu noktada aktörlerce her geçen gün değerlendirilmektedir.¹⁶⁸ Ekonomik olarak büyük öneme sahip enerji kaynakları ekonomik yanı sebebiyle siyasi olarak da sonuçlar doğurmaktadır. Ekonomik olarak değerli olması bunlara sahip olma noktasında sonuçlar verirken bu elde etmeye yönelik bazı siyasi sorunlar da doğurmaktadır. Doğalgaz rezervlerinin ekonomik önemi doğal anlamda bu kaynakları adına mücadele etmeyi ortaya çıkarır. Baktığımızda bölge devletleri özelinde MEB olarak belirtilen tutumları bazı aktörlerin görmezden gelerek diğer aktörlerin kıta sahanlarını kendileri için ruhsatlandırmaları politik sorunları da beraberinde getirmektedir.

Ekonomik olarak önemli olunan enerji kaynakları elde etme mücadelesi adına girişimlerde bulunmaktadır. Bu noktada GKRY'nin gerçekleştirmiş olduğu durum Mısır'la ilk olarak ve daha sonra Lübnan ve İsrail ile MEB anlaşmaları imzalamıştır. Türk tarafı buna karşı çıkmıştır. Bunu Türkiye'ye karşı olumsuz bir durum olarak görmektedir. Buna karşılık kendisinin de arama çalışmaları yapacağını bildirmiştir. GKRY birçok farklı büyük şirketlere arama çalışma ruhsatı vermiştir. Buna karşılık Türkiye'de KKTC'nin vermiş olduğu ruhsatla arama çalışma faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta GKRY ve Türkiye'nin arama çalışma yapmakta olduğu alanlarda çakışmaların olmasıdır.

¹⁶⁷ H. Tamer Hava (2020). Doğu Akdeniz'deki Doğalgaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri*, 16(35), 685-688.

¹⁶⁸ F. Çakırca (2022). *Doğu Akdeniz Meselesinde Türk Dış Politikası ve Türk Dış İşleri Bakanlığı Söylem Analizi: Etki Alanı*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, s.4-17.

GKRY, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır arasında Doğu Akdeniz Gaz Formu kurulması yine bu alanda bahsedilmesi gerekir. Bölgede enerji transferi açısından EastMed boru hattı önemli bir noktadadır.¹⁶⁹

Doğal gaz keşifleri ve buna binaen ruhsatlandırma çalışmaları, gazın sıvılaştırılması durumları ekonomi politik açısından önemlidir. İsrail'in, GKRY ve Mısır'ın münhasır ekonomik bölgelerinde sahip oldukları gaz rezervleri ve İtalyan şirket ENI'nin Mısır MEB'lerinde gerçekleştirdikleri keşifler bu açıdan önemlidir. Kıbrıs adası çevresinde keşfedilen rezervler de bu önemi arttırmaktadır. Ve bu rezervlerden pay elde etmek hem bölge aktörleri hem de diğer aktörler açısından önemlidir. Kaynakların kontrolü burada rekabet durumunu arttırmaktadır. Ekonomi-politik açıdan önemli bu noktadır.¹⁷⁰ Doğu Akdeniz'de aktif olma mücadelesi adına Mısır, GKRY ile iş birliği anlaşmaları gerçekleştirmiştir. Yunanistan'ında dâhil olması ile ekonomik olarak amaçlar besleyen iş birliği Türkiye ve KKTC'nin haklarının görmezden gelinmesiyle tarafları karşı karşıya getirmiştir.¹⁷¹

Türkiye'de bu noktada izlemekte yolduğu tutum ise bölge devletlerinden bazıları ile yakın ilişkiler kurma üzerinedir. Ve deniz yetki alanlarını belirleme üzerine anlaşmalar imzalama yolunu tutmuştur. İsrail bölgedeki keşifleri ve bu keşiflerle yaşamakta olduğu enerji kaynaklarına olan ihtiyacını karşılama üzerine politikalar yürütmektedir. Mısır Arap Cumhuriyeti daha ithal eden konumdan ihraç eden konuma yükselmeyi hedeflemektedir. Yunanistan ve GKRY enerji kaynaklarına yönelik tutumları var olan tarihsel sorunlar eşliğinde Türkiye karşıtı yol izlemektedir. Ve deniz yetki alanları belirleme yönünde politikalar izlemektedirler. Doğu Akdeniz'in her devlet adına sağlayabileceği kıta sahanlığı sağlayabilecek büyüklükte olmaması bölge devletleri arasında sorunların doğmasına sebep olmaktadır. Özellikle GKRY'nin KKTC'yi dışarıda bırakarak gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler hem Türkiye tarafından hem de diğer aktörlerle diplomatik krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁷²

¹⁶⁹ D. Sürmelioglu Parlar (2022). Doğu Akdeniz Enerji Rekabetinde Libya. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 89-93.

¹⁷⁰ M. Kürşad Özekin (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 9-15.

¹⁷¹ S. Hami Başaren (2010). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi*, 8(14), 146-150.

¹⁷² Ş. Volkan Ediger & B. Devlen & D. Bingöl McDonald (2012). Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 81-86.

3.1.2. Neden Uluslararası Boyut

Akdeniz’de Süveyş Kanalı’nın varlığı bölgenin ticaret yolu özelliğiyle birleşmesi önemli güçlerin buralarda söz sahibi olma arzularının da artmasına sebep oldu. Özellikle deniz ticaretinin canlanması bu gelişmelerde temel etkenlerden biri olmuştur. Çok kısaca bahsetmek gerekirse küresel güçlerin Akdeniz’de rekabet girişimleri ve yayılmacı siyasetleri Akdeniz’de en çok Osmanlı İmparatorluğunu etkilemiştir. Ve her geçen gün Avrupalı güçler ve giderek güçlenen Rusya arasında kalan Osmanlı İmparatorluğu’nun güç kaybetmesi bu güçlerin daha da güçlenmelerine bölge adına politikalarını arttırmalarına sebep olmaktadır. Petrolün öneminin giderek artması petrol kaynaklarının bulunduğu bölgelerin önemlerinin artmasını da beraberinde getirmiştir. Ve bu durum önemli enerji güvenliği meselesine dönüşmüştür. Petrol kaynaklarını elde etmek isteyen devletler adına bu dönemlerde önemli enerji güvenliği sorunları oluşmuştur. Anlaşılacağı üzere Akdeniz’deki mücadele çok eski zamanlara gitmektedir. Bu eski mücadelede devletlerin dışında petrol şirketlerinin de dikkatini çeken bölge bu şirketlerin enerji siyasetinde yer almalarını da doğurmuştur. Çok uluslu şirketler her dönemde aktif siyaset yürüterek enerji diplomasisi adına önemli aktör olmuşlardır. Günümüzde ise karşılaşılan durum doğalgaz üzerinden yürümektedir. Enerjiye olan ihtiyacın her geçen gün arttığını unutmamak gerekirse bu kaynakları barındıran bölgelerin önemi de artmıştır. Doğu Akdeniz’de sözü geçen kaynakların varlığı ve keşifleri son derece bölgenin öneminin artmasında etkin olmuştur.¹⁷³ Bölgede birçok aktör ulusal çıkarlarıyla doğru orantılı ilgilenmektedirler.¹⁷⁴

Özellikle Suriye krizi, Kırımın işgali, Arap Baharı ve daha birçok küresel konjonktürün etkisi Doğu Akdeniz’de küresel güçlerin bölgeye yönelmelerinde önemli unsurlar olmuştur. Arap Baharı ile oluşan güç boşluğunun doldurulması adına uluslararası aktörlerin bölge adına politikalarında artış gözlemlenmektedir.¹⁷⁵ Bu durumlardan daha önce de bahsettiğimiz gibi küresel aktörlerin bölge adına politikalarını aktarmadan önce söz etmekte yarar vardır. Burada bölge dışı aktörlerin Doğu Akdeniz politikaları ele alınarak uluslararası boyut aktarılmaya çalışılacaktır.

¹⁷³ S. Kesgin (2018). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği*. Berikan Yayınevi, Ankara, s.1-7,273.

¹⁷⁴ age, 1-7.

¹⁷⁵ T. Oğuzhan Yılmaz (2020). Doğu Akdeniz’de Türkiye’ye Yönelik Jeopolitik Kuşatma ve Libya Meselesi. *Türkiye Günlüğü*, (141), 5.

3.1.2.1. Amerika Birleşik Devletlerinin Doğu Akdeniz Politikası ve Faaliyetleri

Bölge dışı birçok aktörün Doğu Akdeniz politikası olduğu kadar Amerika Birleşik Devletlerinin de Doğu Akdeniz adına yürütmekte olduğu bir Doğu Akdeniz politikası bulunmaktadır. Özellikle Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji kaynaklarının küresel birçok aktör için bölgenin önemi artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin, Doğu Akdeniz politikası birkaç farklı boyutta ele alınabilir. ABD’nin Doğu Akdeniz adına yürütmüş oldukları politikalara bakarken dikkate almakta oldukları noktalara değinerek aktarmak faydalı olacaktır. Bunlardan bahsetmek gerekirse, bölgede Rus etkisini azaltmak, buradaki güvenlik meselelerini çözüme kavuşturmak ve ulusal çıkarlarıyla doğru orantıda gelişmeleri takip etmek, süreklilik sağlayabilmektedir.

Aslına bakılırsa ABD, hem birçok enerji kaynağının üreticisi hem de tüketicisi konumundadır. Dünya üzerinde bulunan petrol rezervlerinin %3’lük kısmını elinde bulunduran Amerika, bu payın 1/5’ini kendisi kullanmaktadır. Aynı zamanda ABD, birçok kaynağa ev sahipliği yapan bölgenin de hâkimiyetini elinde tutmaya çalışmaktadır. Enerji çeşitliliğini arttırmak, bunları güvence altına almak ve enerji kaynaklarını elinde bulundurmak Amerika için ana hedeflerdendir. Bu noktada geliştirmekte olduğu politikalar Amerikalı politikacıların yapım sürecini belirlemektedir de. Devlet başkanları enerji politikalarına yön vermektedirler. Küresel enerji aktörü olma yolunda Amerika ekonomik ve siyasi açıdan önemli projeler geliştirmektedir. Bunlara Büyük Orta Doğu Projesi örnek verilebilir. Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını da kapsayan proje Amerika’nın kaynaklara hâkimiyeti ve bunları kontrolü altında tutma amaçları güden projelerdir. Aynı zamanda amaç transfer yollarını da gözetim altında tutmaktır. Doğu Akdeniz’deki gerçekleşen keşiflerle birlikte Amerika açısından bölgenin önemi artmış bu amaç birçok aktörü etkilemek ve politikalarını belirlerken Amerika ile doğru oranda politikalar yürütme noktasında şekillenmesi amacına dönüşmüştür.¹⁷⁶ Kısacası Amerika için ilk ve öncelikli amaç enerji çeşitliliğini sağlamak, buraların hâkimiyetini ele almak ve sürdürmek, bölge devletlerinin politikalarını belirlemede etkili olmaktır.

Aynı oranda Amerika’nın Doğu Akdeniz politikalarında ulusal çıkarlarıyla bağlantılı diğer bir nokta ise Rusya etkisini kontrol altına alabilmektedir. Geçmiş dönemlere dayanan bölge devletlerinin Sovyetlere olan yakınlığını ve hâlihazırda Doğu Akdeniz’de aktif politikalar yürütmesini göz önünde bulunduran ABD, bu yönde politikalarını gözden geçirme

¹⁷⁶ C. İstikbal (2021). *Enerji Kaynakları ve Deniz Yetki Alanları Bakımından Doğu Akdeniz Sorunu Deniz Hukuku- Kuta Sahanlığı- MEB- Enerji Güvenliği- Mavi Vatan*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.62-64.

noktasına yönelmiştir. Amerika açısından Doğu Akdeniz’de politika oluşturmak güvenlik ve stratejik önem açısından oluşturulmaya değer görülmektedir. Daha çok bölgedeki çatışma konularına öncelik vermektedir.¹⁷⁷ Arap Baharının etkisiyle bölgede ki güç boşluğu büyük oranda önem kazanmıştır. Amerika bölge özelinde müttefiklerini Rusya etkisiyle kaybetmektedir. Dolayısıyla yeni politikalar oluşturmaktadır. Bu noktada Amerika’nın eşliğinde İsrail’in bölge adına faaliyetlerde bulunması aktif arama çalışma faaliyetleri yürütmesi önemlidir.¹⁷⁸ Doğu Akdeniz’de güvenlik açısından baktığımızda Amerika tarafından akla gelen ilk durum NATO ve 6. Filodur. Özellikle Soğuk savaş sonrası dönemde Doğu Akdeniz güvenliği açısından NATO ve 6. Filo’nun Doğu Akdeniz’de konuşlanması bu noktada Sovyet yayılması noktasında önleyici politikadır.¹⁷⁹

Amerikalı politika yapıcıları Doğu Akdeniz’de politika oluştururken çatışma ve kriz yönetimi üzerinde durmuşlar var olan enerji güvenlikleri sorunlarına çözüm arama yolunda politikalar geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktalarda önemli öncelikler ulusal çıkarı göz önünde bulundurarak gerçekleştirilmektedir. Bu noktada geliştirilen diğer bir amaç ise Avrupa’ya kaynakların ulaştırılmasında sorun yaşanmaması noktasıdır. Bir diğer önemli nokta ise Doğu Akdeniz’deki rezervlerin önemidir. Doğu Akdeniz’den doğalgaz ve petrol ticaretinden sağlanacak katkı son derece önemlidir. Bölge devletleriyle olan ilişkileri Amerika’nın Doğu Akdeniz adına politikalarını önemsemekte olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan yaşanmakta olan Suriye Krizi, Bölge devletlerinin yürütmekte oldukları politikalar hem iş birliklerinin doğması hem de çatışmaların yaşanabilecek olması yönüyle Amerika’nın Doğu Akdeniz adına politikalarının devam edeceğini göstermektedir. Amerika’nın bölge devletlerinden Mısır, İsrail, Kıbrıs, Tunus, Fas ile anlaşmaları ve NATO üyesi bölge ülkeleriyle de anlaşmaları bulunmaktadır. Bu yönde Amerika’nın hedeflerinden biride müttefiklerinin de çıkarlarını korumak ve güvenliklerini sağlamaktır.¹⁸⁰

Ancak Amerika açısından Doğu Akdeniz’de sorunlar da mevcuttur. Bunlar Amerika’nın Doğu Akdeniz adına politikalar oluştururken endişe duyduğu konulardır. Başta Doğu Akdeniz’de Rus etkisinin artmasıdır. Moskova’nın Suriye’de yaşanan olaylar karşısında

¹⁷⁷ M. Soliman Al-Zawawy (2020). ABD’nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Dinamikleri ve Sonuçları, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.283-284.

¹⁷⁸ E. Ozan (2020). Doğu Akdeniz’de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye’nin Güvenliği. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 163-164.

¹⁷⁹ S. Özçelik (2020). ABD’nin Doğu Akdeniz Politikası, Abdullah Aydın & Murad Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz’de Yeni Güç Mücadelesi Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Çizgi Kitapevi, Konya, İstanbul, s.90-93.

¹⁸⁰ E. İter Akarçay (2021). Büyük Güçler Rekabetinin Gölgesinde Doğu Akdeniz, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Caşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s.224-228.

Doğu Akdeniz’de önemli oranda aktör haline gelmesi Suriye meselesine müdahil olması Amerika açısından sorun olarak kalmaktadır. Ve akabinde bölgede çatışma isteyemeyen Amerika için iki NATO üyesi ülkenin karşılıklı anlaşmazlıkları problemdir. Türkiye-Yunanistan çatışmasında Türkiye’nin kararlı politikaları Amerika açısından sorun oluşturmaktadır. Bu noktada Amerika için müttefik belirme durumu oluşmuştur ki Yunanistan, GKRY, Mısır(Sisi Başkanlığıyla birlikte) ve İsrail müttefik konumunda olacaklardır. Amerika, bu olumsuzlukları karşı yaptırımlarla karşılık vermektedir. Bu oranda Türkiye’ye karşı birçok yaptırımda bulunmuştur. Bu noktada amaç yaptırım uygulamakta oldukları bu devletlerin bölgede etkinliklerini zayıflatma yönündedir.¹⁸¹

Amerika’nın bölge adına politikalarını anlamlandırmak adına bu bölümde yürütmekte olduğu faaliyetler aktarılmaya çalışılacaktır. Bölgede başta Rus etkisini azaltmak adına en baştan beri Sovyetleri çevreleme adına oluşturulan NATO’dan yararlanmaktadır. Aynı zamanda ekonomik açıdan da silah satımlarına bölgede devam etmektedir. Burada yine Rus etkisini kırmak S-400 füzelerine karşın kendi ekonomisine büyük katkı sağlayan siyahları satmaya devam ediyor. Yunanistan ve İsrail’e de bir yandan destek vermeyi ihmal etmemektedir. Diğer taraftan Avrupa’da ve Balkanlar’da herhangi bir eksiklikten yararlanma noktasında faaliyetler yürüten Amerika, enerji tedarikçisi olarak yine buraları hedefi haline getirmiş ve enerji tedariki noktasında büyük artış sağlamıştır. Daha detaylı bahsedilecek olmasına karşın bu noktada belirtmekte yarar var ki ABD merkezli uluslararası enerji şirketleri Amerika’nın Doğu Akdeniz politikalarında önemli yer kapsamaktadır.¹⁸²

Amerika’nın Doğu Akdeniz’deki faaliyetlerini yürütmeye önemli bir kısmı da askeri varlığı oluşturmaktadır. Bölgedeki askeri varlığını sürekli olarak arttırmak böylece bölgedeki ulusal çıkarlarını korumaktadır. Yunanistan ile yakın ilişkiler kurması da yine askeri varlığı adına önemli görülmektedir. Hava üslerinin kullanımlarına ilişkin Yunanistan ile birçok anlaşma imzalanmıştır. Yine bu noktada Mısır Arap Cumhuriyeti özelinde Amerika birçok alanda destekler sağlamaktadır. Sisi yönetimi ile geliştirilen ilişkilere dikkat çekmek gerekmektedir. Bu noktada ilişkilerin geliştirilmesi noktasında önemli görülmektedir.¹⁸³

¹⁸¹ N. Gökhan Toprak (2019). Sıcak Denizde Soğuk Savaş: Türkiye’nin Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 667-668.

¹⁸² M. Soliman Al-Zawawy (2020). ABD’nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Dinamikleri ve Sonuçları, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.285-291.

¹⁸³ A. Bağış Alçiçek (2019). Mısır’ın Akdeniz Bölge Politikası ve Yeni Jeopolitik Dengeler, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 436-437.

Askeri olarak göstermiş faaliyetlerinin yanında ekonomik anlamda da faaliyetler göstermektedir. Yeni keşfedilen enerji kaynakları Amerika için önem arz etmektedir. Kendisine bağlı enerji şirketlerinin kaynakları keşfetmeleri ve pazara ulaştırmaları Amerika açısından değer görmektedir. Bu noktada adımlar atmakta özellikle Avrupa'ya LNG ihracatını artırmaktadır. Böylece bölgedeki enerji pazarından yararlanacak hem de Rusya'ya karşı ufak da olsa darbe vurabilecektir. Bu yönde Avrupa'da birçok ülkeyle LNG ihracatı anlaşmaları imzalamıştır. Amerika'nın Rus etkisini azaltma ve Rusya'yı çevreleme politikası üzerine yürüttüğü faaliyetler ve Türkiye'ye karşı yaptırımları ve Yunanistan-GKRY ile yakın ilişkiler kurması Amerika'nın Doğu Akdeniz adına politikalarını anlamlandırmamızda önemli unsurlardır.¹⁸⁴

Amerika'nın bölge adına yürüttüğü politikaları anlamlandırmada göstermiş olduğu faaliyetlere diplomatik yolları tercih etmekte olduğu unsurları da eklemek gerekmektedir. Mısır, İsrail, GKRY ve Yunanistan taraflarınca kurulan Doğu Akdeniz Gaz Formunu Amerika desteklediğini açıklamış, bu noktada haklarını koruyacağını belirtmiştir. Form ile yeni ittifakların kurulması ve iş birliği sağlamasına dikkat çeken Amerika kendi ulusal çıkarlarını doğru oranda da korumayı hedeflemektedir. Deniz sınırlarının belirlenmesi noktasında da Amerika'nın girişimleri bulunmaktadır. Lübnan ile deniz sınırlarını belirlemede görüşmelerde konu açılmıştır.¹⁸⁵ Amerika'nın Doğu Akdeniz politikasını ve bu yönde göstermiş olduğu faaliyetleri toparlamak gerekirse, ilk dikkat çeken nokta bölgede Rus etkisini kırmak ve daha sonra Avrupa'da enerji güvenliğini sağlamaktır. Bölgedeki çatışmaların şiddetlenmesini önlemek ancak yine de çıkarlarını korumak, yaptırım uyguladığı taraflara karşı Yunanistan, GKRY ve İsrail arasında oluşan yeni ittifakı desteklemek, Avrupa pazarından pay elde edebilmektir.

3.1.2.2. Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikası ve Faaliyetleri

Fransa'nın Doğu Akdeniz politikası bu bölümde ele alınmaya çalışılacaktır. Öyle ki Fransa'nın Doğu Akdeniz politikalarına yön veren unsurlar dikkate alınarak gerçekleştirilecektir.

Fransa için Doğu Akdeniz'in önemi jeopolitik algılarla doğru orantılıdır. Akdeniz'i Fransız gölüne çevirme politikasından hareketle oluşan tarihsel politikasını

¹⁸⁴ D. Sönmez (2019). Rus Dış Politikasında Suriye İç Savaşı: Amerika Birleşik Devletleri İle Yeni Rekabet Alanı, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 823-824.

¹⁸⁵ M. Soliman Al-Zawawy (2020). ABD'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Dinamikleri ve Sonuçları, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.291-298.

gerçekleştiremeyen Fransa bölgede yumuşak güç unsurlarını kullanarak devam etmektedir. Bu yönde politikalar oluşturmaktadır. Bunun yanında Fransa'nın Doğu Akdeniz politikasının oluşmasındaki bir diğer önemli boyut ise ekonomidir. Bu yönde gerçekleştirilen enerji temelli ilişkiler kurulmaya özen gösterilmiştir. Yakın tarihe baktığımızda Fransız başkanların bölge devletleriyle yakından ilgilendikleri yakın ilişkiler kurma yolunda ilerledikleri görülmektedir. Cezayir, İsrail, Mısır gibi bölge devletleri ile olan ilişkileri önemseyen Fransız başkanlar, yakın ilişkiler kurmaktan kaçınmamışlardır.¹⁸⁶

Bu noktada önemli gelişmelerden biri, Akdeniz İçin Birlik isimli uluslararası bir kuruluşun kurulmasında öncülük yapan Fransız başkan Sarkozy'nin Akdeniz de somutlaşmış bir politika yürüttüğünü görmekteyiz. Ve kurum çeşitli girişimlerle kurumlaşmasını tamamlamış birçok proje gerçekleştirilmiş ve varlığını sürdürmüştür. Üye devletler arasında ilişkilerin geliştirilmesi adına birçok girişimde bulunulmuş siyasi diyalogun geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kuruluş AB üyesi birçok devletten fazla destek göremese de Fransa'nın somut olarak politika yürütmesini anlamlandırma noktasında önemlidir. Bölgede ki Suriye iç savaşı, Kıbrıs sorunu ve daha birçok Doğu Akdeniz'deki sorun kuruluşun tam anlamıyla faaliyetlerini gerçekleştirmesinde engel olmuştur. Fransa'nın yürütmüş olduğu bu politika Doğu Akdeniz'de tarihsel kodlarıyla gelen talep ve istekleri adına önemli girişimdir.¹⁸⁷ Bu döneme kadar Fransız birçok liderin Akdeniz ve özelde Doğu Akdeniz'de varlıklarını sürdürme amacı içerisinde oldukları ve bunu somut olarak hayata geçirme arzusu içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

Emmanuel Macron döneminde Fransa'nın Doğu Akdeniz'de politikalarında etkin unsurlara bakmak gerekirse, bu dönemde Doğu Akdeniz'e karşı ilgi giderek artmış ve politikalar da gelişme göstermiştir. Bu politikalar Fransa'nın ulusal çıkarlarına eş noktadadır. Öncelikle bölgenin sorunları da dikkate alınmakta ancak bu uygulanırken Fransa'nın ulusal çıkarları ile doğru orantılı ilerlenmektedir. Bölgedeki önemli aktörlerden olan Lübnan'a karşı politikalar üretmek yine Fransa'nın Doğu Akdeniz'e yönelik politikalarındandır. İsrail ile ilişkilerde yakın bağ kurmak yine bu politikalarındandır. Bu noktada gerçekleştirilen somut durum ise antisyonizmi suç kabul eden yasanın kabul edilmesidir. Özellikle ticari menfaatin korunması yönünde Filistin tarafını da düşünerek Filistin özelinde de politikalar geliştirilmesi Fransa'nın amaçları arasındadır. Fransa bölge devletlerinden Mısır adına politikası silah satışı

¹⁸⁶ S. Kesgin (2018). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği*. Berikan Yayınevi, Ankara, s.322.

¹⁸⁷ O. Ömerci (2021). Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikasını Anlamak, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Çaşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s.183-187.

noktasında Arap Baharı sonrası Sisi yönetimine destek vermek ve ilişkileri geliştirmektir. Aynı zamanda Yunanistan-Kıbrıs-İsrail üçlüsüne destek vermek ve bu noktada arama çalışması yapan Fransız firmasının çıkarlarını korumaktır. Fransa diğer önemli güçlere karşı bölgede üstünlük elde edebilmek amacı içerisindedir. Burada Fransa'nın ulusal çıkarları son derece ön planda tutulmaktadır. Özellikle silah satımı noktasında bölge devletleriyle Fransa ilişkilerini korumaya çalışmaktadır.¹⁸⁸ Fransa'nın politikaları tarihsel ve coğrafi kodlar, ekonomi, politika ve güvenlik temelli olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel ve coğrafi koddan kasıt, buradaki rekabette temsilcilik iddiasını koruyabilmektir. Ekonomik olarak enerji şirketlerinin durumunu ve silah ticaretini canlı tutabilmek, güvenlik açısından herhangi bir güvenlik tehdidine karşı örneğin bölgede terör faaliyetleri yürüten gruplara karşı olmak adına önde olmaktır. Politik olarak ise bölge devletlerinin kalkınmalarına yardımcı olmak özellikle Fransız kültürüne yakın olan devletlerin.¹⁸⁹

Fransa'nın politikalarında önemli nokta Kıbrıs adası özelinde Türkiye ile olan ilişkileridir. Kıbrıs adasının jeostratejik merkez konumunda olması ve Türkiye'nin KKTC tarafına yakınlığı Fransa tarafının ise GKRY ile anlaşmalı olması iki taraf arasındaki sorunları belirlemektedir. Türkiye'nin KKTC ile anlaşmada olmasıyla giderek bölgede aktif aktör olmaya başlaması Fransa tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Ve Doğu Akdeniz politikalarını şekillenirken önemli bir unsurdur. Bu yönde Fransa ve GKRY arasında imzalanan MEB anlaşmaları Fransa'nın bölgedeki varlığının artmasında önemlidir. Fransa, Türkiye'ye KKTC tarafından verilen hakları kullanmasını yasa dışı olarak tanımlamaktadır. Fransa'nın Doğu Akdeniz politikasında ekonomik yön ağır basmaktadır. Bölgede keşfedilen enerji kaynakları ve pay elde etme arzusu politikalarını belirlerken önemli unsurlardandır. Fransız TOTAL firması GKRY ile yapmış olduğu anlaşmalarla burada arama çalışma faaliyetleri ve sondaj çalışmaları yürütmesi bu noktada önemlidir. Aynı oranda bölgede güvenlik meseleleri açısından da Fransa politikalar yürütmektedir.¹⁹⁰ KKTC ne karşılık GKRY'ni destekleyen Fransa Libya da ki iki başlı durumda da yine Türkiye karşısında General Hafter'i desteklemektedir. Yine aynı zamanda Yunanistan'la da ilişkileri Türkiye karşıtlığıyla yürütmeyi tercih eden Fransa, Doğu Akdeniz'de Yunanistan ile İtalya arasında

¹⁸⁸ O. Ömerci (2021). Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikasını Anlamak, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Çaşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s.187-194.

¹⁸⁹ Ş. Akın & M. Elmas (2020). Fransız Basınında Doğu Akdeniz, Abdullah Aydın & Murad Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Çizgi Kitapevi, Konya, İstanbul, s.141-142.

¹⁹⁰ İ. Şahin (2020). Doğu Akdeniz'de Bölge Dışı Aktörlerin Rolü, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.66-68.

imzalanan deniz yetki alanı anlaşmasını desteklemektedir. Yunanistan ve Türkiye arasında NAVTEX geriliminin yaşanmasında Fransa yine Yunanistan tarafında yer almıştır.¹⁹¹

3.1.2.3. Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikası ve Faaliyetleri

Rusya, Doğu Akdeniz bölgesine karşı kayıtsız kalmamakta bölgede kendi ulusal çıkarlarına uygun olarak faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetleri iş birlikleri, ekonomik anlaşmalar ve diplomasisi yolunu tutarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Çok eski dönemlerden bugüne sıcak denizler olarak adlandırmış olduğu Akdeniz adına politikalar yürüten devlet, günümüzde özellikle bölgenin daha da öneminin artmasıyla birlikte politikalarını bölge özelinde geliştirmeye devam etmektedir. Putin'in liderliğinde bölgeye karşı politikalar daha kesin ve istikrarlı bir tutumla alındığı gözlenmektedir. Bu durum karşısında Rusya, Doğu Akdeniz bölgesinde ciddiye alınması gereken bir aktör olarak diğer aktörlerce algılanmaya başlamıştır. Özellikle Rusya'nın bölge özelindeki politikalar yürütmesi bölge devletlerine kendilerine Batı dışında yeni bir seçenek imkânı tanınması dolayısıyla da önemlidir.¹⁹² Doğu Akdeniz'in önemli petrol ve doğalgaz rezervleri barınması birçok aktörün dikkatini çekmiş olduğunu belirtmiştik. Rusya kendi topraklarında zaten önemli doğalgaz ve petrol rezervi barındırmaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz adına politikalar yürütmesinin sebepleri bu bölümde verilerek amaç Rusya'nın Doğu Akdeniz'de diğer önemli küresel güçler ile birlikte aktif olduğu aktarmaya çalışmaktır.

Ekonomisinin büyük bir kısmının temellerini silah satımı ve enerji pazarına dayandıran Rusya, dünya üzerinde önemli doğalgaz ve petrol rezervlerini bünyesinde barındırmaktadır. Ve bu kaynaklarla büyük oranda ekonomisini canlı tutabilmektedir. Rusya birçok farklı bölgedeki, özellikle Ortadoğu bölgesinde var olan enerji rezervlerini de dünya pazarına ihraç etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bölgede elde edilecek enerji kaynaklarının paylaşımında söz sahibi olmayı planlamaktadır. Olası bir istikrarsızlık durumu enerji fiyatlarında artışı da beraberinde getirmektedir. Anlaşılacağı üzere Rusya'nın çeşitli bölgelere olan ilgisi ekonomi temellidir. Bölgelerdeki istikrarsızlık birçok aktörü Rusya enerjisine bağımlı duruma sokmaktadır ki bu da Rusya adına olumlu bir durum haline gelmektedir. Doğu Akdeniz'deki enerji keşifleri ekonomisini önemli oranda enerjiye dayandıran Rusya'nın bölgeye ilgi duymasını sağlamıştır.¹⁹³

¹⁹¹ O. Ömerci (2021). Understanding The Eastern Mediterranean Policy Of France And Recent Tensions With Turkey. *UPA Strategic Affairs*, 2(1), 130-109.

¹⁹² S. Kesgin (2018). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği*. Berikan Yayınevi, s.297-304.

¹⁹³ C. İstikbal (2021). *Enerji Kaynakları ve Deniz Yetki Alanları Bakımından Doğu Akdeniz Sorunu Deniz Hukuku- Kuta Sahanlığı- MEB- Enerji Güvenliği- Mavi Vatan*. Seçkin Yayıncılık, s.65-68.

Doğu Akdeniz’de yalnızca bölge devletlerinin aktif rol oynadığı söylenemez. Küresel birçok aktör bölgede politikalar yürütmekte ve bölgede varlıklarını koruma yönünde faaliyetlerde bulunmaktadır. Özellikle enerji kaynaklarının keşfi bölgeye olan ilgiyi arttırmıştır. Rusya da buradaki varlığını güvence altına almaya çalışmaktadır. Bölge devletlerinin ABD yanlısı tutum almaya başlaması Rusya’yı diplomatik anlaşmalar yürütmeye itmektedir. Rusya’nın Doğu Akdeniz politikaları Soğuk Savaş sonrasında aktif olarak görülmemiştir. Ancak Arap Baharı süreciyle gelişen olaylar silsilesiyle Rusya Suriye iç savaşında Esat yanlısı tutumuyla bölgedeki varlığını arttırmayı başarmıştır. Rusya’nın Suriye yanlısı tutumu dış politikasında etkin faktörle örtüşmektedir. Rusya’nın dış politikası farklı bölgelerde aktif rol alabilme büyük güç olabilme üzerine şekillenmektedir. Suriye özelinde politikalar yürütmesi de bu noktada hedeflerine ulaşmakta önemli bir faktördür. Suriye ayrıca silah desteği de sağlamaktadır. Dolayısıyla ekonomisi büyük oranda enerjiye dayalı olan ve önemli ihracat aktörü olmak isteyen Rusya için Doğu Akdeniz’de aktif rol oynamak son derece önemlidir. Suriye iç savaşı sona erdiğinde bölgede hâkim güç olarak kalabilme adına Esat güçlerine vermiş olduğu destek ile bu durum anlaşılabilir. Bu noktada gerçekleştirmekte olduğu durum ise Tartus Limanındaki üslerin kontrolünü almak olmuştur. Doğu Akdeniz’e dışarıdan müdahil olmak isteyen Rusya için Tartus üssü kaçınılmaz bir araç olmuştur. Birçok farklı tatbikatlar da yine Doğu Akdeniz’de gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında Rusya bölgede askeri varlığını da korumaya çalışmaktadır. Aynı zamanda bölge devletleriyle yakın ilişkiler içerisine de girmektedir. Birçok gaz projesini gerçekleştirmek adına birçok ülkeyle ilişkiler kurmaktadır. Türkiye ile ‘Türk Akım Projesi’, Mısır ve İsrail ile ‘Doğu Akdeniz Gaz Formu Hattı’(EastMed) önem arz etmektedir. Bu projelerde yer almak adına çalışmalar yürütmektedir.¹⁹⁴

Rusya, Doğu Akdeniz bölge devletlerinden olmamasına karşın bölge adına politikalar yürütme durumuna çok uzak değildir. Özellikler Suriye iç savaşı dolayısıyla Ortadoğu’daki konumu dolayısıyla Doğu Akdeniz bölgesine de yabancı kalmamıştır. Bu maksatla bölgede varlığını hissettirmek ve unutturmamak adına birçok faaliyette bulunmaktadır. Bunu birçok ekonomik krizle mücadele etmek zorunda kalan GKRY ile ilişkiler kurarak yapmaya çalışmaktadır. GKRY, özellikle ekonomik kriz sonrası Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarına olan ihtiyacının artması sebebiyle bölge adına politikalarını arttırmaya başlamış ve bölge veya bölge dışı birçok aktörle ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Rusya’da bölgedeki varlığını GKRY ile anlaşmalar yaparak korumaya çalışmaktadır. GKRY’nin bölgeyi on üç

¹⁹⁴ M. Aksoy (2020). Rusya’nın Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.309-320.

parsele ayırmış ve birçok farklı aktöre arama çalışma ruhsat hakkı vermeye başlamıştır. Bu durum yalnızca Amerika, Fransa, Almanya değil Rusya'nın da bölgede aktör olarak kendi varlığını gösterme adına önemli duruma getirmiştir. Nuktada Küba Kriziyle Rum-Rus ilişkisini görmüş olsak da 2008 krizinden sonra Rus-Rum yakınlaşması ve ilişkilerin yeniden güçlendiğini görmekteyiz. Ekonomik bağ olarak şekillenen bu ilişkilerde Rusya birçok daha hak elde etmiştir. Birçok üssün Rusya tarafından kullanılmasına izin verilmiştir. Rusya tüm bunların yanında Avrupa'nın kendisine olan enerji bağımlılığında herhangi bir azalma olmasını istememektedir.¹⁹⁵

Rusya, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de var olan enerji kaynaklarından pay elde etmesi onaylamamaktadır. Bunun sebeplerine bakacak olursa eğer, Türkiye; Rusya açısından önemli bir Pazar konumundadır. Rusya bu pazarı kaybetmek istemeyecektir. Aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki gaza hâkim olacak olan Türkiye, Rusya'nın diğer pazarlarına da kendisi Pazar gözüyle bakacağına karşılık bu durumun gerçekleşmesini istememektedir. Rusya tarafında, Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz gazının Avrupa'ya taşınması Rusya için olumsuz sonuçlar doğuracağı düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla GKRY'nin Rusya tarafından desteklenmesi olası bir durumdur.¹⁹⁶

3.1.3. UPE Söylemlerinde Devlet Dışı Örgütler ve Dış Politikadaki Etkileri- Doğu Akdeniz Faaliyetleri

Küreselleşmenin etkisiyle devlet temelli aktör anlayışı yerini sistemdeki diğer aktörlerinde varlığını kabul eden anlayışa doğru çevirmiştir. Devletler dışındaki aktörler küreselleşmenin etkisiyle birçok alanda söz sahibi olabilme ve etkileme gücüne sahip olmaya başlamışlardır. Doğu Akdeniz'de devletler ve devlet dışı aktörlerin etkinliklerini görmekteyiz. Küresel enerji şirketlerinin bölgede önemli gücü ellerinde bulundurdukları görülmektedir.

Aynı zamanda Türkiye örneğinde görüldüğü üzere devletlerin şirketleşmesi başlığında enerji kaynaklarının arama çalışmaları ulusal petrol şirketi eliyle yürütülmektedir. 1954 yılında kurulan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ve 1974 yılında kurulan BOTAŞ, Varlık

¹⁹⁵ A. Aydın (2020). Doğu Akdeniz Denklemine Rusya, Abdullah Aydın & Murad Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Çizgi Kitapevi, Konya, İstanbul, s.98-104.

¹⁹⁶ M. Üren (2021). Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 856-858.

fonu portföyünde yer almaya başlamışlardır ve fon oranı %100'dür.¹⁹⁷ BOTAŞ 2017 yılında Varlık Fonu bünyesine katılmıştır.¹⁹⁸

3.1.3.1. Devlet Dışı Aktörler ve Dış Politikada Etkileri

Devlet temelli dış politika anlayışının zamanla -özellikle 1970 sonrası dönemden itibaren- dış politika yapım sürecinde devlet dışı aktörlerinde aktif rol almalarıyla birlikte değişikliğe gitmekte olduğunu görmekteyiz. Birçok farklı konjonktür dış politikada devlet dışında farklı aktörlerinde etkinliğini arttırmasına sebep olmuştur. Bu noktada birçok devlet dışı aktörü, dış politika yapım sürecine dâhil oldukları gözlemlenmektedir. Küresel konjonktürün etkisi özelinde Petrol krizleri ve artan petrol fiyatları, teknolojik gelişmelerin yaşanması ve küreselleşmenin etkisi uluslararası sistemde aktör çeşitliliğini arttırmış çok aktörlü bir sistemin doğması ile sonuçlanmıştır.¹⁹⁹ Uluslararası ilişkiler teorilerinden realist teorinin devlet temelli bakış açısının reddettiği devlet dışı aktörlere karşılık burada devlet ve devlet dışı aktörlerinde sistemde var oldukları, etkin oldukları bir anlayışı açıklamaya çalışmaktayız.

Realist teori ilk olarak birinci bölümde de ele alındığı üzere devlet temelli bir analiz geliştirmekte ve savunmaktadır. Düzen açısından anarşik bir yapının söz konusu olduğunu kabul eden realist anlayış dış politikayı yine güvenlik üzerinden şekillenmekte olduğunu ileri sürmektedir. İlerleyen dönemlerde bahsedildiği üzere küresel konjonktürün etkisiyle devlet temelli realist teori anlayışı ile bazı durum ve olaylar açıklamaz duruma gelmiştir. Dolayısıyla sistemdeki yegâne aktörün devletlerden oluştuğu anlayışı zamanla eleştirilmeye başlanmıştır.²⁰⁰ Yine birinci bölümde ele alınan küreselleşme kavramıyla, uluslararası düzen açıklanabilmektedir. Kısaca bahsetmek gerekirse küreselleşme kavramı sınırsız iletişim, teknoloji, ulaşım, ticaret ve üretimin(daha çoğaltılabilir) oluşmasıdır olarak tanımlanabilmektedir. Böyle bir durumda birçok yeni aktörlerin oluşması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.²⁰¹ Devlet dışı örgütlerin dış politikadaki etkin rolleri bulunmaktadır.²⁰²

¹⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Türkiye Varlık Fonu (TVF) (2022). *Enerji*. [Erişim:27.12.2022, <https://www.tvf.com.tr/portfoyumuz/enerji>]

¹⁹⁸ Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ). (2022). *BOTAŞ nedir ne iş yapar?* [Erişim:27.12.2022, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/botas-nedir-ne-is-yapar/235>]

¹⁹⁹ S. Demircan (2021). *Devlet Dışı Aktörlerin Ülkelerin Dış Politikasına Etkisi: İran Dış Politikası Çerçevesinde Hizbullah Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.15-16.

²⁰⁰ H. Karaaslan (2021). Uluslararası Örgütlerin Devletlerin Dış Politika Karar Alma Süreçlerine Etkileri, İlhan Sağsen & Nuh Uçgan (Ed.), *Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s.184-186.

²⁰¹ F. Sönmezoğlu (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları, İstanbul, s.521.

²⁰² age, s.522.

Sınırsız bir iletişimin, ticaretin, ulaşımın ve üretimin oluşması yalnızca devletlerin aktör olarak ele alınmasını olanaksız kılmaktadır.

Aynı zamanda devletlerin oluşan durumlara yetersiz kalmaları da bu kuruluşların artmasına sebep olmuştur. Westfelya sürecinde aktif olan devletler yerlerini tam anlamıyla devlet dışı aktörlere bırakmış olmasalar da devlet dışı birçok aktör önemli oranda gelişme göstermiştir. Amaçları açısından farklılık gösteren bu kuruluşlar çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle de hem sayıca hem de faaliyetleri açısından artış göstermeye başlamışlardır. Devlet dışı aktörlere; hükümetler arası örgütler, hükümet dışı örgütler, çok uluslu şirketler(ulus ötesi) ve diğer örgütler(terör örgütleri, bireyler, şehirler, seçmenler; vs.) devlet dışı silahlı örgütler kategorilerine ayrılabilirler.²⁰³ Enerji sektörünü devletler, çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler ve hükümetler arası örgütler oluşturmaktadır. Hükümetler arası örgütler, çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütler başta olmak üzere birçok aktör bu bölümde ele alınacaktır.

Genel anlamıyla ülke sınırları içerisinde kalmayıp ülke sınırlarını aşan Çok uluslu Şirketler(ÇUŞ) birçok aktörle ilişki içerisinde olup çok sayıda yatırım yapabilme gücüne sahip olan aktörlerdir. Ticaretin, üretimin küreselleşmeyle birlikte büyümesi ve yayılmasıyla ÇUŞ da daha fazla gelişmiş ve yayılmıştır. Ticaretin ve üretimin uluslararası bir boyut kazanmasında ÇUŞ'un faaliyetleri son derece önemlidir. Birçok farklı devletle ve aktörle ilişki içerisinde olan çok uluslu şirketler birçok ülkede pazar bulma ve buralarda üretim ve yatırım noktasında dünyanın her yerinde faaliyet göstermektedirler. Kurmuş oldukları ilişki ağlarıyla gelişen teknolojiyle uluslararası boyutu yaşatmaktadırlar.²⁰⁴ Kısaca çok uluslu şirketlerin özelliğini belirtmek gerekirse şirket merkezi bir ülkede bulunmaktadır. Ancak birçok devlette faaliyet göstermekte ve yöneticilerinin bulunmaktadır. Aynı zamanda birçok noktada ülkelerin ekonomik ve siyasi durumlarını belirleyebilme gücüne sahip olmaları çok uluslu şirketlerin önemli özelliklerindedir. Kar ve üretim çok uluslu şirketler açısından önemli kavramlardır. Önemli yatırım kararları merkez tarafından alınmaktadır. Ve çok uluslu şirketlerin ekonomi ve siyasetteki yerleri giderek artmaktadır.²⁰⁵

Çok uluslu şirketler temel yapıları kaynaklı serbest piyasa ve rekabet koşullarının uygulanabilir düzeyde olmalarından yana politikalar talep etmektedirler. Bazı büyük

²⁰³ T. Arı (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, Bursa, s.69-86.

²⁰⁴ İ. Bora Oran (2020). Çok Uluslu Şirketler, Stratejileri ve Küreselleşmedeki Roller. *Journal of Life Economics*, 7(1), 2-9.

²⁰⁵ C. Can Aktan & İ. Vural (2005). Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma. *Sivil Toplum Dergisi*, 3(11), 59-60.

şirketlerin merkezileri buldukları devletlerden daha fazla bütçeye sahip olabilmektedirler. Dolayısıyla ulusal piyasanın yerini almaktadırlar. Merkezli değil uluslararası boyutta işlem görmektedirler. Ve doğrudan yatırımların çoğu devlet temelli değil çok uluslu şirketlerce yapılmaktadır.²⁰⁶ Ülkeler politikalarını oluştururken uluslararası şirketlerin politikalarını düşünerek hareket ettikleri gözlenmektedir. Ve az gelişmiş ülkelerin küresel şirketlere bağımlı hale gelmeleri de yine bu olası durumlara dönüşebilmektedir. Ele alınması gereken bir durum daha vardır. Hükümetler ve muhalefet çok uluslu şirketlerle ittifaklar kurabilmektedirler.²⁰⁷ Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri ve aynı zamanda politikalara yön verme noktasındaki tutumlarına örnek vermek gerekirse birçok ülkede bu şirketlerin aktif faaliyetlerini ve ne derece etkin olduklarını görmekteyiz.

Çok uluslu şirketler birçok alanda faaliyet göstermektedirler. Kaynakların aranması, keşfedilmesi, üretimi ve pazara sunulması alanlarında etkin bir şekilde rol oynamaktadırlar. Ve çok geniş bölgelere de ulaşmaktadırlar. ÇUŞ birçok devletten gelişmiş ekonomiye sahiptir.²⁰⁸

Küreselleşmeyle birlikte devlet dışı aktörler sistemde daha etkin hale gelmektedirler. Bu noktada çok uluslu şirketlerin küresel etkileri de artmaktadır. Bu durumda devletler ve şirketler arasında bir karşılıklı bağımlılık doğmaktadır. UPE'nin önemli aktörlerinden olan ÇUŞ'lar ve devletlerle olan ilişkileri önemli bir boyut kazanmıştır. Bu ilişki şekilleri karşılıklı bağımlı ilişki sürecidir. Kabul edilen anlayışa göre ÇUŞ'lar devletlerin önemli karar alma durumlarında etkin bir rol oynamaktadırlar. Küresel ekonomik sistemde önemli roller edinen şirketler önemli rollerini kendi taleplerine göre devletle paylaşmaktadırlar. Bu paylaşımlar karşılıklı etkileşim ilişkilerini doğurmaktadır. Şirketler ulus ötesi bir boyut kazanmışlardır. Ve devletler tarafından engellenemez duruma gelmektedirler. Şirketlerin bu denli önemli bir boyut kazanmaları özellikle yapmakta oldukları doğrudan yabancı yatırımları sağlamaktadır. Yine dünya ticaret hacminin genişlemesi şirketlere önemli katkılar sağlamaktadır. Bu noktada kazanan tarafın şirketler olması önemlidir. Bakıldığında herhangi bir yatırımın yapılmasında şirket çıkarlarına ne derece önemli katkılar sağlayacak ise yatırım kararları buna göre

²⁰⁶ E. Tuba Akmes (2020). *Liberal Perspektiften Türkiye'de Dış Politika Yapım Sürecinde Aktörler ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkisi: Düşünce Kuruluşları Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce, s.35.

²⁰⁷ Ü. Acar (2019). Küresel Politikaların Belirlenmesinde Çok Uluslu Şirketlerin Rollü ve Önemi. *Tesam Akademi Dergisi*, 7(2), 469-471.

²⁰⁸ Ü. Güner & A. Yılmaz (2010). Çok Uluslu Şirketler Türkiye Ekonomisi İçin Tehdit Mİ, Fırsat Mı? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 197-199.

alınmaktadır. Az maliyetli, daha çok karlı emek ve üretim maliyetlerinin sıfıra yakın hatta sıfır olarak hedeflendiği şekiller kazanın şirketler olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰⁹

Şirketler, doğrudan yabancı yatırımlarla şirketlere devletlerin birçok önemli etkinliklerini paylaşmaları, devletlerden ihtiyaç duydukları desteği alabilmeleri ve devletlere destek verebilmeleri gibi etkilere sahiptirler. Şirketlerin etkileri yalnızca şirketlerin değil devletlerin de yararına olmaktadır. Devletler ve şirketler birbirlerini etkileme yönlerine sahiptirler. Şirketler devletler tarafından devletlerde şirketler tarafından desteklenmekte ve yönlendirilebilmektedir. Keohane ve Nye 'Karşılıklı Bağımlılık' olarak adlandırmaktadırlar. Bu aktörler gelişip yayılmaya başlarken karşılıklı bağımlılık ilişkileri artmaktadır. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık yalnızca ekonomik alanda değil politik ve askeri aladan kültürel alana kadar uzanan sıklıkla başvurulan bir kavramdır.²¹⁰

Ekonomik olarak güçlü olmayan devletler politikalarını çok uluslu şirketlerin önceliklerine göre şekillendirebilmektedirler. Aynı zamanda güçlü ekonomiye sahip olan devletler ise bazı özel durumlarla çok uluslu şirketlerin önceliklerine göre politika oluşturabilmektedirler.²¹¹ Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ÇUŞ bakışları farklıdır.

Kısaca toparlamak gerekirse şirketler kendi sınırları dışında başka devletlerde faaliyet gösterebilme gücüne sahip yapılar olarak tanımlanabilmektedir. Faaliyet göstermekte oldukları bu devletlerde hem devletlere olumlu hem de olumsuz bir takım dönüşler yaratmaktadırlar. Küreselleşmenin etkisiyle şirketlerin gerçekleştirebilecekleri yatırımlara devletler, şirketler de kendilerine fayda sağlayabilecek bir güce ihtiyaç duyabilmektedirler. Bazı devletlerden daha çok ekonomik güce sahip olan şirketlere bu devletler ağır maliyet gerektiren işlerde şirketlere ihtiyaç duymaktadırlar. Aynı zamanda teknolojik olarak daha gelişmiş ve ideoloji yayma noktasında son derece gelişmiş olan bu şirketlere devletler ihtiyaç duymaktadırlar. Daha önce de bahsedildiği üzere şirketlerin devletleri yönlendirme ve etkileme kabiliyetleri tartışmaların önemli noktalarındandır.

²⁰⁹ B. Nadir Çetin (2016). Küresel Şirketlerin Jeopolitik Etkisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 36-49.

²¹⁰ R. Çetin (2022). *Tarihi Kökenleriyle İsrail Siyaseti ve Yahudi Solu Şimon Peres- Yitzhak Rabin- Ehud Barak Dönemleri*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s.239-240.

²¹¹ (B. Nadir Çetin, age, s.67.)

Şekil 3.1. Uluslararası Enerji Şirketlerinin Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri

Ülke	Saha	Keşif Tarihi	Hissedarlar			
İsrail	Tamar	2009	Noble %36	Delek %31,25	Isramco %28,75	Dor Gas %4
	Leviathan	2010	Noble %39,66	Delek %45,34	Ratio Oil %15	
	Noa-1	1999	Noble %47,1	Delek %52,9		
	Mari-B	2000	Noble %47,1	Delek %52,9		
	Dolphin	2011	Noble %39,66	Delek %45,34	Ratio oil %15	
	Karish					
	Dalit	2009	Noble %36	Delek %31,25	Isramco %28,75	Ratio oil %15
	Tanin	2012	Noble %47,1	Delek Grup %52,9		
	Shimshon	2012	ATP oil-gas %40	Isramco %50	Modin Energy %10	
Kıbrıs	2. Parsel		ENI %80		KOGAS %20	
	3. Parsel		ENI %80		KOGAS %20	
	6. Parsel (Calypso)	2018	ENI %50		Total %50	
	8. Parsel		ENI %100			
	9. Parsel		ENI %80		KOGAS %20	
	10. Parsel		Exxon %60		Qatar Petroleum %40	
	11. Parsel		ENI %50		Total %50	
	12. Parsel (Afrodit)	2012	Noble %35	Shell %35	Delek %30	
Mısır	Giza	2019	BP %82,75		Deutsche Erdoel AG (DEA) %17,25	
	Fayoum	2019	BP %82,75		DEA %17,25	
	Taurus	2017	BP %82,75		DEA %17,25	
	Libra	2017	BP %82,75		DEA %17,25	
	Raven	2003	BP %60		RWE Dea %40	
	Taurus Deep	2007	BP %60		RWE Dea %40	
	Satis		BP %50		ENI %50	
	Qattameya					
	Zohr	2015	ENI %50	Rosneft %30	BP %10	Mubada Petroleum (BAE) %10
	Nour	2019	ENI %40		BP %25	Mubadala Petroleum %20 Tharwa Petroleum (Mısır) %15
Lübnan	Blok 4		Total %40		ENI %40	Novatek %20
	Blok 9		Total %40		ENI %40	Novatek %20
Suriye	Blok 1		2011'de Royal Dutch Shell, Total, Suncor Energy, Gulfsands, Kulczyk oil ve Hirvatistanlı INA Suriye'den çekildiler.			
	Blok 2					
	Blok 3					
Filistin	Gazze	2000	BG %60	CCC (Lübnan)%30	PIF(Filistin) %10	

Kaynak: (Ayverdi, 2020: 152.)

Yukarıda hangi enerji şirketinin hangi bölgelerde faaliyet yürüttüğünü gösteren bir şekil bulunmaktadır. Aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki gaz sahaları da toplada gösterilmiştir. Tablonun enerji şirketlerinin varlığı noktası açıklayıcı olduğu düşünülmektedir. Aşağıda bahsi geçecek birçok noktada da yararlı olacağı düşünülmektedir.

Çok uluslu şirketler özellikle enerji alanındaki aktif faaliyetleriyle Doğu Akdeniz'de karşımıza çıkmaktadırlar. Arama çalışma faaliyetleri, üretimi ve pazara sunulması aşamalarında aktif faaliyet göstermektedirler. Uluslararası ekonomi politığın önemli aktörlerinden olan çok uluslu şirketler dünya genelenine yayılmış ve büyük oranda faaliyetler izlemektedirler. Bu faaliyetleri yüksek kar sağlaması amacıyla gerçekleştirmelerinin yanında birçok farklı amaca da hizmet etmesi nedeniyle gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla olumsuz

ve olumlu birçok etkenle birlikte aktörler etkinliklerini sürdürmektedirler. Tüm bunların yanında yeni keşiflerin gerçekleşmesi, Doğu Akdeniz'in jeopolitik ve jeostratejik konumunun önemi sebebiyle devlet ve devlet dışı birçok aktörce faaliyet yürütmelerinin bölgeyle ilgilenmelerinin sebeplerindendir. Aynı zamanda gelişen ve tüketimin sürekli olarak arttığı dünyada bu yeni keşiflerin birçok alanda alternatif olarak çıkması yine ilgilinin ve faaliyetlerin artmasının önemli sebeplerindendir. Bölgedeki rekabetin artmasının da nihai sebepleri bu üç noktada toparlanabilmektedir.²¹² Çok uluslu şirketlerin bölgeye olan ilgisi bu şekilde açıklandıktan sonra eklenmesi gereken bir diğer durum devletlerin bu şirketlerle olan ilişkilerindeki önemli unsurun belirtilmesidir. Küresel ve bölgesel devletler çok uluslu şirketlerle ilişkilerine önem vermektedirler. Önemli faaliyetler yürüten şirketlerle iyi ilişkiler içerisinde olmak Doğu Akdeniz'de söz sahibi olabilme adına son derece önemlidir. Bölge devletleri önemli enerji şirketleriyle ilişkilerini geliştirerek birçok alanda güçlenebilmektedirler Bu özellikleri bağlamında hem uluslararası politikada hem de devletler üzerinde etkin olabilmektedir, yönlendirme kabiliyetleri bulunmaktadır.²¹³ Enerji şirketlerinin kaynakların kontrolünü sağlayabilmeleri devletler açısından önemli durumdadır. Böylece kontrolü sağlayabilmektedirler ve de pazarlarını koruyabilmektedirler. Örneğin Amerika bu durumlardan çok fazla yararlanmışır.²¹⁴

Değinilmesi gereken önemli bir nokta da bölge devletlerinin önemli enerji şirketleri ile olan ilişkileridir. Öncelikle bahsetmekte yarar vardır ki enerji şirketlerinin bu bölgelerde arama çalışma yapmaları ve bu çalışmalar yürütülürken vergi geliri, yatırım oranlarında artış ve ekonomik kalkınmaya olan katkıları dolayısıyla önemli bir yer kaplamaktadırlar. Yüksek oranda teknoloji gerektiren arama çıkarma çalışmaları Doğu Akdeniz'deki bölge devletleri açısından ele alındığında enerji şirketlerinin bu güçlü yanlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Enerji şirketlerinin bazı devletlerden daha güçlü ekonomilere sahip olmaları bazı durumlarda devletlere yaptırım uygulama kapasitelerini de arttırmaktadır. Örnek vermek gerekirse arama çalışma ruhsatını sürekli olarak aynı şirkete veren devlete karşı diğer enerji şirketlerin itirazları üzerine hisselerinin bir kısmını satmak zorunda kalması verilebilir.²¹⁵

²¹² V. Vivoda (2010). International Oil Companies, US Government and Energy Security Policy: An Interest Based Analysis. *International Journal of Global Security Issues*, s.2.

²¹³ T. Hallmark (2017). International Politics is Always a Risk for Oil Companies, But Business Conditions May Matter More. [Erişim: 28.12.2022, <https://www.forbes.com/sites/uhenergy/2017/03/28/international-politics-is-always-a-risk-for-oil-companies-but-business-conditions-may-matter-more/?sh=4a4f1a062991>]

²¹⁴ E. Inbar (2014). The New Strategic Equation in the East Mediterranean. *Middle East Security and Policy Studies*, (109), s.10.

²¹⁵ Robert Gilpin (2012). Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politigi. (Çev.) Murat Duran, Ktipto Basım, Ankara, s.295-302.

Doğu Akdeniz’de gaz şirketleri arasında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Exxon Mobil, Nobel Energy, Total, ENI, Kogas (Güney Kore), Katar Petroleum, İngiliz BG, İsrail Delek ve Avner örnek olarak verilebilir.²¹⁶

Çok uluslu şirketlerin Doğu Akdeniz’deki faaliyetlerine bakmak gerekirse, karşımıza önemli enerji şirketleri çıkmaktadır. ABD merkezli enerji şirketleri bölgede aktif rol alabilmek adına bölge devletleriyle anlaşma halindedirler. Bölgede Yunanistan, GKRY ve İsrail ile anlaşma halinde olan ABD, ExxonMobil ve Noble Energy gaz şirketlerinden yararlanmaktadır. Bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşmak ve önemli pazarlara ulaştırmak adına enerji şirketleri bölgede aktif faaliyet yürütmektedirler. Bu iki önemli enerji şirketleri Kıbrıs ve İsrail enerji kaynaklarının sondaj çalışmalarında önemli faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Enerji şirketlerinin bölgedeki enerji sahalarındaki pay oranları yüksek düzeydedir. ABD, hem kendisi hem de müttefiklerinin bölgeden kazançlı çıkması adına birçok politika uygulamaktadır. Noble Energy Doğu Akdeniz’de önemli sahalarda önemli paylara sahiptir.²¹⁷

Devlet dışı aktörlerden çok uluslu şirketlerin faaliyetleri yakın geçmişe kadar gitmektedir. Örnek vermek gerekirse Fransa ve Cezayir arasında gerçekleşen enerji üzerine kurulan ilişkilerde Fransız enerji şirketi Gaz de France ve Cezayir enerji şirketi Sonatrach arasındaki gelişmeler örnek verilebilir.²¹⁸ Fransa’nın Doğu Akdeniz’e olan ilgisi bağlamında bölgede enerji keşiflerini gerçekleştiren Fransız şirketi TOTAL’in çıkarlarını korumak yönünde de faaliyetleri gözlemlenmektedir. Kıbrıs açıklarında arama çalışmaları yapmaya karar veren İtalyan şirket ENI örnek verilebilir.²¹⁹ GKRY ile yapılan anlaşmalarla Kıbrıs’ın güneyinde arama çalışma faaliyetleri yapabilecek olan şirket Fransa’nın Doğu Akdeniz politikalarını uygulayabilmesinde önem teşkil eder.

Bölgede TOTAL şirketi İtalyan ENI firması, Amerikalı Exxonmobile ve Noble Energy, İsrail Delek, Güney Kore Kogas, Rus Novatek, İngiliz BG Group, Katar Qatar

²¹⁶ M. Ali Alhan (2021). Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Ekseninde: Türkiye, Avrupa ve ABD Basınındaki Haber Başlıklarının Karşılaştırmalı Duygu Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1446.

²¹⁷ R. Yorulmaz (2019). Sıcak Gündem: Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz Uluslararası Siyaset Dergisi*, 10(88), 80-83.

²¹⁸ İ. Aras & A. Sarioğlu (2018). Fransız Dış Politikasında Akdeniz, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s.523.

²¹⁹ S. Kısacık & F. Erenel (2019). Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İş Birliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation – PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 66-68.

Petroleum ve diğer enerji şirketleriyle birlikte çalışmalar yürütmektedir.²²⁰ Libya’da yine Hafter güçlerini destekleyen Fransa TOTAL şirketine verilen ayrıcalıklarla önemli kaynakların kontrolünü elinde tutabilmektedir.²²¹ Rum yönetimi ise birçok enerji şirketine bölgede arama çalışma ruhsatı vermiştir.

Avrupa’nın gaz tedariki büyük oranda Rus bağlantılı Gazprom aracılığıyla karşılanmaktadır. Enerji şirketleri dış siyasette önemli aktörler olarak belirlemektedirler. Rus enerji şirketlerinden Lukoil ve Gazprom dış siyasette önemli aktör konumuna gelerek Rusya’ya diğer aktörlere karşı güç kazanmasında etkin olmuşlardır. Surgutneftegaz, Slavneft, Onako, Taftneft, Rosneft, Transneft önemli Rus enerji şirketlerine örnek verilebilir. Bunun yanında Türkiye ve Rusya arasında önemli enerji iş birliği olan TürkAkım projesi Gazprom açısından önemlidir. Böylece Avrupa pazarına ulaşmakta Rusya için alternatifler oluşacaktır. Gazprom, Libya, Mısır ve Cezayir ile anlaşmalar yapmaktadır.²²²

İtalyan ENI şirketi tarafından Mısır Zohr havzasında önemli oranda enerji keşfi gerçekleşmiştir. Yüksek oranda gaz çıkarılması hedeflenen alanın keşfi birçok alan açısından önemlidir. Enerji güvenliği açısından yeni kaynakların keşfi önemli bir noktadadır. Dolayısıyla enerji şirketlerinin yapmış oldukları keşifler şirketleri önemli aktörler olarak karşımıza çıkarmaktadır. Öyle ki Mısır’da ENI şirketi tarafından Nur sahasında yeni enerji keşifleri gerçekleşmiştir.²²³ Bunun yanında Lübnan da petrol ve gaz arama yarışına dahil olmuş bu yönde kıta sahanlığında gaz arama haklarını Fransız şirket Total ve ENI şirketleri ile ortaklık kurarak Rus enerji şirketi NOVATEK şirketi almıştır.²²⁴

Gaz şirketleri üretim ve dağıtım noktasında önemli noktada durmaktadırlar. Devletlerarası ilişkilerin gelişmesi adına öncü olabilmektedirler. Çıkarları kesişen devletler enerji şirketlerinin gerçekleştirmiş oldukları anlaşmalarla ilişkilerine boyut kazandırmaktadırlar. Aynı zamanda enerji şirketlerinin vermiş oldukları destekle de devletlerin üretim hacimleri artmaya devam etmektedir. Suriye’ye Rus enerji şirketinin vermiş olduğu destekle önemli sonuçlar elde etmiştir. Enerji şirketleri yapmış oldukları

²²⁰ S. Örnek & B. Mızrak (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs’ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15), 15-20.

²²¹ O. Ömerci (2020). Fransa’nın Doğu Akdeniz Politikasını Anlamak, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Çaşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s. 205.

²²² M. Aksoy (2020). Rusya’nın Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.317.

²²³ R. Ayverdi & İsmail Numan Telci (2018). Mısır’ın Enerji Siyaseti ve Dış Politika, İsmail Numan Telci (Ed.), *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası Dönüşüm Arayışından Meşruiyet Çıkmazına*, SETA, İstanbul, s.367-390.

²²⁴ Ş. Avsat (2019). *Lübnan Akdeniz’de Doğalgaz Aramaya Başlıyor*. [Erişim: 29.12.2022, <https://turkish.aawsat.com//home/article/1666446/%e2%80%8b1%c3%bcnban-akdenizde-do%c4%9fal-gaz-aramaya-haz%c4%b1rlan%c4%b1yor>]

çalışmalarla birçok alanda taleplerin karşılanmasında katkı sağlamaktadırlar. Mısır'daki Zorh havzasındaki gaz keşiflerini İtalyan ENI şirketi ve Rus Rosneft şirketi üstlenmektedir. Ve enerji şirketleri tedarikçi rollerini geliştirmeyi ve korumayı hedeflemektedirler. Enerji şirketlerinin varlığı devletlerin bölgede kalıcı olabilmek adına önem taşımaktadır. Hem de birçok alanda ekonomik katkı sağlayacaklardır.²²⁵

Şirketler, gerçekleştirecekleri faaliyetleri ellerinde bulunan seçenekleri karşılaştırarak kendileri adına en uygun olanı seçebilme gücüne sahiptirler. Kendilerine maliyet olarak daha az, karlılık olarak geniş pay bırakan tercihlerde bulunabilmektedir. Kendi çıkarlarına göre çok maliyetli az kar bırakan sorunlu bölgeleri de tercih edebilmektedirler. Yatırımlarını başka devletlere çevirme noktasında devletler karşısında büyük etkinlikleri bulunmaktadır. Örneğin Doğu Akdeniz boru hatlarının nerelerden geçeceği, hangi devletleri kapsayacağı, önemlidir. Şirketler buna kendileri karar verebilmekte, yatırımlarını olumsuzluklar dâhilinde geri çekebilmektedirler. Devletlerle olan ilişkilerinde devletlerinde aktif rolleri karşılıklı olarak bağımlılıklarını etkilemektedir. Ruhsatlandırma faaliyetlerine karar verici organın hükümetler oluşu ve şirketlerin devletlerin vergi oranları durumlarıyla karşı karşıya kaldıkları göz önünde bulundurulursa aralarında ki karşılıklı bağımlılık durumu anlaşılmaktadır.²²⁶

Devlet dışı aktörlere Uluslararası örgütleri de ekleyebiliriz. Doğu Akdeniz adına politikaları önemle karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası örgütler, hükümetler arası örgütler ve hükümet dışı örgütler olarak ayrılabilir. Bu bölümde daha çok hükümetle arası örgütlerden örnekleri ele almaya çalışacağız. Doğu Akdeniz'de bölge devletlerinin dışında birçok aktörün burada politikalar yürütmekte olduğu gördük. Uluslararası bir güvenlik örgütü olarak var olan NATO'nun da Doğu Akdeniz adına politikalarının bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bu noktada genel olarak birkaç örnek vererek ilerlemek daha sağlıklı olacaktır. Hükümetler arası örgütlerden örnek vermek gerekirse dünya devletleri iki önemli savaş atlatmış ve bunun doğurmuş olduğu ekonomik sıkıntılarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Özellikle İkinci Dünya savaşı sonrası zor duruma düşen ekonomileri kalkındırmak adına amaç edinen Dünya Ticaret Örgütü bu yönde temel kurallarla işler hale gelmiştir. Ve devletlerden bu örgütün temel kurallarına uyması beklenmiştir. Devletler Dünya

²²⁵ R. Ayverdi (2020). Uluslararası Enerji Şirketlerinin Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri. İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.150-151.

²²⁶ C. Flint & J. Peter Taylor (2014). *Siyasi Coğrafya Dünya- Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik*. (Çev.) Fulya Ereker, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s.151.

Ticaret Örgütünün bu kurallarına düzenli olarak uyum sağlamışlar ve politikalarını bu yönde oluşturmuşlardır.²²⁷

Enerjinin giderek önem kazanması beraberinde güvenlikle alakalı bir durumu da doğurmuştur. Bölgesel ve küresel aktör olan NATO, bu noktada genişleyen görev anlayışıyla politikalar üretmeye çalışmaktadır. Özellikle yeni güvenlik algıları aktörlerin işbirliklerini pekiştirmesi üzerine şekillenmektedir. Karşılıklı bağımlılığın arttığı süreçte enerji güvenliği aktörlerce bu noktada birleşmektedir. NATO'nun üstlenmekte olduğu durum da buradan türemektedir. Daha çok işbirliğine yönelik politikaların hayata geçirilmesi üzerine kurulu stratejiler geliştirilmektedir. Enerji güvenliğinin sağlanması noktasında enerji taleplerinin sorunlarla karşılaşmaması, görev olarak belirlenen başlıklardan biridir. Sürdürülebilir, kesintisiz bir enerji ağının oluşması taleplerin karşılanması ve rekabet ortamında dengenin sağlanması konuları ekonomik ve siyasi konuların birlikte bütün olarak ele alınarak güvenliğin sağlanabileceği politikaların temeli oluşturmaktadır. Küreselleşme boyutuyla birlikte güvenliğin sağlanması tek bir güçle sağlanabilecek bir durum olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu yönde Kuzey Atlantik Örgütü(NATO) enerji güvenliğine yönelik politikalar geliştirmektedir. Aynı zamanda Uluslararası Enerji Ajansı(UEA) bu yönde çalışmalar gerçekleştirmektedir.²²⁸

1999'dan bu yana enerji güvenliği alanında politikalar üreten NATO'nun enerji koridorlarının kontrolü, enerji kaynaklarına olan ihtiyacın artmasıyla birlikte enerji bağımlılığı, fiyatlar konu başlıkları arttırılarak işlenmektedir. NATO'nun genişleyen görev algısıyla birlikte enerji güvenliği yönünde de faaliyetlerini arttırmaya çalışmaktadır. Üyeleri arasında oluşabilecek olası bir tehdidi önleme noktasında ve üyelerine birçok alanda danışmanlık yapma projeleri geliştirilmektedir. 2001'den yana Doğu Akdeniz bölgesinde oluşabilecek terörist saldırıların önlenmesi adına programlar geliştirilmiştir. Enerji güvenliği tehditlerine karşı programlarda geliştiren NATO, çeşitli aktörlerle iş birliğinin geliştirilmesi noktasında da çalışmalar yürütmektedir. Birçok enerji güvenliği alanlarında anlaşmalar yürütmektedir.²²⁹

²²⁷ N. Çatalbaş (2014). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 143-144.

²²⁸ M. Silindir & G. Karhan & M. Çayın & N. Aydeniz (2012). Enerji Güvenliği: NATO'nun Küresel Enerji Güvenliğindeki Rolü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2(1), 132-143.

²²⁹ D. Bayer (2019) NATO'nun Akdeniz Politikası, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (Ed.), Akdeniz Jeopolitiği Cilt II, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 879.

NATO'nun enerji güvenliğine yönelik politikalar izlemesinde etkili olan faktörler vardır. Öncelikli olarak terör saldırısı içerikli çatışmaların ve tehditlerinin doğması, genel olarak bölgelerdeki istikrarsız durumlar, belli aktörlerin tekelci politikalar yürütmeleri, özellikle Rusya'nın Ukrayna gazını kesmesi durumları etkin olmuştur. Rusya'nın enerji kaynaklarını adeta bir silah ve yaptırım aracı olarak kullanması enerji güvenliği meselelerinin daha ciddi boyutlara taşımaktadır. Rusya aynı zamanda Avrupa'nın gaz ihtiyacını karşılayan önemli bir aktördür. Ancak aynı zamanda Rusya açısından baktığımızda Avrupa pazarı Rusya için önemli bir boyuttur. Dolayısıyla karşılıklı bir bağımlılıktan bahsedebilmekteyiz.²³⁰

NATO üyelerinin çoğunlukla enerji üreten kısmı değil de büyük oranda tüketici konumunda olmaları NATO'nun enerji güvenliği yönünde çalışmalarını arttırması yönünde gelişmelere yöneltmektedir. Enerji güvenliği açısından üyelerinin karşılaşabileceği olası bir kesinti ve aksama noktasında sorunların giderilmesi beklentisi doğmaktadır.²³¹ NATO'nun yeni görev anlayışıyla birlikte bölgede oluşacak enerji anlaşmazlıklarında uyumsuzluk, istikrarsız devletlerin bölgede türemesi, İsrail-Filistin sorunu, Kıbrıs sorunu, krizlere bağlı göç ve mülteci sorunları, gıda sorunları içerisine girmektedir. Doğu Akdeniz'de NATO'nun çatışmalarda insani müdahale yapabileceği kabul edilmiştir. NATO'nun güvenlik algısı içerisinde Doğu Akdeniz yer almaktadır. NATO'nun Akdeniz Diyalogunu²³² başlatmasıyla güvenlikle ilgili ilk girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel güvenliğe katkı sağlamak amacı güden bir açılmıdır. Daha sonra NATO'nun iş birliğini önemseyen yanının ortaya konulması ile Akdeniz Diyalogunun diğer bir yanı ortaya konulmuştur. Birçok güvenlik meselesi içerisine alan NATO'nun bu güvenlik konularının bölge ülkeleri ve Avrupa arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkileri beslediği varsayılmaktadır. NATO'nun bölgede birçok girişimi bulunmaktadır.²³³

NATO'nun hızlı bilgi alış verişi sağlayabilme özelliği, giderek gelişen iş birliği ortamına sağlayacağı destek, enerji koridorlarının korunması yönünde gerçekleştireceği faaliyetler ve sonuçları dolayısıyla etkin bir Doğu Akdeniz stratejisi geliştirmesi beklenebilir. İstihbarat alanındaki gelişmesi ile bölgedeki olası terör ve korsan saldırılarının kısa sürede tespitini sağlama enerji koridorlarının korunmasında önemli rol vermektedir. İş birliğini sağlama noktasında katkılar sunarak bölgede oluşabilecek ilişkiler ağındaki olumsuzlukları

²³⁰ M. Ekşi (2010). NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı: Stratejik Çözümler Çerçevesinde Geleceğe Dair Seçenekler, Yönelimler ve İkişimler. *Stratejik Öngörü Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 15(16), 34-46.

²³¹ M. Çelikpala (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 91-98.

²³² Mısır, İsrail, Moritanya, Fas, Tunus'u içerisine alan Doğu Akdeniz de olası sorunlara karşı geliştirilen format. Daha sonra Cezayir ve Ürdün'ün eklenmesiyle NATO+7 başlatılmıştır.

²³³ G. Mark Winrow (2000). *Dialogue with Mediterranean: The Role of NATO's Mediterranean Initiative*. Garland Publishing, New York, s.186-187.

önleme noktasında ekin olması söz konusudur. Danışmanlık, iş birliği ortamı sağlama ve koruma amaçlı hedeflerine önleyici rolünü de eklemekte yarar vardır. Birçok operasyonla enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerin korunmasını sağlama yönünde faaliyetleri bulunmaktadır.²³⁴

Bir diğer önemli aktör olarak Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz ve enerji güvenliği meselelerine yönelik politikaları ele alınmalıdır.

Avrupa Birliği(AB)'nin bölgeye yönelik politikalarının oluşmasında önemli etkenler bulunmaktadır. Bunların başında Avrupa enerji ihtiyacının bölgeden karşılanması durumu gelmektedir. Ve Akdeniz'in Avrupa adına önemli pazar olma durumu yine AB'nin bölgeye yönelmesinde ilk ve öncelikli sebeplerdendir. Bu yönelimlerini birçok anlaşma ile somutlaştırma yolunu tutmaktadır.²³⁵ AB enerji güvenliği açısından Doğu Akdeniz'deki enerji keşifleri son derece önemli hale gelmektedir. Aynı zamanda kıtalararası kesişme noktası olması ayrıca önem katmaktadır. Yaşanan birçok çatışmadan etkilenebilen aktörler olası çatışmaların doğmasında enerji güvenliği yaşayabilmektedirler. AB açısından Rusya-Ukrayna krizi enerji güvenliğine tehdit olarak doğmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz gazının aktarımı adına birçok yol geliştirmeye çalışılmıştır. Ancak bu noktada da AB, hem teknolojik yetersizlik ve yüksek maliyet hem de diğer aktörlerin hak iddiaları ile karşılaşmıştır.²³⁶

AB'nin Doğu Akdeniz politikasının temelinde Rus gazına olan bağımlılığın karşı alternatif kaynak sağlama olarak belirtilebilir. Bölgedeki istikrarsız ortamın yaratmış olduğu durum nedeniyle politikalarını uygulamakta yavaş ilerleyen AB adına Doğu Akdeniz enerji kaynakları vazgeçilemez boyuttadır. Bunun diğer bir penceresi ise AB'nin önemli bir dışalım aktörü olması yatar. Enerji ihraç eden aktörler tarafından AB son derece önemli bir pazardır. Enerji tedariginde oluşabilecek tehditler AB için büyük oranda sorun teşkil etmektedir. Bir kısmını kendisi üreten fakat çoğunluğu dışarıya bağlı enerji sürekli artan tüketimle birlikte en büyük ihtiyaç kollarını oluşturmakta ve AB için enerji güvenliği politikalarını şekillendirmeye yönelmektedir. Politikalarını bölgedeki istikrarsız durumlar, çatışmalar ve diğer aktörlerin de enerji talepleri etkilemektedir. Tarihsel olarak gelen enerji krizleri örneğin petrol krizi, AB enerji politikalarını etkilemektedir. Üretim, taşıma tedarik, verimlilik, kesintisiz kaynaklar her

²³⁴ A. Bouchez (2009). NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı, *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyum*, 28-29 Nisan, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, s.81-86.

²³⁵ Avrupa Komisyonu (2019). Diversification Of Gas Supply Sources And Routes. [Erişim:29.12.2022, https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/diversification-gas-supply-sources-and-routes_en]

²³⁶ G. Ferhat Batı (2021). Uluslararası Siyasette Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Stratejisi, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Çaşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s.146-147.

aktör için önemli boyuttadır. Dolayısıyla enerji güvenliğini sağlama son derece önemlidir. Yaşanan krizler AB'yi Doğu Akdeniz kaynaklarına yönelik politikalar oluşturmaya itmektedir. Kesintisiz, daha enerji sunmak temel hedefleri içerisindedir. 2009'da yaşanan Rus-Ukrayna krizi ve 2022'de süren savaş AB adına enerji güvenliğinin sürekli olarak göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir. Ve aynı zamanda Rusya'ya olan bağımlılığın yeni alternatifler geliştirmesi gerektiğini göstermektedir.²³⁷

Avrupa Birliği adına Doğu Akdeniz'den kısaca bahsetmek gerekirse AB enerji politikalarını yönetirken tedarik güvenliği, sürdürülebilir enerji, yenilenebilir enerji kaynakları, uygun maliyetler, yeni enerji alternatiflerine önem vermektedir. Doğu Akdeniz'deki keşifler son derece önemlidir. Ancak bölgedeki istikrarsız yönetimler, Suriye krizi, İsrail-Filistin sorunu, Türkiye-Yunanistan-GKRY-KKTC sorunlu ilişkileri, MEB anlaşmazlıkları sorunları, boru hatlarının nerelerden geçeceği AB'nin politikalarında net olamamasına sebep olmaktadır.²³⁸

3.1.3.2. Yeni Yönetişim

Yönetişim kavramı, alınacak kararlardan etkilenecek tüm tarafların karar alma sürecine eklendiği, çoklu aktör yapısının tanımlandığı bir kavramı ifade etmektedir. Bu durumda aktörleri; sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları, hükümetler arası örgütler, baskı grupları ve daha da arttırılabilecek aktörlerdir. Karşılıklı etkileşimin olduğu bir anlayıştır.

3.1.3.2.1. Devletlerin Şirketleşmesi

Gelişen ve hızla değişen dünyaya devlet kavramında işlevsel ve yapısal olarak uğramakta olduğu yeni yapısı eşlik etmektedir. Kamu yönetimi kavramını devlet temelli bir anlayışla açıklamaya çalışmak değişen gelişen düzen için eksik kalmaktadır. Devletlerin siyasi ve kurumsal değişimi ekonomide şirket-devlet, devlet-piyasa iş birliği olarak yeni boyut kazanmaktadır. Yeni yönetim- kamu yönetimi olarak anılan gelişim kamu yönetiminde özel sektörün yöntemlerinden yararlanılması anlamında ilerlemektedir. Burada karşımıza devlet dışı birçok aktörün karar alma süreçlerine doğrudan katıldıkları yapıdan bahsedebiliriz. Burada devlet çalışmaları bir şirket modeli çalışması olarak tanımlanabilmektedir. Burada en önemli örnek Varlık fonudur. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bu konuyla bağlantılı önemli yere sahiptir. Bir diğeri ise TMSF(Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu), bir diğeri ise Cumhurbaşkanlığının 703 sayılı KHK ile anonim şirket kurabilme yetkisinin varlığıdır. Bu

²³⁷ M. Güneş & T. Arslan (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 39-44.

²³⁸ S. Özer (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği ve Savaşları. *Orta Doğu Analiz*, 5(60), 69-71.

noktada değinilmesi gereken bir diğer nokta ise devlet eliyle gerçekleştirilecek faaliyetlerin özel sektör taraflarınca yaptırılması gelmektedir.²³⁹

Burada karşımıza devlet kapitalizmi kavramı çıkmaktadır. Devlet kapitalizmi, devlet eliyle serbest piyasanın yürütülmesidir.²⁴⁰ Birçok enerji şirketinin devlet kurumu olmaları buna örnek gösterilebilir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye Varlık Fonuna devredilmiştir. Mısır Genel Petrol Şirketi yine bir devlet kurumudur.²⁴¹ Kogas (Güney Kore) devlet şirkettir. Katar Petroleum devlet enerji şirkettir.²⁴²

3.1.3.2.2. Varlık Fonu

Varlık fonu uygulamasından kısaca bahsetmek gerekirse, temel amacı ekonomik durumlara katkı sağlamaktır. Oluşturulmasındaki temel noktalardan bir tanesi de Dış politika aracı olarak kurulmasıdır. İlk uygulamalarını enerji kaynaklarında petrol, doğalgaz gelirlerinde oluşturulan fon örneklerini görmekteyiz. Özellikle fonların kamu kontrolünde olması ancak herhangi bir politik etkiye maruz kalmamaları, politikalarla uyumlu ancak politiklardan bağımsız ve aynı zamanda olası bir bütçe gereksinimlerinde devlet desteği almaları dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir. Yukarıda değinildiği üzere ilk örnekleri petrol gelirlerinden elde edilen kaynakların değerlendirilmesi temelli gerçekleşmiştir. Birçok fon çeşidi bulunmaktadır. Dış politikada önemli bir enstrümanı olarak kabul edilmektedir. Bu noktada 2016 yılında Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile birlikte Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi kurulmuştur. Kamuya ait varlıkları ekonomiye kazandırma, dış kaynak sağlama, yatırımları iştirak etme amaçları ve daha çoğaltılabilecek amaçlarla kurulmuştur.²⁴³

Hazine ve Maliye Bakanlığının 2020-2022 Yeni Ekonomi Programı kapsamında, TVF'nin özel sektör veya yabancı sermaye iş birliklerine dayanan petrokimya, madencilik ve yerli kaynaklardan elektrik üretimi alanlarında sabit sermaye yatırımlarında yer alması öngörülmüştü. Bu kapsamda, dış ticaret açığını azaltmak amacıyla stratejik yatırımları gündemine alan TVF, ilk yatırımını rafineri ve petrokimya alanında yapacak. Türkiye Varlık Fonunun yaklaşık 10 milyar dolar yatırımla Adana'nın Ceyhan ilçesinde kuracağı rafineri ve

²³⁹ S. Güzelsarı (2019). Neoliberal Otoriterleşme, Devletin Şirketleşmesi ya da Şirket-Devlet: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Ayrıntı Dergi*, (29), 39-50.

²⁴⁰ E. Kumcu (2014). *Devlet Kapitalizmi*. [Erişim: 22.12.2022, <https://www.bloomberght.com/ht-yazarlar/ercan-kumcu/1562144-devlet-kapitalizmi>]

²⁴¹ C. İstikbal (2021). *Enerji Kaynakları ve Deniz Yetki Alanları Bakımından Doğu Akdeniz Sorunu Deniz Hukuku- Kıta Sahaneliği- MEB- Enerji Güvenliği- Mavi Vatan*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.93.

²⁴² C. Saçı (2020). *Enerji Şirketlerinin Rekabet Sahası: Doğu Akdeniz'de Faaliyet gösteren Enerji Şirketleri Hangileri?*[Erişim: 18.01.2023, <https://listelist.com/dogu-akdeniz-faaliyet-gosteren-enerji-sirketleri/>]

²⁴³ T. Yamak & E. Saygın (2019). Türkiye'nin Ekonomik Güç Potansiyeli: Bir 'Ekonomi Diplomasisi' Enstrümanı Olarak Türkiye Varlık Fonu Uygulaması. *Fiscaoeconomia*, 3(1), 97-102.

petrokimya kompleksinin inşasına, tasarım ve mühendislik çalışmalarının tamamlanmasının ardından 2021 'de başlanacak.²⁴⁴

Önemle dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

3.1.3.2.3. UPE Aktörü Olarak TÜSİAD, MÜSİAD ve TİKA Örnekleri

Uluslararası sistemde aktörlerin devlet dışı diğer aktörlerinde aktif hale gelmeleriyle oluşan düzende karşımıza TÜSİAD örneği çıkarmaktadır. Özellikle gerçekleştirmekte oldukları faaliyetler ekseninde politika süreçlerini belirleme ve yönlendirme duruşları ile önemli birer UPE aktörleridir. Yeni yönetim anlayışının gelişmesiyle birlikte devlet dışı bu aktörler önem kazanmaya başlamışlardır. Sivil toplum kuruluşlarının yerel ve ulusal kararlarda etkin rol oynama durumları söz konusudur. Birçok araştırma ve raporlara başvurarak platformlar oluşturarak uluslararası ve yerelde etkileme, sorgulama ve aynı zamanda destekleme faaliyetleri gerçekleştirebilmektedirler.²⁴⁵

Birçok noktada çalışmaları bulunan TÜSİAD'ı söylem ve faaliyetlerinden “Doğu Akdeniz’de artan gerilim, hakkaniyet temelinde barışçıl bir sonuca ulaşmak için tüm tarafların ivedilikle önkoşulsuz olarak müzakerelere başlama gereğini ortaya koymaktadır. Ege Denizi ’nde uzun süredir devam eden ikili anlaşmazlıklar ile Doğu-Akdeniz’deki çok taraflı anlaşmazlıklar ayrı konular olarak değil, bir bütün olarak ele alınmalıdır.” Örnek verilebilir.²⁴⁶

Türkiye’de dış politika yapım sürecinde son yıllarda uygulamış olduğu politikalar ekseninde devlet dışı aktörlerin etkinliklerini görmekteyiz. Özellikle Ortadoğu’ya yönelik artan politika girişimlerinde Türkiye’nin siyasal kurumlaşmasında Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneğinin (MÜSİAD) etkin örneğine dikkat çekmek gerekir. MÜSİAD tarafınca çeşitli enerji politikaları oluşturduğu gözlemlenmektedir. Enerji güvenliğine yönelik dışa bağımlılığı azaltma üzerine oluşturmuş olduğu birçok politika vardır. Dış politikanın belirlenmesinde etkinliğine dikkat etmek gerekir. 2000-2022 verilerine göre ‘Türkiye’nin Ortadoğu’ya dış ticaret hacmi ne kadar büyüdü?’ soruları, Gümrük birliğiyle yapmış olduğu ticaret neydi ne oldu? Değerlendirildiğinde ‘Ekim ayında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Almanya %0,6 oranında azalışla 1 milyar 679 milyon dolar, Irak %26,0 oranında artışla 1 milyar 418 milyon

²⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Türkiye Varlık Fonu (2019). *TVF, On Milyar Dolar Yatırımla Petrokimya Tesisi ve Rafineri Kuruyor*. [Erişim:21.12.2022, <https://www.tvf.com.tr/iletisim/duyurular/2019/tvf-10-milyar-dolar-yatirimla-petrokimya-tesisi-ve-rafineri-kuruyor>]

²⁴⁵ A. Ercan & B. Ercan (2015). Türkiye’de Ekonomik Elit Davranışları ve Bir Ekonomik Seçkinler Örgütü Olarak TÜSİAD. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 400 ve F. Tufan Emimi (2013). Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: TÜSİAD Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 44-47.

²⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi (2020). TÜSİAD’tan ‘Doğu Akdeniz Açıklaması: Hakkaniyet Temelinde Çözülmedir. [Erişim:21.12.22, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tusiadtan-dogu-akdeniz-aciklamasi-hakkaniyet-temelinde-cozulmelidir-1765912>,]

dolar ve ABD %0,01 oranında azalışla 1 milyar 306 milyon dolar oldu.' 'Ekim ayında en fazla ihracat yaptığımız ülke grupları sırasıyla; Avrupa Birliği (AB-27) %3,8 oranında azalışla 8 milyar 226 milyon dolar, Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri %16,5 oranında artışla 4 milyar 182 milyon dolar ve Diğer Avrupa Ülkeleri %22,8 oranında artışla 3 milyar 653 milyon dolar oldu.'²⁴⁷ MÜSİAD 2019 Genel Başkanı Kaan'ın Doğu Akdeniz adına politikaları desteklediği ve bu noktada bölgede Türkiye'nin ulusal çıkarlarını gözetmesinin altını çizdiğine dikkat çekilmelidir. Türkiye'nin bugün Doğu Akdeniz'de ulusal çıkarlarıyla bağlantılı sert söylemleri bu noktada önem arz eder. İhracat hedefleriyle birlikte dış politikaya yön verebilme durumları bu noktada önemlidir. Bu noktada Uluslararası Enerji Ajansı(UEA)'n sunmakta olduğu enerji politikaları enerji güvenliğinin sağlanması noktalar üye devletlere çeşitli raporlar sunarak politikalarının şekillenmelerinde etkin rol oynadığını görmekteyiz.²⁴⁸

Diğer bir aktör olarak TİKA'ya bakacak olursak, gelişen ve gelişen düzende dış politika birçok aktörün belli faaliyetlerle aktif hale geldikleri kabul edilen bir anlayış olmuştur. Önemli faaliyetlerle dünyanın birçok alanına ulaşmayı başaran TİKA dış politika da önemli araç haline gelmektedir. Dışişleri Bakanlığınca bir bütün halinde değerlendirilen TİKA birçok bölgede aktif faaliyetler yürütmektedir. Dış politika süreci kuruluşlar etkileyebilmektedirler. Kültürel, sosyal, eğitim alanları arttırılacak birçok alanda faaliyetler yürüten TİKA dış politika süreçlerinde önemli bir aktördür. Aslına bakarsak önemli kamu diplomasisi faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Yeni dış politika seçenekleri sunması açısından da önemi yadsınamaz. Dünyanın farklı bölge ve ülkelerine gerçekleştirilen faaliyetlerle Türk dış politikasının çok boyutlu özelliğinin güçlenmesinde de etkili olmaktadır.²⁴⁹

4. Bölgedeki Aktörler/Bölge Dışı Aktörler ve Devlet Dışı Aktörler Adına Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği

Bölgede bölge dışı birçok aktörün rol oynadığını görmekteyiz. Bu durum karşısında her aktörün kendi çıkar ve talepleri bulunmakta ve her aktörün enerji güvenliğini koruma altına alma durumu mevcuttur. Bu bölümde enerji güvenliğinin temelinde yatan durumlar ele alınmaya çalışılacaktır. Enerji güvenliğinin tanımı ve Doğu Akdeniz'deki aktörler bahsi geçen bölümlerde ele alınmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere bölgede hem bölge devletleri hem

²⁴⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). *Dış Ticaret Veri Bülteni*. [Erişim: 10.01.23, https://ticaret.gov.tr/data/6389b0e313b876b22c9e07d5/Ayl%C4%B1k%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Veri%20B%C3%BClteni_Kas%C4%B1m%202022.pdf]

²⁴⁸ MÜSİAD Genel Merkez (2022). Uluslararası Enerji Zirvesi Raporu, Uluslararası Enerji Zirvesi, 20 Mayıs, Müsiad Genel Merkez, İstanbul, s.6.

²⁴⁹ R. Erdağ (2008). *Türk Dış Politikasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı(TİKA): Kuruluşu, Faaliyetleri ve Kurumsal Çerçevesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s.67-98.

bölge dışı devletler hem de devlet dışı aktörlerin rolü önemli ölçüde mevcuttur. Sistemdeki tüm aktörler için olumlu getirilerin yanında diğer taraftan birçok sorun da meydana gelmektedir. Ya da bir tehdit olarak varlığını korumaktadır: “ Bu bölümde bölge/bölge dışı ve devlet dışı aktörler açısından enerji güvenliği ekonomi politik olarak ele alınacaktır. Ekonomik bir durumdan nasıl politik bir sonuç doğmakta politik bir durum nasıl ekonomik olarak etki yararmakta, Ekonomi politikte kabul gördüğü üzere temel nokta: “Bu süreçlerin genel anlamda kazananı kimdir? Kim neyi neden ister neden istemez?” Bunda ki karları ne zararları nedir? Kim kazanır? Kim kaybeder? Durumlarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Burada bu konuları devletler ve diğer aktörle, bölge ve bölge dışı bütün aktörler adına Doğu Akdeniz’de enerji güvenliğinin temelinde yatan durumlar politik ekonomik yansımalarını ele alınarak aktarılmaya çalışılacaktır.

Enerji güvenliği tüm aktörlerce önemsenmiş bir durumdur. İsrail açısından baktığımızda enerji politikalarını İsrail, öncelikle sürekli olarak enerji temini kesintisiz bir ulaşım ve enerji ihtiyacının sorunsuz olarak temin edebilme üzerine kurmaktadır. Dolayısıyla enerji kaynaklarının temininde transfer şekil ve yollarının güvenliği İsrail adına önem arz etmektedir. Ancak birçok Arap ülkesiyle olan geçmişten gelen sorunlar enerji tedariki açısından tehdit olarak durmaktadır.²⁵⁰ Aynı zamanda Avrupa pazarında etkin rol almak istemektedir.²⁵¹

Öyle ki birçok enerji şirketi İsrail’in bu durumundan kaynaklı gaz arama çalışma faaliyetlerine mesafeli durmuşlardır. İsrail açıklarında gaz arama çalışmaları yapmaya başlayan büyük enerji şirketlerinden British Gas(BG) ve Noble Energy ve daha birçok enerji şirketi Mısır ile olan Camp David anlaşmasıyla çalışmakta sorun görmemişlerdir. Tarafların bu derece bir arada olmalarında ABD’nin etkisi yadsınamaz. İsrail’in bu noktada nihai amaçlarından bir tanesi her konuda fayda sağlayacağı kadar bölgenin önemli aktörlerinden olan Mısır ile ilişkilerin geliştirilmesi güvenlik alanı açısından da fayda sağlayacak olmasıdır.²⁵² İsrail birçok alanda kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir. Özellikle dünyaya iyi bir imaj lanse edebilmek adına girmiş olduğu mücadelede birden fazla araç kullanmaktadır. Kendi ulusal çıkarları ve dış politikası adına göstermiş olduğu etkin çabayı

²⁵⁰ Ö. Fuad Kahraman (2019). Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek. *Orta Doğu Etütleri*, 11(2), 426-429.

²⁵¹ MÜSİAD Genel Merkez (2022). Uluslararası Enerji Zirvesi Raporu, *Uluslararası Enerji Zirvesi*, 20 Mayıs, Müsiad Genel Merkez, İstanbul, s. 17.

²⁵² P. Özden Cankara & Y. Cankara (2019). Ürdün- Mısır-Suriye Kıskaçında Filistin Yazgısı: Yahudi Toplumu İle Savaşlar ve Kaybedilen Ana Vatan, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Filistin Politikaları*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, s.146-147.

örgütsel çalışmalar, lobicilik faaliyetleriyle de desteklemektedir.²⁵³ Değınmekte yarar vardır ki Filistin açısından Doğu Akdeniz politikası belirlemek mümkün değildir, kendi münhasır ekonomik bölge alanlarında faaliyet, İsrail'den gelen baskılar kullanamamaktadır. İsrail'in düzenlediği saldırılarla sürekli olarak mücadele vermektedir. Bu noktada tüm bu saldırılar adına Filistin'in de yürütmekte olduğu kamu diplomasisi faaliyetleri başta olmak üzere güvenlik adına yine birçok alanda etkili olması adına yürütölmektedir. Hem bağımsız bir Filistin yaratma hem de güvenlik bağlamında sivil toplum kuruluşlarının etkinliği ve internet, sosyal medyanın kullanımı önem arz etmektedir.²⁵⁴

Enerji şirketleri önemli keşiflerden sonra birçok olumsuzlukla karşılaşmaktadır. Bunlar keşif yapıldıktan sonra transferin gerçekleşmesi noktasında herhangi bir güzergahın olamaması ve aynı zamanda devletlerce vergi oranlarının arttırılmasıdır. Leviathan gazının keşfini gerçekleştiren Noble Energy ve Delek ve İsrail hükümeti arasında kaynakların kullanımıyla ilgili farklı görüşlere bürünmeleriyle karşı karşıya kalınmıştır. Kıbrıs açısından enerji güvenliği meselesi çok daha karmaşık bir halde durmaktadır. GKRY parsellerinin ruhsatları farklı farklı enerji şirketlerine vermiştir. Bölgede İtalyan ENI şirketi, Güney Koreli Kogas, Total, Delek Drilling, Noble Energy, Exxon Mobile, Qatar Petroleum ruhsatlandırılmışlardır. 2014'e kadar sorun oluşmayan parsellerde 2014'te KKTC'nin Türkiye'ye arama çalışma hakkı tanımlaması üzerine GKRY ile parsellerdeki çakışma sebebiyle olumsuzluklar geçmişten de gelen olumsuzluklarda da yaşamaya devam etmektedir. Türkiye'nin GKRY'nin parsellerine karşı çıkmakta olduğu bölgelerin ruhsatları Rus, Katar, Amerika şirketlerindedir. Bu durum Türkiye'nin bu devletlerle olan ilişkisinde sorun olarak durmaktadır. Ancak yine de TPAO bölgede arama çalışma faaliyetlerine başlamıştır. Bölgede çalışmalarını yürüten ENI şirketi Türk savaş gemileri tarafından durdurulmuştur. ENI şirketi GKRY'ye bu şartlarda çalışma yürütemeyeceğini bildirmiştir.²⁵⁵

Bazı aktörlerin enerji alanında yaşamakta oldukları durumlardan biri enerji ihraç eden ülke konumundan enerji ithal eden ülke konumuna düşmektir. Mısır Arap Cumhuriyeti bu

²⁵³ Y. Cankara (2021). İsrail'in Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri İsrail- Filistin- İran- Türkiye- Mısır- Suudi Arabistan-BAE- Katar Örneği*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, s.41-44.

²⁵⁴ P. Cankara (2021). Filistin'in Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri İsrail- Filistin- İran- Türkiye- Mısır- Suudi Arabistan-BAE- Katar Örneği*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, s. 94-97.

²⁵⁵ H. Oruç (2020). İsrail ve Filistin'in Doğu Akdeniz Politikası, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.200-206. ve M. Önder & N. Akıncı (2019). Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Aramalarının Bölge Enerji ve Güvenlik Politikalarına Etkisi, *13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik Stratejileri, Kamu Yönetimi politikaları*, 18-20 Nisan, Gaziantep, s. 1492-1519.

durumla karşı karşıya kalmıştır. Buna çözüm bulmak amaçlı Sisi yönetimi enerji şirketlerini çekebilmek adına yeni düzenlemelere gitmiştir. Böylece ENI şirketinin buraya olan ilgisini yeniden canlandırmayı başarmıştır. Ancak Mısır aynı zamanda kalabalık nüfusuyla enerji kaynaklarını tüketen bir durumdadır da. Tüm olumsuzluklara rağmen Mısır önemli enerji ihracatçısı olma yolunda ilerlemektedir.²⁵⁶ Dışa bağımlılığın azalması enerji güvenliği noktasında önemli noktadadır. Dış politikada güçlü manevralar sağlayacaktır. Aynı zamanda bölge devletleri eğer dışa bağımlı durumdadır ise yeni keşiflerle enerjiye giderlerine ayrılan pay başka giderlere aktarılabilir. Mısır Arap Cumhuriyeti buna örnek gösterilebilir. Enerji güvenliği olarak kendisine doğan dışa bağımlılık yeni keşiflerle hem dışa bağımlılığı azaltıp enerji alanındaki harcamaların azalmasını sağlayacak hem de dış politikada hareket kabiliyeti sağlayacaktır. Aynı zamanda bölge devletleri küresel birçok aktörün enerji şirketlerine ruhsatlandırma sağlayarak kendi ekonomilerine sağladıkları katkı, istihdam, vergi gelirleri ve ekonomik büyüme olarak dönmektedir. Fakat bu noktada Mısır adına diğer aktörler MEB alanlarının belirlenmesi sorunu doğmuş ekonomik ve siyasi birçok sorunu, enerji alanında birçok güvenlik sorununu beraberinde getirmiştir.²⁵⁷

Bölgede güçlü enerji kaynaklarına sahip olan Suriye açısından Arap Baharı sürecine girmeden önce parsellerinde arama çalışma faaliyetleri yürütülmesi adına ihalelerini açmaktaydı ancak Suriye'nin yaşamakta olduğu sorun halk ayaklanmalarıyla iç savaşa dönüşen sürecin enerji şirketlerini buraya olan ilgilerinin kaybına sebep olmasıdır. İhaleye başvuran birçok enerji şirketi ihalelerden çekilme kararı almıştır. Bu sorunla karşı karşıya kalan Suriye'nin bölgede dâhil olmak isteyen Rusya'nın Suriye kaynaklarına olan ilgisiyle ve burada sondaj hakları elde etmesiyle sonuçlanmıştır.²⁵⁸

Enerji şirketlerinin yaşamakta olduğu sorunlardan bir tanesi de Filistin'in açıklarında gaz arama çalışma yapmak adına faaliyet gösteren şirketlerin burada İsrail tehdidi ile karşı karşıya kalmış olmalarıdır. Şirketler Filistin açıklarında arama çalışma faaliyeti yürütmek

²⁵⁶ S. Tamçelik & E. Kurt (2015). Değişen Doğu Akdeniz Denklemine Mısır'ın Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları, İbrahim Atilla Acar & Nesrin Demir & Osman Tekir (Ed.), 1. *Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu Bildiri Tam Metni Kitabı*, 28-30 Mayıs, Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, s. 448-453.

²⁵⁷ M. Kağan Kozanhan (2022). Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz. *Anadolu Strateji Dergisi*, 3(2), 64-70.

²⁵⁸ H. Akengin & A. Yaşar (2018). Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(32), 35-43.

yerine burayı terk etmenin daha sağlıklı olacağına karar alarak çekilmişlerdir.²⁵⁹ Lübnan'da var olan durum ise istikrarsız hükümet sorunudur.²⁶⁰

Enerji şirketlerinin bölge politikalarında temel dayanakları kar elde etmek ve bunun yanında bölgenin önemli konumu, doğal gazın giderek önem kazanması gelmesidir. Bunun yanında devletlerin şirketlere önem vermekte oldukları karşımıza çıkmaktadır. Hangi devlette hangi şirket daha aktif belli olabilmektedir. Doğu Akdeniz enerji kaynakları yukarıda belirtmiş olduğumuz sorunlara karşın her aktör için önemini korumaktadır. Bölgede önemli bir aktör olan çok uluslu şirketler adına önemli tehditler olası bir çatışmanın doğması ve siyasi dengelerdeki bozulmalardır. Enerji şirketleri açısından faaliyet gösterecekleri bölgelerdeki olası çatışma durumu tehdit oluşturabilmektedir. Bu nokta yeni faaliyet alanlarının bulunması enerji şirketlerince bir çözüm durumu haline gelebilmektedir. Özellikle boru hatlarının geçeceği bölgelerdeki olası çatışma durumu sorun olarak varlığını korumaktadır. Jeopolitik olarak önemli noktada olan Doğu Akdeniz'deki durum çok köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bölge devletlerinin çok uzun yıllardan günümüze kadar süren sorunları enerji şirketleri açısından enerji güvenliği açısından dikkat ettikleri bir durumdur. İkinci bölümde ele almış olduğumuz Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki olumsuz hava bu duruma örnek verilebilir. Yine bu sorunlara bölge devletlerinin kendi içlerindeki ekonomik ve siyasi sorunları dâhil edilebilir. Enerji şirketleri açısından bölgedeki bu sorun dolu ağ tehdit olarak belirlemektedir. Bunların yanında şirketler açısından enerji kaynaklarından kar edebilme problemi de eklenmektedir. Ve kesintisiz olarak bunlara sahip olabilme şirketler açısından önem teşkil etmektedir. İleri teknoloji gerektiren ve yüksek maliyetli arama çalışma ve üretme faaliyetleri enerji şirketleri açısından birer güvenlik meselesidir. Bölgede varlığını sürdüren enerji şirketleri açısından önemli bir güvenlik sorunu ise sahaların bazı siyasi sebeplerle geliştirilememesidir. Ve bu durum enerji şirketlerinin kimi alanlardan çekilmeleriyle sonuçlanmaktadır.²⁶¹

Bölge dışı aktörlerin enerji şirketleriyle bölgede aktif rol oynadıklarını görmekteyiz. Bu küresel güçler enerji kaynaklarının kontrolünü enerji şirketleriyle sağlarken kendi enerji ihtiyaçlarına da kaynak oluşturabilmektedirler. Aynı zamanda fiyatlandırmada da etkin olarak var olmaktadır. Bu noktada bölgede aktif rol almak içerisinde olan Rusya açısından ele

²⁵⁹ H. Oruç (2020). İsrail ve Filistin'in Doğu Akdeniz Politikası, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.232.

²⁶⁰ M. Yetim (2020). Doğu Akdeniz Denklemine Fark Edilmeyen Aktörü Lübnan, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, s.255.

²⁶¹ U. Kedikli & Ö. Çalağan (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 130-134.

alınması gereken nokta, Doğu Akdeniz rezervlerinin AB için Rus gazına karşılık yeni bir alternatif olarak duruyor olmasıdır. Avrupa'nın Rusya adına sürekli pazar oluşu Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına AB'nin yönelmesi güvenlik meselesi olarak çıkmaktadır. Doğu Akdeniz gazının Avrupa pazarına alternatif olarak doğması Avrupalı şirketleri bölgeye yönlendirmiştir. Ancak Avrupalı enerji şirketleri açısından dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki Rus enerji şirketleri Suriye, Lübnan ve Kıbrıs doğal gazının kontrolüyle bölgede aktif rol oynamaktadır.²⁶²

Bölgede deniz yetki alanlarının belirlenmemiş olması, sahaların birbirleriyle çakışması durumu, aktörlerin birbirleriyle çatışma içerisinde olmaları, geçmişten gelen sorunların günümüzde halen devam ediyor olması ve fiyatlandırmalardaki belirsizlikler Doğu Akdeniz'de var olan enerji kaynaklarının ve jeopolitik öneminin yanında beliren sorunlardır. Aynı zamanda petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki ani artışları petrol ithal eden aktörler tarafından olumsuz olarak belirlemektedir. Ve Enerji ithal eden aktörler, bölgedeki istikrarsız durumlar ve çatışmalar fiyat artışına sebep olması sebebiyle çözüme kavuşmasından yana görüş almaktadırlar. Örnek vermek gerekirse doğal gaz boru hatlarının yeniden döşenmesi maliyetli bir hal alırken yeni LNG olarak taşınmasının fiyatlarının düşük olması sorun olarak çıkmaktadır.

ABD adına Doğu Akdeniz politikası Rus tehdidine karşı girişimler, kendisi ve müttefikleri adına enerji güvenliğinin tesisi, bölgede varlığı koruyan sorunların çözülmesi ve yenilerinin oluşmasının önüne geçilmesi, bölgede en önemli güç olarak kalabilmek ve kurulan ittifakları koruyabilmek üzerine şekillenmektedir. Hedef ve beklentileri bu yöndedir. Ve politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bu durumlar adına ABD'nin Doğu Akdeniz politikaları başlığında faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Bölgedeki rekabetin şekillenmesinde, ABD olası tehditlere karşı tavrını ortaya koymaktadır. Yaptırımlar uygulama yolunu seçen ABD, Doğu Akdeniz'deki etkin rol alma hedefini anlamlandırmaktayız. Özellikle Avrupa'ya gaz ulaştırmada Rusya'nın karşısına çıkan ABD, Rus ekonomisi için tehdit oluşturmaktadır. AB'ye önemli oranda ABD tarafından gaz tedariki sağlanmıştır. Dolayısıyla Rus gazına bağımlı kalmış AB için alternatif olan gaz tedariki Rusya adına olumsuzluk teşkil etmektedir. Amerika'nın Polonya'ya olan gaz tedariki yine Rusya ya karşı olumsuz hava yaratmış fakat aynı zamanda Avrupa'nın enerji güvenliğini

²⁶² S. Ünay (2021). Doğu Akdeniz'de Küresel Rekabet ve Türkiye'nin Konumu: Enerji Jeopolitiği, Güvenlik, Kalkınma Eksenine, Mahmut Ak & Haluk Alkan & Metin Ünver (Ed.), *Coğrafya, Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denkleme Ege ve Doğu Akdeniz*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.374-376.

sağlamak ve gaz çeşitliliğinin sunulması adına Avrupa açısından önemli bir adım olmuştur. Dünyanın en büyük enerji tedarikçisi olmak amacı güden ABD için Doğu Akdeniz vazgeçilmez bir konumdadır. Avrupa'ya Rus gazına karşı alternatif sunma ve birçok boru hattı projesi ve sıvılaştırılmış gaz projelerinde söz sahibi olmak ABD için önem arz etmektedir.²⁶³

ABD için nihai amaç enerji kaybının yaşanmaması ve enerjiye yönelik alanda verimliliğin artmasıdır. Yeni enerji kaynakları bulmak, geliştirmek ve bunları sürdürülebilir duruma getirme ve enerji arzı zayıf olan pazarlara ulaşım amaçları arasındadır.²⁶⁴ Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına olan talebin son derece artmakta olması her aktör adına olduğu kadar ABD açısından da önemlidir. ABD aynı zamanda var olan tüm enerji kaynakları üzerinde mutlak hâkimiyet istemektedir. Ve bu yönde politikalarını belirleyerek faaliyetlerini arttırarak devam etmektedir. Birçok arama çalışmasının başlatılmasına onay verilmesi, LNG terminallerinin kurulmasına artış ABD'nin beklentilerini karşılama noktasında atmış olduğu adımlardır. Bunların yanında birçok bölgede küresel enerji aktörü olma yolunda projeler²⁶⁵ gerçekleştirme adına da faaliyetlerde bulunmaktadır. Kaynakların kontrolünü elinde bulundurmak isteyen ABD aynı zamanda Avrupa pazarını da kontrolü altına almayı istemektedir. Rusya'nın bölgede aktif güç olma durumu ABD açısından olumsuz karşılanmaktadır.²⁶⁶

Fransa açısından durum geçmiş bağlarla bölgedeki eski varlığını yeniden canlandırma üzerine kuruludur. Tüm amaç ve faaliyetleri bu noktadan hareketle gerçekleştirmekte olan Fransa'nın bahsedildiği üzere GKRY ile yapmış olduğu anlaşmalar taleplerini gerçekleştirmek üzere göstermiş olduğu faaliyetlerdir. Türkiye'nin bölgedeki arama çalışma faaliyetleri Fransa tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Fransa için Doğu Akdeniz deniz ticareti, petrol ve doğalgaz taşımacılığındaki önemli konumu ve diğer birçok önemli yanılla

²⁶³ Energynomics (2018). *US-Poland LNG deal will ease Europe's reliance on Russia: Perry*. [Erişim:03.01.2023, <https://www.energynomics.ro/en/us-poland-lng-deal-will-ease-europes-reliance-on-russia-perry/>]

²⁶⁴ U.S. Department of Energy (2018). *U.S. Becomes World's Largest Crude Oil Producer and Department of Energy Authorizes Short Term Natural Gas Exports*. [Erişim:03.01.2023, <https://www.energy.gov/articles/us-becomes-world-s-largest-crude-oil-producer-and-department-energy-authorizes-short-term>]

²⁶⁵ BOP(Büyük Orta Doğu Projesi) bunlardan bir tanesidir.

²⁶⁶ Tsvetana Paraskova (2019). *U.S. Natural Gas Exports To Europe Soar Nearly 300% In Nine Months*. [Erişim:03.01.2023, <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/US-Natural-Gas-Exports-To-Europe-Soar-Nearly-300-In-Nine-Months.html>]

vazgeçilmez bir konumdadır. Bundan dolayıdır ki diğer aktörlerinde aynı sebepler doğrultusunda bölgeye olan yönelimleri Fransa açısından beklenen durumdur.²⁶⁷

Temel hedef bölgede diğer aktörler örneğinde de karşılaşılan önemli etkin güç olma durumu Rusya adına da geçerlidir. Rusya'nın bölge adına oluşturduğu politikalar anlatısından yola çıkarak Rusya adına enerji güvenliğini toparlamak gerekirse Bölge ülkelerine alternatif olarak doğduğu mesajını vermek isteyen Rusya, bölgede diğer büyük güçlerin aktif faaliyetlerinden rahatsızlık duymaktadır. Rusya için Akdeniz çok önemlidir. Bölgede var olmak dünya siyaseti açısından ayrı öneme sahipken ekonomik açıdan da önemlidir. Ekonomisinin büyük bir kısmını enerji kaynaklarından sağlayan Rusya için Doğu Akdeniz adına politikalar oluşturmak kaçınılmazdır. Bu noktada Rusya, bölgede önemli aktör olma adına faaliyetler yürütmektedir. Elde etmiş olduğu gelirleri birçok kaleme kullanan Rusya adına olası bir fiyat düşüşü olumsuzluk teşkil etmektedir. Örnek vermek gerekirse 1980'lerdeki petrol bolluğu ve fiyatlardaki düşüş Rusya için olumsuzluk yaratmaktaydı. Aynı zamanda yüksek maliyetler karşısında verimin düşmesi de Rusya için sorun oluşturmaktadır. Rusya üretimi ve dış satımı arttırmak hedeflerini belirlemiştir. Bu noktada dış satımda dünya genelinde en büyük payı almaktadır. Dolayısıyla bu gücünü kaçırmak istemeyecektir. Rusya aynı zamanda Batılı devletlerin enerji ihtiyacını karşılayan ciddi bir kaynağa sahiptir. Dolayısıyla bu enerji bağımlılığının azalmasını istememektedir. AB'nin alternatif kaynaklar elde etmesi Rusya açısından olumsuz durumlardan bir tanesidir. Diğer bir yandan da ABD'nin bölgede yükselmesi istenmemektedir. Bu yönde diğer aktörlerle yakın ilişkiler kurulmasını uygulamaya koymaktadır. Rusya açısından petrol fiyatlarının artışı önemlidir. Böylece ekonomik politik anlayışı ekonomik gelirlerle diğer kalemlere desteklemektir. Rusya aynı zamanda bölgede Türkiye'nin enerji kaynaklarında söz sahibi olmasını istememektedir. Temel neden Türkiye'nin Rusya'dan karşılamakta olduğu enerjinin kaybedilmek istememesidir. Türkiye pazarını kaybetmek istememektedir. Türkiye'nin bölgede aktif rolü Rusya'nın Avrupa pazarına bir tehdit olarak durmaktadır. Bir diğer nokta ise LNG gazlarına olan talebin artması yine Rusya açısından ve tüm enerji ihracatçıları açısından LNG fiyatlarının düşük olması nedeniyle tercih edilmek istenmemektedir.²⁶⁸

Türkiye açısından ise en önemli güvenlik sorunu Rum yönetiminin ruhsatlandırma faaliyetleri Türk taraflarca olumsuz karşılanmış ve KKTC kendi MEB'lerini ilan etmiştir. Bu

²⁶⁷ Ç. Kasapoğlu (2020). Doğu Akdeniz: Fransa, Yunanistan'a destek vererek ne yapmak istiyor? [Erişim: 03.01.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54175399>]

²⁶⁸ E. Göksedef (2021). *Rusya, Doğu Akdeniz'de Nasıl Bir Politika İzliyor?* [Erişim:03.01.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56910325>]

alanlar ve GKRY alanları çakışma durumuyla karşı karşıya kalmakta ve sorun giderek büyümeye başlamıştır. Ancak Türkiye tarafından enerjiye olan bağımlılığını kendi eliyle sağlamaya başlaması önemli bir gider olan enerji payını kapatması çok önemlidir.²⁶⁹

AB'nin birçok boru hattı projesi AB'ye yeni alternatifler sağlayacağından Rusya açısından sorun olarak durmaktadır. AB açısından Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını Doğu Akdeniz ki kaynaklarla gidermeye çalışan AB için Doğu Akdeniz'de bir Rus varlığı azalmaya çalıştığı bağımlılığa tekrar bir olumsuzluk eklemektedir. Dolayısıyla bölgede bir Rus varlığını AB istememektedir. AB'nin Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden daha ucuza transfer edebilecek seçeneği varken Yunanistan ve İtalya üzerinden transferine sıcak bakması, İsrail ve Türkiye arasında boru hattı projelerinin siyasi sebeplerle iptal edilmesi. Batı bloğu açısından Türkiye-Rusya yakınlaşması olumsuz bir durum olarak karşılanmaktadır.²⁷⁰

Enerji şirketleri açısından devletlerin birbirleri ile çatışma durumu içerisindeki halleri olumsuzluk yaratmaktadır. Şirketlerin aktif rol alacakları bölgelerdeki olası çatışma halleri istikrarsız dengeler tehdit oluşturabilmektedirler. Diğer bir açıdan bir gaz keşfedilip pazara sunulması aşamasında önemli transfer yolları üzerinde veya boru hatlarının geçtiği noktalarda oluşabilecek çatışma halleri şirketler açısından sorun olarak doğmaktadır. Devletler ise enerji şirketlerinin verecekleri tekliflerin beklentilerini karşılayamaması sorunlarıyla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Enerji transferlerinin gerçekleşmesinde maliyetlerin artması tehdidi tüm aktörler adına olumsuzluk teşkil etmektedir.²⁷¹ Bunun yanında enerji kaynaklarının kendi para birimleriyle satışa sunulması olarak belirleyen taraflarda bulunmaktadır. Transit ülkelerde boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi talebindelerdir. Anlaşılacağı üzere birçok ekonomik politik durum karşılıklı olarak etkileşim halinde olup sonuçlar doğurmaktadır ve bu durum devletlerarası rekabeti son derece etkilemektedir.

5. Bölüm Değerlendirmesi

Enerji krizlerinin ekonomi üzerindeki etkileri, Doğu Akdeniz'de MEB sorunları, gerçekleştirilen enerji antlaşmalarının ekonomik-politik yanları ve politikalara etkileri, artan talepler, yeni keşifler, bunların ekonomik politik getirileri ve götürüleri aslında çalışmanın ekonomi ve politika kavramlarının birlikte ele alınması gerektirdiği bu bölümde aktarmaya

²⁶⁹ E. Alper Yılmaz (2020). Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (48), 41-42.

²⁷⁰ M. Ercan & M. Can Kılınc (2020). *Ortadoğu'dan Doğu Akdeniz'e Büyük Güçlerin Egemenlik Enerji ve Hukuk Mücadelesi*. Efe Akademi Yayınevi, s.259-262.

²⁷¹ Ö. Balkaş (2019). Doğu Akdeniz'de Doğalgaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika. *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası*, 1-35.

alışılmıştır. Doğu Akdeniz'deki mevcut durumda birçok küresel aktörün faaliyetler yürütmesi, Rusya'nın, Fransa'nın ve ABD'nin enerji güvenliğine yönelik Doğu Akdeniz'de faaliyetler ve politikalar yürütmesiyle uluslararası boyutun dâhil edilmesi durumu yine bu bölümde aktarılmaya çalışılmıştır. Devlet dışı birçok aktörlerin özellikle enerji sektöründeki faaliyetleri bize devlet dışı aktörlerin varlığını vermektedir. Bu noktada bu bölümde blęe devletlerinin yanında ulus ařırđ Şirketlerin varlığıyla (İtalyan, Fransız, Güney Kore, ABD Şirketleri rnek verilebilir) hem uluslararası bir boyutun dâhil edilmesi noktasđ aktarılmaya çalışılmış hem de devlet dışı aktörlerin varlıęđ bu bölümde verilmeye çalışılmıştır. Ve yine ulus ötesi aktörlerin varlığına (AB ve NATO) bu bölümde yer verilmiş, buraya yönelik faaliyetlerinin politikalarının olması aktarılarak UPE nin benimsemiş olduğu anlayışlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bölümde Türkiye ayağında Varlık fonuna devredilen TPAO'nun, sivil toplum kuruluşu olan MSĐAD, TSĐAD ve TĐKA örneklerine yer verilerek devlet dışı birçok aktöre dikkat çekilmiş hem de UPE anlayışıyla yeni yönetişim alanında devletlerin Şirketleşmesi noktasına ve devlet dışı aktörlerin dış politikadaki etkilerine burada yer verilmeye çalışılmıştır. Son olarak bölümde blęe devletleri, blęe dışı aktörler ve devlet dışı birçok aktörün burada enerji güvenliğini farklı noktalarda algıladıkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği konusunu Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) anlayışıyla ele almaktadır. Buradan hareketle birçok noktanın belirtilmesi, aktarılması tezin amaçları arasındadır. Bu tezle birlikte Doğu Akdeniz'deki mevcut enerji güvenliği meselesi neden UPE anlayışıyla ele alınmalı sorusuna cevap aranmıştır.

Doğu Akdeniz bölgesi jeoekonomik, jeostratejik öneme sahiptir. Gerçekleştirilen enerji rezervlerinin keşfiyle de bu önemine artı önem kazandırmıştır. Medeniyetlere ev sahipliği yapan, kültürel zenginliği ve önemli ticaret noktalarını bünyesinde barındıran Doğu Akdeniz bölgesi ve enerji güvenliği kavramı birçok çalışmaya konu olmaktadır. Çalışmaların çoğunluğu realist anlayış çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu noktadan hareketle Doğu Akdeniz'deki mevcut enerji güvenliği durumuna farklı çerçevelerden bakmak önemli bilimsel değere sahiptir. 1970'li yıllarda oluşup gelişmeye başlayan UPE anlayışı ekonomi ve politika disiplinlerinin ayrı olarak ele alınmalarına tepkiyle aynı zamanda yalnızca devlet-piyasa temelli anlayışlara getirmiş olduğu eleştirel yanla birçok konuya farklı açılardan bakabilmeyi sunmaktadır.

Uluslararası politik ekonomi anlayışının benimsemiş olduğu unsurlarla Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği konusuna farklı bir anlayış kazandırılması çalışmanın temel noktalarındandır. Ekonomi ve politika kavramlarının birlikte değerlendirilmesi, konuya uluslararası boyutun dâhil edilmesi, küreselleşmenin etkisiyle yeni aktörlerin etkinliklerinin artmasıyla beraber aktörlerin çeşitlenmesi, devlet dışı aktörlerin kabulü yine küreselleşmenin etkisiyle yeni yönetim anlayışlarının doğması (devletlerin şirketleşmesi), oluşan yeni düzende dış ve iç politika kavramlarının birbirlerine yakınlaşmaları, dış politika yapım süreçlerinde küresel konjonktürün ve iç siyasi durumun etkinliği kabulü ve birçok olayın artık güvenlikleştirme durumu haline gelmiş olması unsurları UPE anlayışının içerisinde barındırdığı unsurlardır. Bu noktalar dikkate alınarak Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği durumu aktarılmaya çalışılmıştır. Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği meselesine UPE anlayışı çerçevesinde realist teorinin kabul görmüş olan devlet temelli analizleri ve devlet temelli güvenlik anlayışına eleştirel bir yanla yaklaşılarak konunun farklı bakış açısına kavuşturulması hedeflenmiştir.

Enerji güvenliği kavramı ekonomik ve politik bir değere sahiptir. Kavram kesintisiz, sürdürülebilir, bağımlılığın azaltılması, giderek artan taleplere karşılık bulma durumları ekonomik ve siyasi yanının varlığıdır. Her ekonomik durumun bir siyasi her siyasi durumunda bir ekonomik sonuç doğuracağı temeliyle enerji güvenliği üzerinden oluşturulan

politikalara dikkat çekmek gerekmektedir. Bu noktada enerjiye ulaşım ve enerji kaynaklarının korunması, aktörlerce politikaların oluşturulması önemlidir. Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği meselesi de kesintisiz enerjiye ulaşım, düşük maliyetli, yüksek kar oranlı, sürdürülebilir ve bağımlılığın azaltılması temelli politikaların oluşması durumundan ekonomi ve politika kavramları birlikte ele alınmalıdır. Giderek artan enerji talebi, yüksek kullanım oranı ve bağımlılığın azaltılması boyutlarıyla aktörler yeni enerji kaynaklarına ulaşım yolları geliştirmeye başlamışlardır. Enerji kaynaklarının arama çalışma faaliyetleri, çıkarım ve dağıtımında önemli ekonomik ve politik durumlar belirlemektedir. Doğu Akdeniz de keşiflerin gerçekleşeceği noktada Münhasır Ekonomik Bölgelerin (MEB) belirlenmesi sorununun belirlenmesi doğmaktadır. Türkiye-Yunanistan-KKTC-GKRY arasında oluşan MEB'lerin belirlenmesinde çıkan sorunlar, kara suları sorunları, kıta sahanlığı sorunları, enerji krizlerinin ekonomi üzerindeki etkileri, gerçekleştirilen enerji anlaşmalarının ekonomik ve politik yanları, artan talepler, yeni keşifler ve bunların ekonomik politik getirileri ve götürüleri önemlidir ve ekonomi politik durumların birlikte ele değerlendirilmesi gerektiğini vermektedir.

Bölgede bölge dışı aktörlerin politikalar üretmeleri Doğu Akdeniz'de karşımıza çıkan bir diğer durumdur. Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Fransa, Çin örneklerinde görüldüğü üzere bölgede bölge dışı aktörlerin politikalar yürütmeleri Doğu Akdeniz'deki duruma uluslararası bir boyut kazandırmaktadır.

UPE anlayışının benimsemiş olduğu anlayış çerçevesinde küreselleşmeyle beraber yeni aktörlerin uluslararası sistemde aktif rol oynamaya başlamaları, politikaları belirleme noktasında etkin rol oynamalarını görmekteyiz. Bu çerçevede Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği durumunda birçok devlet dışı aktörün etkin rolleriyle karşılaşmaktayız. Öyle ki çok uluslu şirketlerin, uluslararası örgütlerin ve yine UPE içerisinde yeni yönetim anlayışında devletlerin şirketleşmesi özelinde TÜSİAD, MÜSİAD, TİKA, Varlık Fonu kurum ve kuruluşlarının dış politika yapım sürecinde politikaları belirleme, şekillendirmedeki etkinliklerini görmekteyiz. Küresel konjonktürün ve iç siyasal yapıdaki durumların karşılıklı olarak yakınlaşmaları, iç ve dış politika ayırımının ortadan kalmasıyla politikaların bu noktada belirlendiğini yine Doğu Akdeniz'de karşılaşmaktayız. 2008 krizi ve Arap Baharı süreçlerinin politika yapım süreçlerinin dış politika yapım sürecine etkilerini görmekteyiz.

Doğu Akdeniz'deki gerginliğin tarihsel arka planı Türkiye-Yunanistan ilişkileri üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Dönemlere ayrılarak iki devlet ilişkilerinin analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Önemli kırılma noktalarına dikkat çekilerek durumun UPE anlayışının benimsemiş olduğu önemli kavramlardan biri olan güvenikleştirme durumu

olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Aktörlerin belirli dönemlerde iyi ilişkiler kurdukları dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Günümüzdeki çatışmalı durumun iki aktörün tarihsel olarak gelen kodlarıyla kışkırtma temelli olduğu gerginliğin güvenlikleştirme kavramıyla açıklanması aktarılmaya çalışılmıştır.

Her aktörün enerji güvenliği politikaları değişik boyutlarda şekillenmektedir. Bu politikalar rekabet durumunu anlatmaktadır. Enerjiyi ithal eden ve ihraç eden aktörler aynı oranda politikalar yürütmemektedirler. Enerji keşifleriyle birlikte de yeni boyutlar kazandığı gözlenmiştir. Aktörlerin günümüzdeki politikaları geçmişten gelen tarihsel kodlarla bağlantılıdır. Politikaların belirlenmesinde etkin olan durumlar küresel konjunktür, iç yapılanla ve bu yapılanmaların etkinliğidir.

Realist teorilerinin kabul ettiği devlet temelli anlayışa baktığımızda uluslararası sistemin yegâne aktörünün devletler olduğu ve güvenlik kavramının da devletler üzerinden analiz edilmesi gerektiğini benimsediğini görmekteyiz. Ancak birçok aktörün dış politika yapım sürecini etkiledikleri, birçok noktada etkin rollerini Doğu Akdeniz’de görmekteyiz. Yine Doğu Akdeniz’de küresel birçok aktörün dâhil olmasıyla uluslararası boyutu burada görmekteyiz. Ve yine devlet dışı aktörler burada karşımıza çıkmaktadır. Dış politika üzerindeki etkileri aktarılmaya çalışılmış, güvenlik algısının yine tarihsel kodlarla geldiğini Doğu Akdeniz’deki mevcut durumun birer güvenlikleştirme durumu olduğu çalışmada ulaşılan sonuçlardır. Devletlerarası rekabet UPE disiplince yüksek oranda belirlenmektedir. Aktörlerin politikaları rekabet ve güvenlikleştirme durumlarıyla şekillenmektedir. Bu noktalardan hareketle çalışmada aktörlerin enerji güvenliğini farklı boyutlarda algıladıkları gözlenmiş ve aktarılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak belirtmekte yarar vardır ki Doğu Akdeniz’deki enerji güvenliği durumu açıklanırken klasik uluslararası ilişkiler kuramlarının yetersiz kaldıkları ve farklı bakış açılarına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, I. & Yılmaz, M.** (2018). Doğu Akdeniz Kıta Sahanelığı Sorunsalı Üzerinden Doğalgaz Paylaşımı, *TUCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 3-6 Ekim, Ankara.
- Acar, Ü.** (2019). Küresel Politikaların Belirlenmesinde Çok Uluslu Şirketlerin Rollü ve Önemi. *Tesam Akademi Dergisi*, 7(2), 465-489.
- Ağkaya, O.** (2016). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1067-1071.
- Ak, T.** (2018). *Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğinin Türkiye, Kıbrıs, İsrail ve Mısır Bağlamında İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Akarçay, İlder E.** (2021). Büyük Güçler Rekabetinin Gölgesinde Doğu Akdeniz, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Caşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 224-228.
- Akbaş, Z. & Düzgün, Arslan Z.** (2012). Libya'da ki Arap Baharına Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 57-81.
- Akengin, H. & Yaşar, A.** (2018). Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(32), 35-43.
- Açıkmeşe, Akgün S.** (2021). *Kopenhag Okulu*. [Erişim: 02.01.2023, <http://www.secopedia.org/kopenhag-okulu/>]
- Akın, Ş. & Elmas, M.** (2020). Fransız Basınında Doğu Akdeniz, Abdullah Aydın & Murad Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Çizgi Kitapevi, Konya, İstanbul, 133-165.
- Aksoy, M.** (2020). Rusya'nın Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 303-324.
- Aksu, F.** (2018). *Yunan Dış Politikasında Türk-Yunan İlişkileri ve İç Politika Kaygıları*. [Erişim: 08.01.2023, <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklari-etkileyen-faktoerler/itemlist/category/40-tuerk-d-s-politikas-nda-tuerk-yunan-iliskileri-ve-ic-politika-kayg-s>]

Akmes, Tuba E. (2020). *Liberal Perspektiften Türkiye’de Dış Politika Yapım Sürecinde Aktörler ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkisi: Düşünce Kuruluşları Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.

Aktan, Can C. & Vural, İ. (2005). Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma. *Sivil Toplum Dergisi*, 3(11), 55-76.

Aktaş, A. (2011). Güvenikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 7-47.

Al, A. (2015). Politika- Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 143-159.

Al, A. & Ayvaci, Aypek F. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13(26), 221-251.

Al, A. & Katıtaş, G. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi Var Olanın Fark Edilişi, Arzu Al & Meral Balcı & İmam Bakır Kanlı (Ed.), *Uluslararası Politik Ekonomi I*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1-44.

Al-Zawawy, Soliman M. (2020). ABD’nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Dinamikleri ve Sonuçları, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 285-301.

Alçıçek, Bağış A. (2019). Mısır’ın Akdeniz Bölge Politikası ve Yeni Jeopolitik Dengeler, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 429-437.

Algür, B. (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz’deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, AB ve NATO Politikaları. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 55-70.

Alhan, Ali M. (2021). Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Ekseninde: Türkiye, Avrupa ve ABD Basınındaki Haber Başlıklarının Karşılaştırmalı Duygu Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1438-1466.

Altunışık, M. (2011). Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü Etkileyen Faktörler. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 93-102.

Aras, İ. & Sarioğlu, A. (2018). Fransız Dış Politikasında Akdeniz, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 522-533.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, Bursa.

- Bakan, S. & Şahin, S.** (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 135-152.
- Bal, İ.** (2015). Türk Dış Politikası 1960-1980. *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*, 1-30.
- Balaam, David N. & Dillman, B.** (2020). *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*. (Çev.) Nasuh Uslu, Adres Yayınları, Ankara.
- Balçı, M.** (2018). Ege Deniz’inde Hâkimiyet Mücadelesi: Kardak Kayalık Krizi, Meral Balçı & Arzu Al (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güncel Çalışmaları I*, Academia Yayınevi, Kütahya, 21-36.
- Balkaş, Ö.** (2019). Doğu Akdeniz’de Doğalgaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika. *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası*, 1-38.
- Başaren, Hami S.** (2010). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi*, 8(14), 130-184.
- Batı, Ferhat G.** (2021). Uluslararası Siyasette Avrupa Birliği’nin Doğu Akdeniz Stratejisi, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Çaşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 143-152.
- Bayar, F.** (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32(4), 25-34.
- Bayer, D.** (2019) NATO’nun Akdeniz Politikası, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (Ed.), Akdeniz Jeopolitiği Cilt II, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 873-886.
- Bedirhanoğlu, Nazan G.** (2006). *Uluslararası Ekonomik Örgütlerin Amerikan Hegemonyasındaki Rollerini*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bekaroğlu, O.** (2009). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Biber, Eray T.** (2020). II. Dünya Savaşı Sonrası ABD Politikalarının Türkiye-Yunanistan İlişkilerine Etkileri (1946-1954). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 313-342.
- Bilgehan, Ö.** (2022). *Odak: Türk Heyetinin Libya Ziyareti ve Hidrokarbon Anlaşması* [Erişim: 31.10.2022, <https://www.setav.org/odak-turk-heyetinin-libya-ziyareti-ve-hidrokarbon-anlasmasi/>]

Bilgiç, Bestami S. (2015). Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), 1-28.

Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAS). (2022). *BOTAS nedir ne iş yapar?* [Erişim: 27.12.2022, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/botas-nedir-ne-is-yapar/235>]

Bouchez, A. (2009). NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı, *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyum*, 28-29 Nisan, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

Burchill, S. (2013). Liberalizm, Scott Burchill & Andrew Linklater (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Çev.) Muhammed Ağcan & Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, 85-122.

Brown, C. & Ainley, K. (2005). *Understanding International Relations*. Palgrave Macmillan.

Cumhuriyet Gazetesi (2020). TÜSİAD'tan 'Doğu Akdeniz Açıklaması: Hakkaniyet Temelinde Çözümlenmelidir. [Erişim: 21.12.22, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tusiadtan-dogu-akdeniz-aciklamasi-hakkaniyet-temelinde-cozulmelidir-1765912>]

Çakırca, F. (2022). *Doğu Akdeniz Meselesinde Türk Dış Politikası ve Türk Dış İşleri Bakanlığı Söylem Analizi: Etki Alanı*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Çalış, Halis Ş. & F. Çakır (2018). Türkiye-AB İlişkilerinde Yunan-Rum Faktörü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 432-449.

Cankara, Özden P. & Cankara, Y. (2019). Ürdün- Mısır-Suriye Kısacasında Filistin Yazgısı: Yahudi Toplumu İle Savaşlar ve Kaybedilen Ana Vatan, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Filistin Politikaları*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, 87-213.

Cankara, P. (2021). Filistin'in Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri İsrail- Filistin- İran- Türkiye- Mısır- Suudi Arabistan- BAE- Katar Örneği*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, 49-108.

Cankara, Y. (2021). İsrail'in Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri İsrail- Filistin- İran- Türkiye- Mısır- Suudi Arabistan- BAE- Katar Örneği*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, 11-48.

- Çankaya, S.** (2011). *Türk-Yunan İlişkileri ve 1999 Sonrası Yunanistan'ın Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı: Thessaly Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çatalbaş, N.** (2014). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 143-158.
- Çelikpala, M.** (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 75-99.
- Çetin, Nadir B.** (2016). Küresel Şirketlerin Jeopolitik Etkisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 34-73.
- Çetin, R.** (2022). *Tarihi Kökenleriyle İsrail Siyaseti ve Yahudi Solu Şimon Peres- Yitzhak Rabin- Ehud Barak Dönemleri*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Çomak, H. & Şeker, Şakir B.** (2019). Doğu Akdeniz Enerji Jeopolitiği Çerçevesinde Devletlerarası Donanma Rekabeti ve Küresel Deniz Gücü Olma Yarışı, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 1493-1502.
- Dayıoğlu, A.** (2017). Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012*, İletişim Yayınları, İstanbul, 560-631.
- Demir, İ.** (2020). Devletlerarası Ekonomik İlişkileri Düzenleyen Uluslararası Örgütlerin Politik Ekonomisi: Devletler, Çıkar Grupları ve Örgüt Bürokrasisi Kısacasında Küresel Yönetişim. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 15(33), 1-35.
- Demir, Ö.** (2018). Temel Kavramalar, Ömer Demir (Ed.), *Uluslararası Politik Ekonomi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1-25.
- Demir, S. & Varlık, Bilgin A.** (2013). Realist ve Liberal Teorilerde “Güç” Anlayışı, Hasret Çomak & Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Beta Basım, İstanbul, 67-87.
- Demircan, S.** (2021). *Devlet Dışı Aktörlerin Ülkelerin Dış Politikasına Etkisi: İran Dış Politikası Çerçevesinde Hizbullah Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Demirci, Cem M.** (2019). *Doğu Akdeniz’de Doğalgaz Bilmecesi, bölgede kilit ülke Mısır*. [Erişim: 05.01.2023, <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd>]
- Demirel, M.** (2017). Hedley Bull Perspektifinden “Uluslararası Toplum” Kavramsallaştırılması ve Kuramları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 46-85.
- Devlen, B. & Özdamar, Ö.** (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 7(25), 43-68.
- Doğan, G. & Durgun B.** (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 61-90.
- Dursun, Rumeysa H.** (2017). Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 67-85.
- Duzcu, M.** (2021). Türkiye’nin Değişen Jeostratejik Vizyonu ve Doğu Akdeniz Politikası. Abdullah Aydın & Murad Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz’de Yeni Güç Mücadelesi Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Çizgi Kitapevi, Konya, İstanbul, 55-68.
- Düzgün, Murat D.** (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (47), 256-276.
- Eckhardt, J.** (2016). International Political Economy, Kelley Lee & Benjamin Hawkins (Ed.), *Researching Corporations & Global Health Governance An Interdisciplinary Guide*, Rowman & Littlefield International, London, 29-40.
- Ediger, Volkan Ş. & Devlen, B. & McDonald, Bingöl D.** (2012). Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 73-92.
- Ediş, E.** (2018). *Kıbrıs Barış Harekâtı Odağında Bülent Ecevit*. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Ekşi, M.** (2010). NATO’nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı: Stratejik Çözümler Çerçevesinde Geleceğe Dair Seçenekler, Yönelimler ve İkilemler. *Stratejik Öngörü Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 15(16), 32-48.
- Elçi, Hakkı İ.** (2022). İngiliz Okulu’nun Düzen- Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(3), 463-484.

Emini, Tufan F. (2013). Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: TÜSİAD Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 43-56.

Energynomics (2018). *US-Poland LNG deal will ease Europe's reliance on Russia: Perry*. [Erişim: 03.01.2023, <https://www.energynomics.ro/en/us-poland-lng-deal-will-ease-europes-reliance-on-russia-perry/>]

Eni.com (2015). *Eni discovers a supergiant gas field in the Egyptian offshore, the largest ever found in the Mediterranean Sea*. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.eni.com/en-IT/media/press-release/2015/08/eni-discovers-a-supergiant-gas-field-in-the-egyptian-offshore-the-largest-ever-found-in-the-mediterranean-sea.html>]

Enerji Portalı (2018). *GKRY ve Mısır, Gaz Boru Hattı Anlaşması İmzalandı*. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.enerjiportali.com/gkry-ve-misir-gaz-boru-hatti-anlasmasini-imzaladi/>]

Elma, F. (1996). *Liberal Düşüncenin Gelişim Süreci ve Türkiye'ye Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ercan, A. & Ercan, B. (2015). Türkiye'de Ekonomik Elit Davranışları ve Bir Ekonomik Seçkinler Örgütü Olarak TÜSİAD. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 397-406.

Ercan, M. & Kılınç, Can M. (2020). *Ortadoğu'dan Doğu Akdeniz'e Büyük Güçlerin Egemenlik Enerji ve Hukuk Mücadelesi*. Efe Akademi Yayınevi, İstanbul.

Erdağ, R. (2008). *Türk Dış Politikasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı(TİKA): Kuruluşu, Faaliyetleri ve Kurumsal Çerçevesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ersal, M. & Keser, A. & Erdurmaz, Serdar A. (2019). Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları ve Jeopolitik Etkisi, Hasret Çomak & Burak Bakır Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 365-374.

Eren, E. & Yantur, P. (2022). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Perspektifinde Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle Dış Ticaret İlişkilerinin Ekonomi Politik Analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 443-466.

Ertoktaş Koçak, Nur E. (2019). *Hedley Bull'un Ortak Çıkar ve Ortak Değer Kavramları İle Martin Wight'ın Ortak Kültür Kavramının Karşılaştırılması: İngiliz Okulu Perspektifinden Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Fırat, M.** (2016). Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 716-768.
- Fırat, M.** (2018). Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, 102-123.
- Flint, C. & Taylor, Peter J.** (2014). *Siyasi Coğrafya Dünya- Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik*. (Çev.) Fulya Ereker, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Gilpin, R.** (2012). Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası. Kripto Basım, Ankara.
- Güleç, C.** (2018). Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri. *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-102.
- Güler, Y.** (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Güner, Ü. & Yılmaz, A.** (2010). Çok Uluslu Şirketler Türkiye Ekonomisi İçin Tehdit Mİ, Fırsat Mı? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 197-212.
- Güneş, M. & Arslan, T.** (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 32-60.
- Gür, H.** (2020). *Türk-Yunan İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Zorlayıcı Diplomasi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürbulak, K.** (2021). Mısır'ın Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, Pınar Özden Cankara & Yavuz Cankara (Ed.), *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri İsrail- Filistin- Türkiye- Mısır- Suudi Arabistan- BAE- Katar Örneği*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, 229-274.
- Gürdal, E. & İnce, F.** (2021). Yunanistan Meselesi Üzerinden Türkiye'nin Libya Yaklaşımı ve IRINI Operasyonu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1014-1038.
- Gürel, N.** (2018). Dış Politika Analizi ve Uluslararası İlişkiler Disiplinin Sorunlarına Katkıları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 1-17.

- Gürkaynak, M. & Yalçın, S.** (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23), 73-92.
- Güvenç, S.** (1999). Türk-Yunan İlişkileri: Beklentiler ve Olasılıklar. *Sosyal Demokrat Değişim İki Aylık Dergi*, (4), 38-53.
- Güzelsarı, S.** (2019). Neoliberal Otoriterleşme, Devletin Şirketleşmesi ya da Şirket-Devlet: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Ayrıntı Dergi*, (29), 39-50.
- Göçer, İ. & Çınar, S.** (2015). Arap Baharının Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-68.
- Göksedef, E.** (2021). *Rusya, Doğu Akdeniz'de Nasıl Bir Politika İzliyor?* [Erişim: 03.01.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56910325>]
- Gözen, R.** (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak. *ADAM AKADEMİ*, (2), 1-25.
- Hallmark, T.** (2017). International Politics is Always a Risk for Oil Companies, But Business Conditions May Matter More. [Erişim: 28.12.2022, <https://www.forbes.com/sites/uhenergy/2017/03/28/international-politics-is-always-a-risk-for-oil-companies-but-business-conditions-may-matter-more/?sh=4a4f1a062991>]
- Harunoğulları, M.** (2020). Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 455-481.
- Hatipoğlu, H.** (2019). Enerji Güvenliği. *Güvenlik Yazıları Serisi*, (44), 1-11.
- Hava, Tamer H.** (2020). Doğu Akdeniz'deki Doğalgaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri*, 16(35), 675-706.
- Inbar, E.** (2014). The New Strategic Equation in the East Mediterranean *Middle East Security and Policy Studies*, 109, 9-36.
- Işık, H.** (2020). *Türkiye- Yunanistan İlişkilerinde Doğu Akdeniz Rekabeti*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- İnan, E.** (2019). *Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Edirne.

- İrge, Filiz N. & AL, A.** (2020) *Günümüzün Risk ve Tehditlerine Karşı Güvenlik Algılamasında ki Yeni Stratejilerin Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi*. [Erişim: 31.12.2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/55670/gunumuzun_risk_ve_tehditlerine_karsi_guvenlik_algilamasindaki_yeni_stratejilerin_uluslararası_politik_ekonomi_acisindan_değerlendirilmesi]
- İshankulov, İ.** (2019). *Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Türkiye Türkmenistan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- İstikbal, C.** (2021). *Enerji Kaynakları ve Deniz Yetki Alanları Bakımından Doğu Akdeniz Sorunu Deniz Hukuku- Kıta Sahanlığı- MEB- Enerji Güvenliğı- Mavi Vatan*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- İstikbal, D. & Boyraz, Hacı M.** (2019). Doğu-Akdeniz de Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İnceleme Dergisi*, 3(5), 69-86.
- Kadioğlu, Aytaç İ.** (2020). Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2179-2213.
- Kahraman, Fuad Ö.** (2020). Doğu Akdeniz Enerji Koridorunun Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Yeri. Abdullah Aydın & Murad Düzcü (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi: Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, 147-165.
- Kahraman, Fuad Ö.** (2019). Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek. *Ortadoğu Etütleri*, 11(2), 420-438.
- Kakışım, C.** (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 67-89.
- Karaaslan, H.** (2021). Uluslararası Örgütlerin Devletlerin Dış Politika Karar Alma Süreçlerine Etkileri, İlhan Sağsen & Nuh Uçgan (Ed.), *Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 181-230.
- Karabulut, B.** (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 31-54.
- Kasapoğlu, Ç.** (2020). *Doğu Akdeniz: Fransa, Yunanistan'a destek vererek ne yapmak istiyor?* [Erişim: 03.01.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54175399>]

Kasım, K. (2018). Kıbrıs Sorununda Enerji Boyutu, 2. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi, 15-16 Kasım, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Kaymak, O. (2017). *Uluslararası İlişkiler Teorilerini Bilmek; İngiliz Okulu Kuramı*. [Erişim: 01.01.2023, <https://www.ilimvemedenyet.com/uluslararasi-iliskiler-teorilerini-bilmek-ingiliz-okulu-kurami.html>]

Kedikli, U. & Çalağan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 120-138.

Kesgin, S. (2018). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği*. Berikan Yayınevi, Ankara.

Kırtay, K. (2008). *Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Işığında Küreselleşmenin Türk Dış Politikasının Şekillenmesine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Kısacık, S. & Erenel, F. (2019). Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İş Birliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation – PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 51-76.

Kıvrak, S. (2022). *Dışişleri Bakanı İsmail Cem Dönemi (1997-2002): Türkiye-Yunanistan İlişkileri Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Koç, Y. (2020). İnşacılık ve İngiliz Okulu Perspektifiyle Uluslararası Toplum Tartışması: Birleşmiş Milletler- Milletler Cemiyeti Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (45), 143-159.

Kocakılıç, G. (2021). Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 57-70.

Kozanhan, Kağan M. (2022). Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz. *Anadolu Strateji Dergisi*, 3(2), 55-75.

Kökyay, F. (2021). Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Akdeniz Enerji Politikası. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(101), 143-168.

Köse, H. (2020). Çözülemeyen Temel Sorunların Gölgesinde 1999 Sonrası Türkiye-Yunanistan Yakınlaşması. *Usula: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 1-32.

- Köse, İ.** (2013). Kıbrıs Ulusal Dava Uluslararası Çıkmaz 1975-2004. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 16(1), 37-112.
- Köylü, M.** (2021). Energy Card Of The Eastern Mediterranean: Cyprus. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 4(8), 39-57.
- Kumcu, E.** (2014). *Devlet Kapitalizmi*. [Erişim: 22.12.2022, <https://www.bloomberght.com/ht-yazarlar/ercan-kumcu/1562144-devlet-kapitalizmi>]
- Kurmuş, O.** (2010). Türkiye’de Neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 9-41.
- Kurt, M.** (2019). Mursi’den Sisi’ye Mısır-İsrail İlişkileri, İsmail Numan Telci (Ed.), *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası Dönüşüm Arayışından Meşruiyet Çıkmazına*, SETA Kitapları, İstanbul, 67-93.
- Kurt, Yavuz M.** (2017). *Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde KKTC Faktörü*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kurt, V.** (2014). Tunus, Mısır, Libya Ve Suriye Orduların ‘Arap Baharına Etkisi’. *SETA*, (102), 7-22.
- Kuşoğlu, B.** (2012). Libya: Arap Baharına NATO Katkısı. *Yasama Dergisi*, (22), 99-118.
- Linklater, A.** (2017). İngiliz Okulu, Scott Burchill & Andrew Linklater (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Çev.) Muhammed Ağcan & Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, 123-153.
- Mira, Roni E.** (2022). Türkiye-Libya Arasında İmzalanan “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının” Türk Dış Politikasına Etkisi. *Anadolu Strateji Dergisi*, 4(1), 17-37.
- MÜSİAD Genel Merkez** (2022). Uluslararası Enerji Zirvesi Raporu, *Uluslararası Enerji Zirvesi*, 20 Mayıs, Müsiad Genel Merkez, İstanbul.
- Namazov, R.** (2020). *Rusya Federasyonunun Enerji Politikasının Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi: Putin Dönemi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- NTV** (2015). *Rumlar ve Mısır Doğalgaz Anlaşmasıyla Türkiye’yi Devre Dışı Bırakmak İstiyor*. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.ntv.com.tr/dunya/misirla-rumlarin-boru-hatti-projesi,gp9TmLolDEuW1m5fgvUJWw>]
- Oğuzlu, T.** (2011). Arap Baharı ve Yansımaları. *Ortadoğu Analiz*, 3(36), 8-16.

- Oran, Bora İ.** (2020). Çok Uluslu Şirketler, Stratejileri ve Küreselleşmedeki Roller. *Journal of Life Economics*, 7(1), 1-16.
- Oruç, H.** (2020). İsrail ve Filistin'in Doğu Akdeniz Politikası, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.). *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 201-240.
- Oruç, H.** (2021). İsrail'in Doğu Akdeniz Politikası ve Türkiye (1). [Erişim: 05.01.2023, <https://www.gazetebirlik.com/yazarlar/israilin-dogu-akdeniz-politikasi-ve-turkiye-i/>]
- Ozan, E.** (2020). Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 159-188.
- Önder, M. & Akıncı, N.** (2019). Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Aramalarının Bölge Enerji ve Güvenlik Politikalarına Etkisi, 13. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik Stratejileri, Kamu Yönetimi politikaları*, 18-20 Nisan, Gaziantep.
- Öniş, Z. & Kutlay, M.** (2014). Uluslararası Politik Ekonomi, Şaban Kardak & Ali Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul, 307-315.
- Ömerci, O.** (2021). Understanding The Eastern Mediterranean Policy Of France And Recent Tensions With Turkey. *UPA Strategic Affairs*, 2(1), 96-118.
- Ömerci, O.** (2020). Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikasını Anlamak, Tayyar Arı & Mesut Hakkı Caşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 175-213.
- Örki, A.** (2019). *Realist Uluslararası Politik Ekonomi Kuramı Bağlamında Türkiye- İsrail İlişkileri*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Örnek, S. & Mızrak, B.** (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15), 13-32.
- Örselli, E. & Babahanoğlu, V.** (2019). Doğu Akdeniz'de Açılmaya Çalışılan Pandoranın Kutusu: Enerji Kaynaklarından Alan Hâkimiyetine Uzanan Ekonomi Politik Hesaplar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 388-400.
- Özaslan Kızılboğa R. & Akbulut, A.** (2017). Küreselleşme ve Uluslararası Politik Ekonomi İlişkisi, Arzu Al & Meral Balcı & İmam Bakır Kanlı (Ed.), *Uluslararası Politik Ekonomi 1*, Savaş Yayınevi, Ankara, 73-114.

Özbilek, Ü. (2020). *İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum: İsrail-Filistin Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Özcan, D. (2019). *Türkiye-Yunanistan İlişkilerinin Batı Trakya Müslüman-Türk ve Türkiye Ortodoks-Rum Azınlığa Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Özçelik, S. (2020). ABD'nin Doğu Akdeniz Politikası, Abdullah Aydın & Murad Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi Enerji, Güvenlik ve Diplomasi*, Çizgi Kitapevi, Konya, İstanbul, 83-96.

Özekin, Kürşad M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-51.

Özel, Altan A. (2019). *Türk-Yunan İlişkilerinde 1964 Krizi ve Yunan Vatandaşlarının Sınır Dışı Edilmeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özer, S. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği ve Savaşları. *Orta Doğu Analiz*, 5(60), 68-79.

Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkını Harekâtı. *Akademik Ortadoğu*, 8(1), 101-114.

Özkan, G. & Şimşek, Özkan E. (2020). İngiliz Okulunun Uluslararası İlişkilerdeki Kurumsal Konumu: Marksist Bir Eleştirel Okuma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (57), 171-204.

Özkul, Bora Ö. (2010). 21. Yüzyılda Enerji Güvenliği. *Stratejik Öngörü Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 15(16), 48-61.

Paksoy, S. (2013). Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 169-182.

Palabıyık, Serdar M. (2014). İngiliz Okulu, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ramazan Gözen (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Parlar Sürmelioglu, D. (2022). Doğu Akdeniz Enerji Rekabetinde Libya. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 87-111.

- Paraskova, T.** (2019). *U.S. Natural Gas Exports To Europe Soar Nearly 300% In Nine Months*. [Erişim: 03.01.2023, <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/US-Natural-Gas-Exports-To-Europe-Soar-Nearly-300-In-Nine-Months.html>]
- Pulat, A.** (2018). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri:2002-2014. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 93-114.
- Rudra, N. & Jensen, Nathan M.** (2011). Globalization and the Politics of Natural Resources. *Comparative Political Studies*, 44(6), 648-652.
- Saçı, C.** (2020). Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye. *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 135-153.
- Saçı, C.** (2020). *Enerji Şirketlerinin Rekabet Sahası: Doğu Akdeniz'de Faaliyet gösteren Enerji Şirketleri Hangileri?*[Erişim: 18.01.2023, <https://listelist.com/dogu-akdeniz-faaliyet-gosteren-enerji-sirketleri/>]
- Sağsen, İ.** (2011). Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması. *Ortadoğu Analiz*, 3(31), 57-64.
- Sandıklı, A. & Emeklier, B.** (2012). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. *Bilsam Yayınları*, (3), 3-67.
- Sarıaslan, F.** (2019). Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (53), 526-559.
- Sevinç, D.** (2012). *Demokrat Parti Dönemi Türk-Yunan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Sevinç, D.** (2017). Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (60), 171-206.
- Sevim, C.** (2009). Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (13), 93-105.
- Silindir, M. & Karhan, G. & Çayın, M. & Aydeniz, N.** (2012). Enerji Güvenliği: NATO'nun Küresel Enerji Güvenliğindeki Rolü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2(1), 132-147.

- Soylu, Bayram Ö.** (2019). Geleneksel ve Alternatif Yaklaşımlar Çerçevesinde Uluslararası Politik Ekonomi, Sema Yılmaz Genç & Sedanur Demir (Ed.), *Proceedings Book*, Pazıl Reklam Danışmanlık, İstanbul, 32-40.
- Sönmez, D.** (2019). Rus Dış Politikasında Suriye İç Savaşı: Amerika Birleşik Devletleri İle Yeni Rekabet Alanı, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 819-828.
- Sönmezoğlu, F.** (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Strange, S.** (1970). International Economics and International Relations A case of Mutual Neglect. *Oxford University Press on behalf of the Royal Institute of International Affairs*, 46(2), 304-315.
- Şahin, İ.** (2020). Doğu Akdeniz’de Bölge Dışı Aktörlerin Rolü, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 53-78.
- Şen, A.** (1998). Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir? *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(1-2), 393-409.
- Şener, B.** (2013). 1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (205), 103-136.
- Tamçelik, S. & Kurt, E.** (2015). Değişen Doğu Akdeniz Denkleminde Mısır’ın Hidrokarbon Polisiği ve Türkiye’ye Yansımaları, İbrahim Atilla Acar & Nesrin Demir & Osman Tekir (Ed.), 1. *Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu Bildiri Tam Metni Kitabı*, 28-30 Mayıs, Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, 445-462.
- Taşkın, Ç. & Tuncel, Okan C.** (2017). Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde Erenköy Direnişi: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 555-586.
- Tayyar, A. & Çetin, B.** (2013). Liberal İktisadi Düşüncede Devlet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-120.
- Telci, Numan İ.** (2020). Mısır’ın Doğu Akdeniz Politikası, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 187-199.

The Jerusalem Post (2020). *Israel starts exporting natural gas to Egypt*. [Erişim: 05.01.2023, <https://www.jpost.com/Breaking-News/Israel-starts-exporting-natural-gas-to-Egypt-energy-ministers-say-614214>]

Toprak, Gökhan N. (2019). Sıcak Denizde Soğuk Savaş: Türkiye'nin Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz, Hasret Çomak & Burak Bakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 660-673.

Turan, C. (2021). *1990'lı Yıllar Türkiye-Yunanistan İlişkileri: Dost-Hasım İki Komşu*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Tosun, Bardakçı S. (2019). Suriye Krizi'nin, Türkiye'nin Akdeniz Güvenliği Politikalarına Etkisi, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, 692-698.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. *Doğalgaz Boru Hatları*. [Erişim: 08.01.2023, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari>]

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Türkiye Varlık Fonu (TVF) (2022). *Enerji*. [Erişim: 27.12.2022, <https://www.tvf.com.tr/portfoyumuz/enerji>]

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Türkiye Varlık Fonu (2019). *TVF, On Milyar Dolar Yatırımla Petrokimya Tesisi ve Rafineri Kuruyor*. [Erişim: 21.12.2022, <https://www.tvf.com.tr/iletisim/duyurular/2019/tvf-10-milyar-dolar-yatirimla-petrokimya-tesisi-ve-rafineri-kuruyor>]

T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). *Dış Ticaret Veri Bülteni*. [Erişim: 10.01.23, https://ticaret.gov.tr/data/6389b0e313b876b22c9e07d5/Ayl%C4%B1k%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Veri%20B%C3%BClteni_Kas%C4%B1m%202022.pdf]

Ulusoy, K. (2015). *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*. Karınca Yayınları, Ankara, 153-163.

Uslu, A. (2013). Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar ve Tartışmalar, Hasret Çomak & Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Beta Basım, İstanbul, 285-324.

US Department of Energy (2018). *U.S. Becomes World's Largest Crude Oil Producer and Department of Energy Authorizes Short Term Natural Gas Exports*. [Erişim: 03.01.2023, <https://www.energy.gov/articles/us-becomes-world-s-largest-crude-oil-producer-and-department-energy-authorizes-short-term>]

- Uzun, H.** (2004). 1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 5(2), 35-50.
- Ünay, S.** (2021). Doğu Akdeniz’de Küresel Rekabet ve Türkiye’nin Konumu: Enerji Jeopolitiği, Güvenlik, Kalkınma Eksenini, Mahmut Ak & Haluk Alkan & Metin Ünver (Ed.), *Coğrafya, Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denklemden Ege ve Doğu Akdeniz*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 363-387.
- Üren, M.** (2021). Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya’nın Doğu Akdeniz Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 851-874.
- Vatansever, M.** (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(Özel Sayı), 1487-1530.
- Vivoda, V.** (2010). International Oil Companies, US Government and Energy Security Policy: An Interest Based Analysis. *International Journal of Global Security Issues*, 1-16.
- Yalçın, O.** (2021). 1950 Sonrasında Türk-Yunan Sorun Sahaları ve Gelişmeler. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 4(2), 6-40.
- Yamak, T. & Saygın, E.** (2019). Türkiye’nin Ekonomik Güç Potansiyeli: Bir ‘Ekonomi Diplomasisi’ Enstrümanı Olarak Türkiye Varlık Fonu Uygulaması. *Fiscaoeconomia*, 3(1), 88-114.
- Yaşa, Gökhan A. & Yılmaz, M.** (2022). Doğu Akdeniz’de Bulunan Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Enerji Politikalarına ve Rekabete Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 1-17.
- Yaycı, C.** (2020). *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Yaycı, C.** (2019). *Libya Türkiye’nin Denizden Komşusudur Doğu Akdeniz’de Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya’nın Rolü*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Yaycı, C.** (2012). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Stratejileri*, 4(6), 1-70.
- Yetim, M.** (2020). Doğu Akdeniz Denkleminin Fark Edilmeyen Aktörü Lübnan, İsmail Numan Telci & Recep Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 241-256.

- Yıldız, D. & Yaşar, D.** (2012). *Doğu Akdeniz’de Küresel Santraç*. Truva Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, A.** (2013). *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler Teori-Temel Kavramlar-Yeni Gelişmeler*. Kadim Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Alper E.** (2020). Doğu Akdeniz’deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (48), 41-42.
- Yılmaz, Ahmet B.** (2019). Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Algıları Çerçevesinde Zorlayıcı Diplomasi: S-300 Füzeleri Krizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 6(1), 1-32.
- Yılmaz, Musab F.** (2020). Arap Baharının Türkiye ile Ortadoğu Devletleri Arasındaki Ekonomik İlişkilere Etkisi. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 10-36.
- Yılmaz, S. & Kalkan, Duhan K.** (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 169-199.
- Yılmaz, Z.** (2009). John Dewey’in Liberalizmi: Birey/cilik- Toplum ve Özgürlük. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (12), 79-92.
- Yılmaz, Oğuzhan T.** (2020). Doğu Akdeniz’de Türkiye’ye Yönelik Jeopolitik Kuşatma ve Libya Meselesi. *Türkiye Günlüğü*, 141, 5-34.
- Yorulmaz, R.** (2019). Sıcak Gündem: Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz Uluslararası Siyaset Dergisi*, 10(88), 80-83.
- Yorulmaz, R.** (2020). Doğu Akdeniz’de Ekonomi-Politik Stratejiler ve Türkiye. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, (139), 1-15.
- Winrow, Mark G.** (2000). *Dialogue with Mediterranean: The Role of NATO’s Mediterranean Initiative*. Garland Publishing, New York.